BULMACA MERAKLISI QUARESMA

DEDEKTİFLİK ÖYKÜLERİ



2. BASIM

FERNANDO PESSOA

Derleyen ve Çeviren: IŞIK ERGÜDEN

Fernando Pessoa

Portekizli şair, yazar, düşünür ve edebiyat eleştirmeni. 1888 yılında Lizbon'da doğdu. 20. yüzyılın en önemli edebiyatçılarından ve Portekiz modernizminin öncülerindendir. Portekizcenin yanı sıra İngilizce ve Fransızca yazdı ve bu dillerden çeviriler yaptı. Yazın hayatı boyunca çeşitli edebiyat akımları yaratan ve dergiler çıkaran Fernando Pessoa, sayısız isim altında farklı yazar kimlikleri kullanarak şiirden makaleye, polisiye romandan tiyatro oyununa, politik yazılardan felsefe metinlerine dek çok geniş bir yelpazede eserler verdi. 30 Kasım 1935'te, Lizbon'da karaciğer hastalığından öldüğünde pek az tanınıyordu. Sağlığında Portekizce kitap olarak yayımlanan tek eseri *Mensagem*'dir. Ölümünden sonra ardında binlerce sayfayı bulan fragmanlar bıraktı. Daha önceden yayımladığımız *Pessoa Pessoa'yı Anlatıyor*'u takiben Fernando Pessoa'nın diğer eserleri de Kırmızı Kedi Yayınevi'nin yayın programında yer almaktadır.

Işık Ergüden

1960 İstanbul doğumlu. Galatasaray Lisesi ve Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünde okudu. Yayımlanmış 150'ye yakın çeviri kitabının çoğu Fransızcadan Türkçeye aktarılmış olup, ayrıca İngilizce ve İspanyolcadan da çeviri yapmaktadır. Deneme tarzında kaleme alınmış *Sessizliğin Anarşisi* ve *Hapishane Çağı* adlı iki kitabı *Kurşunkalemle* adlı bir anlatısı, *Kurgusuz ve Yaşanmamış* (Kırmızı Kedi Yayınevi, 2012) adlı şiirsel denemeleri bulunmaktadır.

KIRMIZIKEDİ

Kırmızı Kedi Yayınevi: 209
Çağdaş Dünya Edebiyatı: 19

Özgün adı: *Quaresma, decifrador*

Bulmaca Meraklısı Quaresma
Fernando Pessoa
Derleyen ve Çeviren: Işık Ergüden

© Bu çevirinin Türkçe yayın hakkı Kırmızı Kedi Yayınevi'nindir.

Yayın Yönetmeni: İlknur Özdemir
Editör: Mert Tanaydın
Son Okuma: Serra Tüzün
Kapak Görseli: Hermínio Felizardo
Kapak Tasarımı ve Grafik: Yeşim Ercan Aydın

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni alınmaksızın, hiçbir şekilde kopyalanamaz, elektronik veya mekanik yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Birinci Basım: Nisan 2013
ISBN: 978-605-4764-22-8
Kırmızı Kedi Sertifika No: 13252

Baskı: Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. Baha İş Merkezi B Blok
Haramidere-Avcılar İSTANBUL T: 0212 412 17 77
Pasifik Ofset Sertifika No: 12027

Kırmızı Kedi Yayınevi
kirmizikedi@kirmizikedikitap.com / www.kirmizikedikitap.com
www.facebook.com/kirmizikedikitap
Ömer Avni M. Emektar S. No: 18 Gümüşsuyu 34427 İSTANBUL
T: 0212 244 89 82 F: 0212 244 09 48

FERNANDO PESSOA

Bulmaca Meraklısı Quaresma

DEDEKTİFLİK ÖYKÜLERİ

Derleyen ve Çeviren: Işık Ergüden

KIRMIZIKEDİ

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
Önsöz	11
VARGAS OLAYI	21
ÇALINMIŞ PARŞÖMEN	135
DOKTOR REIS GOMES'İN KAYBOLMASI	191

Bu kitaptaki öyküler Fernando Pessoa'nın yazdığı, yayımlamayı tasarladığı ama bitirmediği, ölümünden sonra bulunan taslaklardan derlenmiştir.

Okura kolaylık olması açısından şu noktaları dikkate almak gerekir: Köşeli parantezle eklenen öğeler metnin daha iyi anlaşılması içindir; [...]: özgün metinde boşluk olduğu anlamına gelir.

SUNUŞ

Şair, oyun yazarı, düşünür Fernando Pessoa'nın bir başka yönüyle karşı karşıyayız: Kendisinin bir araya getirdiği ve *Şifre Çözücü Quaresma* (ya da bu derlemeye verdiğimiz adla *Bulmaca Meraklısı Quaresma*) başlığı altında topladığı polisiye öyküler derlemesi. Araştırmacıların dikkatini pek az çekmiş bu metinler, Pessoa'nın elyazmaları arasında bulunan planlardan anlaşılacağı üzere, yayımlamayı tasarladığı ancak sağlığında hiçbirini yayımlayamadığı metinlerindendir. Öykülerin yazımı onlarca yıl sürmüş olup, Pessoa'nın 1935 yılındaki ölümü sırasında hâlâ yazılmaktaydı. 13 Ocak tarihinde Adolfo Casais Monteiro'ya yazdığı bir mektupta, o dönemde bitirmeye çalıştığı bir polisiye öyküyü yayımlama niyetini açıkça ifade etmiştir.

> "Eserlerimden bazılarını gelecekte yayımlarken vereceğim düzeni düşündüğümde, *Mensagem* tarzı bir kitabı asla başa koymak istemem. Fernando Pessoa'nın diğer şahsiyetlerini de kapsayan –yaklaşık 350 sayfalık– büyük bir şiir kitabıyla mı başlamalı, yoksa henüz bitiremediğim polisiye bir öyküyle mi, bilemiyorum."

Yazarın, eserleri arasındaki polisiye öykülere yönelttiği dikkati bilmeyenler, büyük bir şiir kitabı ile polisiye bir öykü arasındaki bu paralelliğe şaşırırlar. Aynı yıl, 20 Ocak tarihli bir sonraki mektubunda Pessoa yazmakta olduğu bir öyküyü yayımlama niyetini yeniden belirtir. Bu muhtemelen –bu kitapta da yer

alan– "Vargas Olayı"dır. Nispeten geç tarihli bu öykü üzerinde diğerlerinden daha fazla çalışmıştır ve öykü, kapsamı bakımından, tek başına yayımlanmaya hazırdır... Ama Pessoa'nın onlarca yıldır yazmakta olduğu bu öyküler bir türlü yayımlanamaz.

Öyküler, bıkıp usanmadan bulmaca çözen bilgiç Abílio Fernandes Quaresma tipine odaklanmış bir derleme olarak tasarlanmış ve geliştirilmiştir. Quaresma, basit bir kişilik olmanın ötesinde, Pessoa'nın evreninin kurgusal gerçekliği içinde yer işgal eden bir figürdür. Öyküler kendi aralarında bir diyalog kurarlar ve bütünlükleri içinde, her birinin sahip olduğundan farklı bir anlam oluştururlar.

Pessoa, polisiye öyküleri "tek tek kitapçıklar halinde, farklı boylarda, dolayısıyla farklı fiyatlarda", –bir başka notunda eklediği gibi– "ayda bir" yayımlamayı tasarlamıştır. Bu amaçla yaptığı planlar yıllar içerisinde farklılaşmış, değişmiştir. Ancak öykülerin, *Şifre Çözücü Quaresma* derlemesi olarak oluşmaları çok erken bir tarihtedir. Bu başlığa ilk referans, yaklaşık 1915-1916'ya tarihlenebilecek ve yayımlanacak öyküleri planladığı bir belgede bulunur.

Pessoa'nın öldüğü tarihte, "Vargas Olayı" bitmeye yakın olsa da, polisiye öykülerden hiçbiri tamamlanmamıştı. Dolayısıyla, sonraki yıllarda yayıncıların dikkatini –haklı olarak– bütünüyle şiir çekmiş ve bu öyküler de yavaş yavaş unutulmuştur. Yıllar sonra Pessoa'nın düzyazı metinleri yayımlandıkça bu öykülere de sıra gelmiş ve ünlü "sandık"ta bulunan elyazması fragmanların transkripsiyonları ilerledikçe (ki Lizbon Ulusal Kütüphanesi'nde bulunan Pessoa'nın elyazmalarının çözülmesi ve belgelerin ayıklanıp düzenlenmesi oldukça meşakkatli bir iştir) gün ışığına çıkmışlardır. Bu metinlerle aşağı yukarı ömrü boyunca uğraşmış olduğundan çok çeşitli versiyonları bulunan ve apayrı zaman ve mekânlarda tek tek kâğıtlara yazılmış öyküleri tutarlı bir bütün haline getirebilmek ise başlı başına bir

güçlük oluşturmaktadır. Kimi öykülerin bütünlüğü eksik olsa da, Pessoa'nın parlak zekâsının izlerini görmek bakımından son derece heyecan verici oldukları kesindir.

*

Fernando Pessoa'nın polisiye türle kurduğu duygusal ilişki günlüklerinde, mektuplarında, düşünce metinlerinde ve hatta *Erostratus* adlı denemesinde gayet ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Kendine yönelik yazdığı bir notta şöyle demektedir:

"İnsanlığın entelektüel yaşantısında hâlâ varlığını sürdüren ender entelektüel eğlencelerden biri polisiye roman okumaktır. Hayatın yaşamama izin verdiği giderek azalan mutlu saatler arasında, Conan Doyle ya da Arthur Morrison okumaktan bitap düştüğüm anları en iyi dönemim kabul ediyorum.

"Bu yazarlardan herhangi birinin bir kitabı, paketi 45 reislik bir sigara, bir fincan kahve –tekleşmiş varlığı benim için mutluluk demek olan teslis; işte benim mutluluğum bundan ibaret."

1907 tarihli bir metinde, gençliğindeki "edebi besin"inin gizem ve korku hikâyeleri olduğundan söz eden Pessoa, "popüler" ya da minör kabul edilen bu alt-tür anlatının sunduğu kaçışa ve oyalayıcılığa ömrü boyunca sığınmıştır. Gerek abone olduğu kitap kulübünden okumak üzere aldığı kitaplar, gerekse de kendi kütüphanesinde bulunanlar türün her türlü örneğine gösterdiği ilgiye işaret etmektedir. Pessoa'nın Durban'dayken başlamış olduğu ve Lizbon'a taşındığında olgunlaşarak başka konturlar edinen polisiye öykü yazımının kökeninde bu "edebi besin" bulunuyordu muhtemelen. İngilizce yazmaktan Portekizce yazmaya geçmiş, olay örgülerinden uzaklaşarak saf akıl yürütmeye yönelmiştir. Basit *Detective Stories*'ten *Tales of a Reasoner* alt başlığına, derken, *Şifre Çözücü Quaresma*'ya geçiş bu sürecin ifadesidir.

Abílio Fernandes Quaresma, yaşını başını almış, bekâr, mesleğini icra etmeyen bir doktordu. Fanqueiros Sokağı'ndaki bir evin üçüncü katında, çatılara bakan penceresinden Lizbon ışığı giren, dağınık, küçük bir odada yaşıyordu. Bulmaca çözen biri olduğunu düşünüyordu. Yaşamdaki bulmacaları tercih etse de, genellikle gazetedekileri çözüyordu. Odasında, ne olduğu belirsiz bir hastalık halinde, bir battaniyenin altında, kitap okuyarak, anlamsız ve tatsız bir yaşam sürüyordu. Hafif titrek hali ve sararmış parmakları, iki kötü alışkanlığı olan alkolizme ve tütüne işaret ediyordu. Her içtiğinde ruhunu teslim edecek gibi öksürmesine katkıda bulunan ucuz puroları tercih ediyordu... Pessoa'nın birçok kişisi ve yazarın kendisi gibi, yaşam karşısında beceriksiz, sıradan görünüşlü, ama akıl yürüterek kendini dönüştürebilen biriyle karşı karşıyayız. Hayatı seyreden biri; bulmaca meraklısı; duygu yoksunu... Pessoa'nın kendini tarif etmekte kullandığı ve polisiye öykülerinde Abílio Quaresma'ya uygulandığını göreceğimiz deyimler bunlardır. Quaresma kişiliği, yaratıcısına yakın bir edebi kişiliktir.

*

Bu kitapta Pessoa'nın polisiye öyküleri için yazdığı önsöz (burada Doktor Quaresma'yı da bize tanıtmaktadır) ile bütünlüğü büyük oranda oluşmuş iki uzun Quaresma vakasını ve bir de kısa öyküyü Türkçeye aktarmayı uygun gördük. Öykülere Pessoa tarafından son hali verilmemiş olduğundan, kurgusal bakımdan kimi kopukluklar taşısalar da, insan ruhunun derinliklerine inen, suç kavramını enine boyuna tartışan, analitik zekânın ve mantığın abartılı örneklerini oluşturan bu elyazmalarının zenginliği tartışmasızdır.

Diğer Quaresma öykülerinde buluşmak üzere...

Işık Ergüden

ÖNSÖZ

I

Birkaç ay önce, sabah gazetemin ölüm ilanları köşesinin dibinde bir yerde, bir Portekiz yurttaşının, Doktor Abílio Quaresma'nın "bir süreliğine bulunduğu" New York'ta öldüğü haberiyle karşılaşmanın acı verici sürprizini yaşadım. Haberde Doktor Quaresma'nın neden ve ne zaman öldüğü söylenmiyordu. Haberi konsolosluk yetkililerinin gönderdiği ve Dışişleri Bakanlığı'nın gazetelere ilettiği belliydi.

Bu haberin bende yol açtığı acı verici sürpriz, merhuma dostluk bağlarıyla bağlı olmamdan ya da Doktor Quaresma'nın sonuyla ilgili bilgi eksikliğinde şüpheli bir şeyler olmasından değildi; haberin kısa ve özlü olmasında, merhum konusunda hiçbir bilgi bulunmamasında, bir sıfat bile olmamasında beni şoke eden şey, yalnızca vatanın böyle kıymetli bir insanı yitirmiş olması, yalnızca kamuoyu tarafından tanınmaması değildi; yeni ölmüş kişilerin –kimileri cesaretleriyle, kimileri tuhaf yanlarıyla hayranlığımıza sunulan– artık geride kalmış şahsiyetlerinin önemini, hatta kimi zaman kendi haleleri olan ve unutuldukları için ya da sonradan gölgede kaldıklarından yaşadıklarını ancak öldüklerinde öğrendiğimiz insanları bile gayet abartarak bize hatırlattıklarında çok ilginç olabilen gazetelerdeki ölüm ilanı köşelerinin bile, Doktor Quaresma'nın ölümünü kamunun bilgisine taşıyan haberin çıplaklığına tek kelime eklememesiydi.

Quaresma gibi bir insanın tek bir gün bile ünlenmemiş olması içimi acıyla doldurdu. Onun asla ün peşinde koşmadığını biliyordum. O hep hülyalı biriydi. İflah olmaz alkolikliğinin ve neredeyse otomatikleşmiş düşünce gücünün içine kapanmıştı. Ama adalet bana, bu ünü ona borçlu olduğumuzu, onun ün peşinde koşmamasının, hakkaniyet gereği onun bu ünden yararlanması gerektiğiyle hiç alakası olmadığını ve sonuçta, Doktor Quaresma'nın yetenekleriyle yararlı olduğunu bildiğim çok sayıda olayı, mümkün olan en açık seçik şekilde kamuya iletmeye karar vermem gerektiğini söylüyordu; onun sesi de gizlice bunu buyuruyordu.

Bu nedenle, Doktor Quaresma'nın akıl yürütmesiyle kriminel bir sfenksin Oidipus'u olduğu, bilebildiğim her olayı dünyanın dört köşesinden toplayarak bir araya getirme editoryal görevini ben üstlendim. Bu eserin derlenmesi için gerekli verileri elde etmek amacıyla başvurmak zorunda kaldığım Portekizli ya da yabancı kişiler, çok minnettar olduğum bir özenle bana derhal yardım ettiler. Herkesin bizzat kendi gözüyle tanıklık ettiği ve deneyimlediği "olayı" kişisel olarak anlatmasını tercih ettim. Keza, benim yanımda olup biteni anlatmak da bana düştü. Şu ana dek, Doktor Quaresma'nın zihnini kullanarak sonuçlandırdığı on iki* olağanüstü olayı bir araya getirdim. Bunları okura, birbiri ardına, –Portekizli okurlara ya da yabancılara yönelik olmasına göre– ya titizlikle transkript ederek ya da gayet özenle tercüme ederek sunacağım. Hem çok sade hem çok karmaşık olan Doktor Quaresma'nın şahsiyeti böylece ortaya çıkarak okurları aydınlatacaktır. Bu sayede, Doktor Quaresma'yı tarife çabalamak gibi altından kalkılamayacak (ve fazladan) bir zahmetten kurtulmuş oldum. Onu anlatabilmek imkânsız bir iştir ve bunu yapabilecek tek kişi, eğer yapsaydı, Doktor Quaresma'nın kendisiydi.

---

* Pessoa'nın bu önsözü yazarken kitapta toplamayı tasarladığı öykü sayısı on ikidir (ç.n.).

Olayları birbirine bağlayan hiçbir şey yoktur. Aralarında zamansal ilişki olmadığı gibi, hangisinin önce hangisinin sonra meydana geldiğini bilmek de şart değildir. Ben, elime geçtikçe bunları yayımlamaya giriştim; ve o düzen içinde kaldılar.

Herkesten daha iyi anlatabileceğim olayla başlayacağım.

Quaresma'nın bütünüyle ya da kısmen çözümüne katkıda bulunduğu kriminel ya da kısmen kriminel olayların öyküsü doğal olarak üç farklı kategoriye girmektedir. Ünlü Vargas Olayı'nın öyküsünde, Quaresma'nın çözme zahmetine katlandığı ilk olay olmasa da, herkesin gözü önünde bir çözüm ortaya koyduğu ve polisin Quaresma'nın varlığından haberdar olduğu (hem de nasıl!) ilk vaka olan Vargas Olayı'nı aydınlatmasını sağlamış Quaresma'nın kendine özgü akıl yürütme tarzı öylesine kapsamlı ve karmaşıktır ki neredeyse bütün bir kitap ona ayrılabilir.

Quaresma'nın aydınlattığı diğer olayları bu kadar uzun yazmak gerekmez. Ama yine de öyküyü bir tür özete indirgersek, ortaya koydukları olguların sakatlandığını ve anlattıkları öykünün eksildiğini görmek kimilerini rahatsız edebilir. Bununla birlikte, bu ciltte yer alan –ve belki de başka ciltleri oluşturacak– kimi olayların öyküsü hiçbir şey yitirmeden kısaltılabilir; bunlardaki akıl yürütme, hızlı ve kesin bir analizde olabileceği gibi, ancak kısa olabilir zaten.

Abílio Quaresma'nın aydınlattığı olayları anlatmaya bu sonunculardan başlayacağım.

Bu öyküleri, her birine dair eksiksiz veriler elde ettikçe yazdığımdan, onların birbirleriyle ilişkisi bakımından, ister kronolojik olsun ister olmasın, hiçbir sıra benimsemiyorum. Her bir olay tek başına bir soruşturmadır; hangi öykünün hangisinden önce geldiğinin ya da sıranın ters olmasının önemi yoktur. Quaresma kamu sahnesinde, daha doğrusu toplumsal sahnede boy gösterdiğinde,

zihniyeti uzun süredir şekillenmişti; dolayısıyla bu öykülerde onun düşünce tarzının evrimini görmeyi beklememek gerekir.

Eski dostum Doktor Abílio Quaresma'nın kısa süre önce ölümü, çok uzun zamandır kafamı meşgul eden ama gerçekleştirme yönünde elzem gerekçeyi hiç bulamadığım bir fikre yaşam verdi. "Mesleğini icra etmeyen doktor ve hece bulmaca uzmanı"* –kendini sade ve doğru bir şekilde böyle tanımlıyordu– Abílio Quaresma, gerçek yaşamın çeşitli bulmacalarına çözüm bulmak için müdahale etme fırsatı bulmuştu. Yaşamdaki bulmacalar hep daha tuhaftır; hatta genellikle, en sevdiği kitaplardan biri olan *Anılar Almanağı*'ndakilerden daha ustalıklıdır. Quaresma'nın ölümü, bu konuyu ona sormaktan beni çeşitli nedenlerle muaf kıldı; ve Quaresma'nın eski dostlarından olan suç masası komiseri Manuel Guedes'le olayı uzun uzun tartıştıktan sonra, benim gözümde olduğu kadar Manuel Guedes'in gözünde de Quaresma'yı gerçekten istisnai biri yapan bu entelektüel maceraların bütün öykülerini, elimden geldiğince özenli ve dikkatli bir şekilde aktarmaya karar verdim.

Mesleğini icra etmeyen bir doktorun özgün yaşamını oluşturan farklı "olayları" bir araya getirmek amacıyla kendimi adadığım görevin uzun ve çetin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu vakaları, araştırmalarım boyunca zihnimde bütünüyle oluştukları ölçüde anlatacağım. Bununla birlikte, onları sunuş tarzım kesinlikle bilimsel olacaktır. Bu öykülerin içine, olayları açıklamak için, onlarda bulunmayan tek bir unsur bile katmayacağım. Öyküler benim zihnimde eksiksizliğe kavuştukça, sırayla sunulacaktır. Kronolojik bir düzeni asla dikkate almayacağım. Gerçekten de böyle bir şey gereksiz bir aşırı bağlılık olur; çünkü Quaresma'nın zihinsel evrimini incelemek değil, bu zihnin farklı tezahürlerini

* "Hece bulmaca" Portekiz'de önem verilen bir vakit geçirme tarzıdır ve bu konuda uzmanlaşmış dergiler vardır (ç.n.).

oluştukları haliyle kaydetmek niyetindeyim. Bu olaylardan bazılarının öyküleri, olayları olduğu gibi anlatmaya varlıkları ve zekâlarıyla en elverişli olan tanıkların kelimeleriyle sunulacaktır. Ama benim edebiyat gözüm ve Quaresma'yı şahsen tanıyışım, öyküyü daha ilginç kılmak için değil, yalnızca daha sahici olması amacıyla gerektiğinde müdahale etmek üzere hep mevcut olacaktır. Diğer olaylarda bütün verilere hâkim olduktan sonra, öyküleri tüm nesnelliğiyle, bir romancı gibi bizzat yazmayı tercih ettim. Fakat, hangi olay söz konusu olursa olsun, anlattığım şeyin kılı kırk yaran tarihsel gerçekliğini hiç tereddütsüz ve mütevazılığa kapılmadan tekrar tekrar teyit ediyorum.

Hiç bilmediğim öykülerin farklı yazarlarına, bu öyküleri yazarken bana yaptıkları yardıma ve bunları gözden geçirmeyi ve düzeltmeyi hiç tereddütsüz kabul ederek beni onurlandırışlarına teşekkür etmekten başka bir şey gelmez elimden.

Şaşkınlık verici belleği bu öykülerin kaynaklarından biri olmuş Komiser Manuel Guedes'e teşekkür etmeme gerek yok, çünkü Doktor Quaresma'nın anısı onun için de benim için olduğu kadar değerli. Uygulamalı düşünce tarihine bu katkıları yayımlayarak Doktor Quaresma'nın anısına saygımızı belirtmekten başka bir şey yapmıyoruz.

Doktor Quaresma'nın bıraktığı ve yayımlanması için –ancak gerekli gördüğümde yayımlamak koşuluyla– bana emanet edilen elyazmalarına gelince, bu işle daha sonra, bu elyazmalarına doğrudan gönderme yapmam gerektiğinde uğraşacağım.

Hece bulmacaları, satranç problemleri, içinden çıkılmaz geometrik ve matematik ispatları... O, bütün bunlardan besleniyor ve bir kadınla yaşar gibi onlarla yaşıyordu. Uygulamalı akıl yürütme, onun soyut zevkiydi. Yaşamdan elini eteğini çekişine sadık kalışı gibi bağlı kaldığı Fanqueiros Sokağı'ndaki bu oda,

hiçbir tensel orjinin aşık atamayacağı yoğunluktaki kavrayış ve çözüm orjilerine sahne oldu.

Asla sabırsız biri değildi; hep yalnız, hafif elemli; çocukları seyredişinde, mütevazı insanları dinleyişinde, yoldan geçen dilencilere bakışında uzaktan uzağa bir tür sevgi, dalgın bir tarz – ne trajedi var ne dram, ama kayıp, sürçme, duyguların mahkûmiyeti, bütün bunlar silinip yerini düşünceye bırakır...

Akıl yürütürken doğan dengenin verdiği hariç, en ufak estetik his yok. Bilimsel ya da felsefi hiçbir his yok: Kaderin darbeleri karşısında düşüncenin ilgisizliği.

Neredeyse hiç yazamama hali; bunun nedeni biraz da yazının nesnelere bağlı olması, sonucun örgütlenmesinde kâğıt, mürekkep ve kalemin gerekmesidir.

İnsan ruhunun tuhaf duygusallıkları vardır. Tütün Kumpanyası'nın, Peralta puroları imalatına son verdiğinde, akıl dramlarının başrol oyuncusunun ruhunu teslim edecek şekildeki öksürmesine bir şekilde katkıda bulunduğuna eminim.

İnsan bir puro markasını sevebilir. Hiç yüzüksüz, soyut fikirler için dövüşüp ölen insanlar var; ama Peraltaların bir yüzüğü vardı.*

Bazı konuların zihnimizi kendi doğalarına göre şekillendirebilmesi tuhaftır. Ben Quaresma'nın gerçekten dostuydum; yokluğundan gerçekten acı çekiyorum; ama, ona dair yazarken, bana bunları esinleyen kişinin soğukluğunu –istemeden, pişmanlık duymadan, hep yaptığım gibi– üstleniyorum ve nesir halinde tek bir damla gözyaşı bile akmıyor gözümden. Quaresma'nın

* Puroların üzerine sarılan ve markasının yazılı olduğu renkli kâğıt kastediliyor ve aynı kelimeyle ifade edilen parmağa takılan yüzükle benzerliği üzerinde kelime oyunu yapılıyor (ç.n.).

kişiliği yazdıklarıma nüfuz ediyor: Üslubum ister istemez soğuk oluyor.

İşin tuhafı, nesnel problemlere dair öznel bir yaşamdan başkasını yaşamayan, bu sönmüş ve silinmiş kişiliğin, bir problem çözdüğünde, özellikle de çetin bir problem çözdüğünde yeni ve mucizevi bir enerji edinmesidir. Doktor Quaresma, kendi sıradan varlığı içinde, insanlığa cılız bir katkıydı. Doktor Quaresma, her bir problem çözümündeyse içinden yükselen bir kaidenin tepesine çıkıp meçhul güçleri ateşe veriyordu. Bu bir insanın zaafı değil, çözümün gücüydü. Kendisi dönüşmüyordu –bunu söyleyecek değilim–, dönüşmeden biçim değiştiriyordu. Hep aynı Quaresma'ydı o; ama tüm bulmacaların, bir sonraki yılın *Anılar Almanağı* olmanın şerefi ona aitti.

Bu kelimeler kuru, kolaycı, yaşamdan yoksun gelebilir. Benim Quaresma'yı sevmediğim söylenecek. Ben ona değer veriyorum, ama ondan söz ettiğim şu an, onun övgüsünü yapmıyorum, –bunun farkındayım; yazının kalitesini yok eden bir sinema makinesi olarak gördüğüm kişiyi tasvir ediyorum.

Gerçeklik mütefekkiri, her olgunun stratejisini zihninde takip eden uzman Quaresma'nın akıl yürütmesi, aşırı hızlı hareketi içinde, bir olayın olgularını bütün ilineklerinden soyuyor ve olup biten şeyin iskeleti küvetten aniden çıkartılan negatifin üzerinde beliriyordu.

II

Doktor Quaresma'yı bıkkın bir halde koltuğuna gömülmüş bulmuştum. Sarhoş değildi –daha doğrusu, hafifçe çakırkeyfti– ama akşamdan kalma olduğu kesindi. Sanki düş görüyormuş da

benim gelişimle uyanmış gibi, sert bir yavaşlıkla, sinirli bir çabayla ayağa kalkarak beni karşıladı. Pürüzlerine tamamen hâkim olamadığı bir ses tonuyla, oturmam için bana bir iskemle gösterdi, sonra gevşek haline geri dönerek, sakalını sıvazlayıp durdu [...]. Oturmamla konuşmaya başlamam arasındaki kısa sürede genel halini inceledim. Boyu ortanın altındaydı. Zayıf, kemikli bir vücudu vardı. Kemikleri kısa, omuzları düşük, bacakları titrekti. Cılız bir vücudun bazı ahlaki düşkünlükler yüzünden iyice zayıf düştüğü izlenimini dolaysızca veriyordu insana. Genel fizyonomisi, bakışları, bedeninin görünen her noktasını etkileyen hafif titreyiş, bu ahlak düşkünlüğünün alkolden olduğunu belli ediyordu. Kırlaşmış açık kestane sakalının ve bıyığının sarımtırak rengi, sağ ve sol elinin baş ve işaretparmaklarının aynı ölçüde kirli görünümü (soldaki daha az kirliydi), tütünün varlığına işaret etmekten fazlasını yapıyordu. Gerçekten de sürekli puro içiyordu, [...] sağ eliyle. Dikkatini toplamaya başladığındaysa, sol eliyle içerken sağ eliyle sakalını sıvazlardı. Bana ilk kez dikkat gösterdiği o an olduğu gibi.

Seyrek saçları geriye doğru gelişigüzel taranmıştı. Eliyle sık sık saçlarını ve sakalını sıvazlıyordu. Bu hareketi bir hızlı, bir yavaş yapması, çoğu zaman hızlı ve ajite ya da yavaş ve meditatif bir jesti beraberinde getiriyordu. Ahlaki düşkünlüklerinin giysilerinde neden olduğu lekeler dışında, giyim kuşamını ihmal eder ya da pek de özen göstermez gibi değildi.

İhtimamsızlık [...] göze çarpıyordu. Oda belirgin bir dağınıklık içindeydi. Bir köşede, ışığı *sağdan* alacak şekilde masayla pencere arasında bulunan koltuğunun sol tarafında (basit, neredeyse fukara tarzı) uzun bir masanın üzerinde, karmakarışık bir halde gazeteler, mektuplar duruyordu. Neredeyse her biri şu ya da bu sayfada açık, ayrılacak gibi konmuş, kötü davranıldığı belli birkaç kitap da masanın üzerine yığılmıştı. Bütün bunların

üzerinde de kül, buruşmuş ya da çöp kutusuna atılması gerekirken masanın üzerine fırlatılmış kâğıtlar vardı.

Tüm bunlar buranın efendisinin sabırsız, ateşli ve ilgisiz kişiliğine işaretti.

Orta boylu ya da ortadan hafifçe uzun biriydi.* Cılızdı, zayıftı, ama hastalıklı bir hali yoktu. Doğal silikliği içinde yine de hoştu, çünkü nahoş değildi, zarafetten ya da kibarlıktan yoksun değildi.

Hiçbir belirgin çabanın, hiçbir fiziksel cesaretin, hiçbir sevgi coşkusunun onda kök salamayacağını ya da tedavülden kalkmış bu bedende barınamayacağını ona bakan biri hemen görürdü. Kelimenin en sıradan anlamında, önemsiz biriydi.

Zihinsel olarak hiçbir orijinallik, hiçbir hayal gücü yoktu; ama tek ve biricik bir şey bu ruhun bütün tözünü emiyordu... Soğuk ve akışkan bir akıl yürütme, gerçekliğin bütün pürüzlerine kontur çekebiliyordu, neredeyse iradedışı, hafif bir çizgiyle.

Pek az insanın başarabileceği şeyi başardı o: Gerçekliği bütünü içinde görmek, onu ilineklerden ve ikincil ayrıntılardan ayırmak ve aniden, belli bir kendine güvenle, görünür olanın her ayrıntısını şimşek hızıyla sabitlemek.

Beni görmek ona her zaman büyük zevk veriyordu: Benim dostum muydu hiç bilemedim. Bulmacaların ve problemlerin ortasında, tıpkı oyuncaklar arasındaki bir çocuk gibi kaybolmuş haliyle, uşağın içeri girişi esnasında öfkeyle uyanan birinin masum ve bilinçli gözlerini üzerimizden hiç eksik etmiyordu.

Açıklarken sahip olduğu ve gerçekliği sorguladığında kâh her şeyi karıştıran kâh her şeyi anlayan zihin açıklığında, uyanıklığın verdiği dürüstlük gibi, uzlaşmadan ve orta yoldan eser yoktu.

---

* Yazar, kişisinin boyu konusunda tereddütlü gözüküyor (ç.n.).

Gerçeklik ve hayat karşısında silahsızdı. Kader yardım etmese açlıktan ölür, yine de en ufak bir çaba göstermezdi [...]. Gerçeklik onun için boş bir duvardı. Gündelik gerçekliği görmeyi başarsa bile, gerçeğin kendisini bu duvarın üzerinden göremiyordu. Ama olur da gerçeklik onun düşüncesinde yer edinmeye yatkın bir problem oluşturursa, o zaman, aniden, kederi bir maske gibi düşüyor ve bir kral gibi ortaya çıkarak her şeyin komutasını eline alıyordu. Sözlerim iyi anlaşılsın: Mütevazı Quaresma yok olmuyordu; Quaresma'nın akıl yürütüşü bir hale gibi onu taçlandırıyordu.

Ben bu simayı yaşlı muhasebecilerde, gazete bayilerinin raflarını eşeleyen müdavimlerde, itirafta bulunmayı kafaya takmış emeklilerde, pulların dantelli kenarlarına tutkun koleksiyoncularda, evrensel geçmişe titizce bağlı tarihçilerde, gereksizliğin anatomisini çıkarmaya çalışanlarda defalarca gördüm.

Doktor Quaresma'nın ilk kez mütevazı bir şekilde ortaya çıkışı o dönem ünlü olan *Vargas Olayı* vesilesiyledir. Komiser (o dönemde müfettiş) Manuel Guedes'le tanışmasına da bu olay neden oldu. Bulmaca tutkunu Quaresma, ani bir itkiyle sürüklenerek, gerçeğin doğurabileceği en karmaşık psikolojik vakalardan birini aydınlattı. Manuel Guedes artık onu asla yanından ayırmayacaktı. Quaresma'nın çözdüğü sayısız gerçek bulmacayı anlatabilmeyi, bu sert, dikkatli, değerli ve dostane asil polisin çabasına borçluyuz–bunu kabul etmek doğru olur.

Quaresma'da zihin açıklığı taşkınlığa varmıştır.

Mesleğini icra etmeyen doktor ve bulmaca çözücü, 1865'te Tancos'ta doğan ve içinde bulunduğumuz bu 1930 yılında Lizbon'da ölen Abílio Fernandes Quaresma, gördüğüm ve tanıdığım kadarıyla böyle biriydi.

VARGAS OLAYI

BÖLÜM I

YOLDAKİ ÖLÜ

Custódio Borges'in Benfica'da ortaya çıkışıyla başlar; onun ve Pavia Mendes'in Vargas'ın cesedinin yanına varışıyla ve bunun bir cinayet olduğunu belirten polisin açıklamasıyla son bulur.

12 Şubat 1907 sabahının, güne başlamak için olmasa da Lizbon'un alışkanlıkları için çok erken bir vaktinde, Benfica yolu üzerinde, kaygılı olduğu açıkça belli olan genç biri, aslında çok da genç olmayan, orta boylu, soluk benizli, zayıf denebilecek biri, orada bulunan polis karakoluna deniz subayı Pavia Mendes'in adresini sordu. Karakolda adresi tam olarak bilen yoktu, ama görevlilerden biri, nasıl bildiğini hatırlamasa da, komutan Pavia Mendes denen –ya da benzer şekilde adlandırılan– birinin biraz yukarda, sağ tarafta, tam olarak Benfica yolu üzerinde oturduğunu sanıyordu.

Adresi soran aceleyle teşekkür etti ve hızlı adımlarla yukarı doğru yürüdü. Biraz ötede, henüz açılmakta olan –saat yedi buçuğu biraz geçiyordu– bir bakkala da aynı soruyu sordu. Bakkal bilmiyordu.

Genç adamın sorusunu yönelttiği, yoldan geçmekte olan bir sütçü durdu ve söyleneni doğruladı. Kapı numarasını bilmiyordu, ama donanma kaptanı Pavia Mendes, sağ tarafta, biraz yukarda oturuyordu. Düzayak bir ev, önünde küçük bir park var; bahçeye açılan çitin yanında da demir bir kapı. Yanılmaya imkân yok. O renkte, o görünümde başka ev yoktur; en azından ona varana dek. Sağdan ilk ev, düzayak, yanında bir kapı, vb.

Meçhul şahıs içtenlikle teşekkür etti ve tarif edilen istikamete doğru hızla yürüdü. Yaklaşık yüz metre ötede, belirtilen evi buldu. Demir kapının üzerinden bakınca bahçede kimseyi göremedi. Sokağa açılan ana kapıya yöneldi. Orada, sanki tereddüt ediyormuş gibi durdu; cebinden saatini çıkardı, sekize çeyrek vardı. Yine tereddüt etti. Çok erken olduğu içindi kuşkusuz tereddüdü. Sonunda karar verip kapıyı çaldı.

Oldukça yaşlı bir hizmetçi kadın belirdi. Karşısındakine şaşkın şaşkın baktı. Henüz genç, zayıf denebilecek, orta boylu, soluk tenli bir adamdı. Adamın kaygılı halini de anlamıştı hizmetçi.

"Komutan Pavia Mendes burada mı oturuyor?" diye sordu adam çabucak.

"Evet, beyefendi, burada oturuyor."

"Şey... Onunla konuşabilir miyim?... Özür dilerim... Komutan beyefendi affımı kabul etsin. İnsanların evine gidecek bir vakit olmadığını biliyorum; hele ki tanımadığınız birinin evine hiç gidilmez bu saatte. Ama acil bir durum, onunla çok acil olarak konuşmalıyım... Ayakta olmalı."

Kadın, "Ayakta, evet, elbette ayakta, çünkü bütün gece odasında çalıştı... Ama..." diye tereddütle mırıldanınca, adam ekledi:

"Lütfen, bana şunu söyleyin. Carlos Vargas adındaki bir dostu dün akşam burada yemek yedi mi?"

Kadın, yine biraz şaşkın bir halde sesini yükseltti:

"Evet, efendim, burada yemekteydi, evet... İriyarı, güçlü kuvvetli biri..."

"Doğru, böyle biri, tam o. Ama, lütfen söyleyin bana, gece burada mı kaldı, geceyi burada geçirdi mi?"

"Geceyi geçirmek mi?" diye haykırdı kadın. "Hayır... Çok geç gitti... Ben çoktan yatmıştım, kapıya kadar beyefendi geçirdi; kapının açıldığını işittiğimi hatırlıyorum. Saat biri geçiyor olmalıydı."

"Ah, Tanrım!" diye haykırdı karşısındaki adam. "Ne olmuş olabilir?"

Endişelenen hizmetçi, "Beyefendiyi çağırayım," dedi.

Bunun üzerine, içerden bir erkek sesi, hemen ardından da sesin sahibi biraz kabaca araya girdi: "Ne oluyor, Teresa?"

Hizmetçi arkasına döndü. Aynı anda dipteki bir odadan uzun boylu bir adam çıktı. Zayıf ama güçlü, eski pantolonunun üzerine eski bir pardösü giymiş, ayaklarında arkasız terlikler, vakitsiz uyanmış birine benziyordu.

"Bir bey dünkü beyi soruyor, beyefendi."

"Nasıl? Nasıl?" dedi evin sahibi, hızla ilerleyerek.

Sonra, giyiniş tarzını fark ederek, "İçeri girin, lütfen. Giysilerim için özür dilerim; bütün gece çalıştım," dedi.

Sonra, heyecanla: "Nedir söz konusu olan?"

"Size açıklayacağım," dedi gelen adam, komutana doğru birkaç adım yürürken. "Ben Carlos Vargas'm eski bir dostuyum. Sanırım dün akşam burada yemek yedi."

Efendi ile hizmetçi aynı anda, "Doğru," dedi.

"Beni ilgilendiren önemli bir neden için, evde olmaya söz vermişti. Kendi evinde ya da benimkinde. Onun çok yakınında oturuyorum. Gece yarısını yarım geçe ya da saat birde buluşacaktık. Size daha fazla bilgi vereceğim..."

"Buradan buyrun," dedi komutan.

Sonra, merakla bekleyen hizmetçiyi uzaklaştırarak, ziyaretçiyi küçük bir salona aldı ve kapıyı kapattı.

"Size açıklayacağım. Ama önce sizi rahatsız ettiğim için beni bağışlamanızı rica ediyorum. Tavrım yalnızca durumun bende yarattığı tedirginlikten kaynaklanmıyor; aynı zamanda, kaygımdan da kaynaklı, Vargas için duyduğum kaygıdan... Bana bir miktar para vermesi gerekiyordu..."

"Gayet iyi biliyorum," diye sözünü kesti komutan; "dün, benden ayrılırken, 'Bu sohbete devam etmeyi çok isterdim, ama evimde bir dostum bekliyor, yarın sabah Porto'ya gitmesi için ona para vermem gerek...' demişti."

"Tam öyle. Onu bekleyen bendim."

"Bu gerekçeyle benim yanımdan ayrıldı. Ama ne gece yarısı varabilirdi ne de saat birde; çünkü buradan çıktığında saat zaten bir buçuktu."

"Evet, evet, bütün bunlar çok doğru. Ben onu bekliyordum. Sokakta bir ileri bir geri volta atarak bekliyordum. Ama, şu ana dek, yani benim Campo de Ourique'ten ayrıldığım vakte kadar, yani saat altı buçuğa dek, henüz evine dönmedi... Olmayacak yollara girmeyi sever, bu nedenle korkarım ki... Başına ne gelmiş olabilir diye düşünüyorum."

Komutan Pavia Mendes aniden allak bullak olmuştu.

"Evet, eğer kaygılanıyorsam, size bütün samimiyetimle söylüyorum, onu düşündüğümdendir. Carlos Vargas'ın her türlü kusuru olabilir, ama asla bir dostunu güç durumda bırakmaz. Başına bir şey gelmemiş olsaydı beni atlatmazdı. Parasının olmaması hariç. O zaman da söylerdi... Ama vardı, anlıyor musunuz? Olması gerekir. 'Size para getireceğim,' dedi. Üzerinde para olan biri gibi konuşuyordu... Vardı; evet, vardı. Burada kalmış olabileceğini, burada, sizde yatmış olabileceğini, çünkü sohbetinizin çok uzadığını düşündüm. Bu bana mümkün gelmiyordu, ama yine de..."

Kaptan sözünü kesti:

"Burada yatmadı, hayır." Sonra aniden, eliyle bir hareket yaptı [...]. "Hem, benim planlarım da yanındaydı!..."

"Nasıl? Planlarınız mı?"

Pavia Mendes, heyecanla çırpınarak başını ellerinin arasına aldı.

"Evet. Benim denizaltının planları..."

Ziyaretçi, şaşkın gözlerle ona baktı.

"Denizaltınızın planları mı? Ne? Gecenin o vaktinde üzerinde bu türden önemli belgeler mi vardı? Sanırım bir icat, farklı bir şey, değil mi?..."

"Evet, öyle, hem de çok önemli bir icat..." dedi diğeri, uykulu bir sesle.

"Ah, Tanrım! Ama buradan Campo de Ourique'e gitmek için hangi yolu tutmuş olabilir?"

"Bana Bruxa yolundan gideceğini söyledi. Bruxa en kestirmesi. Korkmasını gerektirecek bir şey yoktu, çünkü silahlıydı. Hatta üstündeki tabancayı da bana gösterdi."

"Bruxa yolu mu? Ah, Tanrım! Hiç hayra alamet değil... Bruxa yolu nerede ki? Buradan Estrela'ya giden bu lanet yol da neyin nesi?"

"Daha aşağıda, çok uzakta değil, polis karakoluna varmadan önce. Kısa bir yoldur, ama... Beni biraz bekleyebilir misiniz? Hazırlanayım, çok vakit almaz, birlikte soruşturalım. Bir kaza, bir bahtsızlık seziyorum... Bir dakika... Ne hissedeceğimi bile bilmiyorum."

*

"... Hangi alçak?..."

"Hakaret etmeyin," dedi polis memuru. "Alçak falan yok ortada."

"Nasıl?" diye haykırdı Borges, şaşkınlık içinde.

"Kendi kendini öldürmüş," dedi polis cesedi göstererek.

"Kendi kendini mi? O... Vay canına!" diye bağırdı öteki, sert ve öfkeli bir sesle.

Polis tersane mühendisine doğru döndü.

"Bir intihar olduğuna kuşku yok..."

"İntihar mı?"

Pavia Mendes de Borges kadar şaşkındı.

"Ama bu imkânsız," dedi Borges, pek emin olmayan bir sesle. "İntihar etmek için ne gibi bir nedeni olabilir? En ufak bir nedeni yoktu ki..."

"Emin misiniz?" karşılığını verdi polis memuru soğuk bir sesle.

"Bildiğim kadarıyla..." diye yumuşadı öteki, kafası karışmıştı. (Sonra sesi güçlendi.) "Ama kim kalkıp da bir yolda intihar eder ki?"

"Ya benim planlarım?" diye sordu Pavia Mendes.

Polis omuz silkti.

"Tek *bildiğim,* intihar ettiği. Bunu size kesinlikle garanti ederim, beyler. Duruşu tıpkı [...] Teğmen Vieira'nınki gibi. Benim birliktendi, kendini Kwanza'ya* atarak intihar etmişti. Gerekçelerini bilmiyorum. Bu planların neyle ilgili olduğunu da bilmiyorum. Ama," ve Borges'e doğru döndü, "tek eksik olan planlar değil... Ceplerinde hiçbir şey yok."

"O halde?" diye sordu Borges.

"O halde, durum çok basit–sırf planların eksik olmasındaki durumdan daha basit. İntihar etti. Oradan geçen biri cesedini buldu. Suçlu çıkmamak için sesini çıkarmadı, ama ceplerini boşalttı."

"Olmayacak şey değil," diye düşündü yüksek sesle Pavia Mendes. "Eğer böyleyse içim daha rahat olur."

"Neden?" diye sordu Borges.

"Çünkü planlar, sıradan bir hırsızın ya da o türden birinin elinde yalnızca basit birer kâğıttır. Onlardan yararlanmak isteyen birinin elinde ise bambaşka bir anlama gelirler."

"Bu doğru," dedi polis memuru. Borges de başını sallayarak onayladı.

"Ama bir intihar!" diye haykırdı Borges. "Bir intihar!.. İşte bu bir cinayetten bin kez daha esrarengiz!"

Polis memuru omuz silkti.

*

* O dönemde Portekiz'in sömürgesi olan Angola'daki Kwanza Nehri olmalı (ç.n.).

"Biliyor musunuz, Borges," dedi komiser, "artık hiç kuşku yok."

"Hangi konuda?"

"İntihar konusunda. Mahalli idare silah taşıma ruhsatlarında tabancanın numarası incelendi. Bunun numarası..." ve tabancayı gösterdi.

"Olağanüstü..."

"Biliyor musunuz, beyim, ben de böyle bekliyordum... Ölünün tabancayı cebinden çıkardığını ve kendisini öldürmesi için bir başkasına uzattığını söyleyecek değilsiniz sanırım?"

"Kesinlikle hayır!" diye sözünü kesti Pavia Mendes. "Demek ki ölmek istiyordu ve apaçık bir şekilde kendi kendini öldürdü. Tabii eğer cesaret bulamadıysa... Kimi durumlarda..."

"Hayır, yeterince cesurdu..."

"Peki," dedi bir süre sonra, "silah seslerini işiten var mı?"

"Silah sesleri mi? Bir el, tek bir el ateş edilmiş. Merkezde nöbette olan inzibat eri tanıklardan biri. Diğeri, Bruxa yolu yakınındaki evine dönen biri. Üçüncü bir tanık daha var. En ilginci de o. Yolun hemen yanındaki bir evde oturuyor."

"Gerçekten tek el mi atılmış?"

"Kesinlikle. Şimdi siz sanıyorsunuz ki..."

"Evet, bir tür düello olmuş olabilir, anlıyorsunuz değil mi?"

"Hayır, hiç kuşku yok. Tek el ateş edilmiş."

Komiser elini Borges'in omzuna koydu.

"Benim hiç kuşkum yok, azizim. Bir intihar bu."

"Ama neden, Tanrım, neden?" diye mırıldandı ölenin dostu.

*

"Hayır, imkânsız değildi," dedi Borges düşünceli düşünceli. "Ama şimdi yapmış olmasını anlamıyorum. Tam denizaltı üzerinde pazarlık yapmanın arifesindeydi."

"Para sorunu mu vardı?" dedi Guedes, sedye taşıyanlara yolun alt tarafına gitmeleri için işaret ederken.

"Evet," dedi hafifçe Borges.

Sonra, Pavia Mendes'e hitap ederek konuşmaya devam etti:

"Neden şimdi intihar ettiğini anlamıyorum. Neden burada, onu hiç anlamıyorum... Aslında, bilmiyorum..." diye iç çekti. Bu iç çekişte, anlaşıldığı kadarıyla, bunca vaat edilmiş ve sonuçta alınamayan para nedeniyle bencilce ve insani bir kaygı az da olsa vardı.

Grup, Benfica istikametine doğru sessizce yola koyuldu. Sağa döndüler, sonra, birkaç adımın ardından, polis karakoluna vardılar. Kapının önünde insanlar çoktan toplanmıştı. Yolun alt tarafında beliren ve yürümek isteyen komiser dağılmaları için emir verdi. Yoldaki grup, hızla belirmiş iki *meslektaş*,* gürültü çıkarmadan polis karakoluna girdiler.

* Metinde Fransızca (ç.n.).

BÖLÜM II

Borges'in, Pavia Mendes'in, nöbetçi inzibatın ve geceleyin atılan silah sesini işitmiş olan küçük mülkteki evde oturan kişinin ifadelerini kapsayan hazırlık soruşturması. Soruşturma, Vargas'ın yanında planların bulunduğunun Borges ve Pavia Mendes tarafından onaylanmasıyla sonuçlanır.

İlk ifade veren, ... sokağında oturan yirmi sekiz yaşındaki duvarcı ustası Domingos Silva oldu. Sabah saat sekizi biraz geçe, Bruxa yolundan ilk viraja doğru inerken (yol iki viraj ya da kavis yapmaktadır), aniden, yerde birinin yattığını gördüğünü beyan etti. Bunun zarif giyimli bir adam olduğunu görünce şaşırıp yaklaşmıştı. Ölü olduğunu hemen anlamıştı. Adam ateşli bir silahla öldürülmüştü. Bir cinayet olduğunu düşündü, çünkü tabancayı fark etmemişti. Ne tepki göstermesi gerektiğini bilemeden bir an öylece kalmış, sonra bulduğu cesedi Benfica komiserliğine bildirmeye karar vermişti. Hemen aşağıdaki inzibat karakolu aklına gelmemişti, yoksa oraya gitmeyi tercih ederdi çünkü daha yakındı. Komiserliğe gitmek için geri dönmüş, tarlaların arasından geçmiş, çok daha uzak olan ve polis karakolunun yakınına çıktığını bildiği Pinède yolundan inmişti. Bu yol daha rahattı ya da en azından, Bruxa yolundan veya başka herhangi bir yoldan inip sonra da Benfica yoluna girmektense, ona daha rahat geliyordu. Komiserliğe vardığında saat sekiz çeyreği geçmişti ve gördüğü cesedi orada bulunan komisere hemen bildirmişti. Olay hakkında başka bir bilgisi yoktu.

Komiser Bastos inzibat şefine doğru döndü:

"Söyleyin bakalım, Moraes, nasıl oldu da ceset daha erken bulunmadı?"

Polis memuru omuz silkti.

"Bruxa yolu gün içerisinde bile çok seyrek kullanılır. Geceleyinse bütün yollar az kullanılır elbet. Bruxa yolu ekili arazilerin karşısında başlar. En yakın iki tarla, yaşlı adamınki Benfica'ya doğru giderken ve Torrinha'nınki ise Lizbon'a doğru giderken, aşağıdan gelen yolların kesiştiği yerde başlar. Dolayısıyla bu yolların doğal uzantısı onlar. Ayrıca bu yollar daha zevklidir, çünkü dosdoğru giderler. Bruxa yolu ise çok kıvrımlıdır. Gün içinde bile düz bir yol kavisli bir yoldan daha zevklidir. İşin bir yanı bu. Diğer yandan, daha erken bulunmuş olması da mümkün. Bir ceset görüp hiçbir şey söylemeyecek çok insan vardır. Korkudan, rahatını bozmamak için falan..."

"Anlıyorum," dedi Bastos. "Ama o halde, Vargas neden o yolu tuttu?"

"Basit," cevabını verdi karakol şefi. "Komutan Mendes'in evinden çıktığında aşağı doğru giden, karşısına çıkan ilk yol o. Belli ki o da aşağıya gitmek istiyordu, çünkü yolu aşağı yukarı bu tarafa denk düşüyordu. Vargas buraları ve Campo de Ourique tarafına götüren yolları iyi tanır mıydı, bilmiyorum."

"Sanırım biliyordu," dedi Borges sözünü keserek.

"Ama Vargas'ın yokluğundan siz neden bu kadar kaygılandınız, Bay Borges? Bir şeyden çekinmek için bir gerekçeniz var mıydı? Bir intihar, bir cinayet ya da başka bir şey?"

"Kesinlikle yok. İki nedenle kaygılandım. İlki, Vargas bana Porto'ya gidebilmem –Portoluyum da– ve bir süre orada kalabilmem için bir miktar para bulmayı vaat etmişti. Bana Baixa'dan* para bulacağını; sonra Pavia Mendes'in evinde yemeğe gideceğini

* Kelime anlamıyla, Lizbon'un "Aşağı Şehri." Özellikle bankaların ve büyük ticaret merkezlerinin bulunduğu, başşehrin merkezi (ç.n.).

ve geceleyin Campo de Ourique'de, Pavia Mendes'ten döndüğünde bana vereceğini söylemişti. Paraya ihtiyacı olan herkes, vaat edilen para gelmediğinde nasıl bir heyecana kapılındığını bilir. İnsanın aklına her şey gelir. Olur olmaz hayaller kurulur. Oğlu her zamanki saatte eve dönmeyen bir anne gibi hisseder insan: Ya bir tramvayın altında kalmıştır, ya başına bir şey gelmiştir. Her türlü vahim olasılık düşünülür. Vargas bana parayı gece yarısına doğru, saat yarımda vereceğini söylemişti. Pavia Mendes'in evinden o saatte döneceğini düşünüyordu. Paraya elbette o saatte ihtiyacım yoktu. Ama böyle: İhtiyacım yoktu, şöyle ki onu görmek istiyordum, anlıyor musunuz?"

[...]

"Ama bir an gerçekten korkuya kapılmaya başladığımı itiraf etmeliyim. Evime saat on bir otuzda dönmüştüm ve tesadüfen, Vargas'ın evinin önünden geçmiştim. Kapısını çalmış ve kâhya kadına dönüp dönmediğini sormuştum. Zaten dönmüş olmayacaktı, ama bekleyemiyordum. Sormuş olmak için sormuştum... Evime girdim, bir süre kitap okudum. Sonra, gece yarısı civarında tekrar dışarı çıktım. Kâhya kadının odasında ışık vardı, ama Vargas'ınkinde yoktu. Onun odası da evin yanındaydı ve onun eviyle benimki arasında bulunan alana bakıyordu, cepheye bakan çalışma odasında da ışık yoktu. Bir kez daha kapıya vurabilirdim ama cesaret edemedim. Gece bekçisine rastladığımdan, Vargas'ı yolda görüp görmediğini sordum ona. Hep bu civarlarda dolaştığını ama görmediğini söyledi. Vargas'ın geçtiğini gördüğünde sokaktan seslenerek beni haberdar etmesini istedim. Evime döndüm, ama o an kitap okuyabilecek halde değildim... Gece bekçisi seslenmemişti. Saat bir civarında yeniden dışarı çıktım. Vargas'ın evinden hiç ışık gelmiyordu. Yeniden evime döndüm. Sinirli halime rağmen uykum gelmeye başlamıştı. Saat ikiyi geçtiğinde yeniden çıktım. Vargas'ı görüp görmediğini bekçiye tekrar sordum. Hâlâ yoktu... Dayanamadım. Kabalık olarak

görülse bile, gidip evin kapısını çaldım... Şakadan pek hazzetmeyen kâhya kadın Vargas'ın henüz gelmediğini söyledi ve pencereyi suratıma kapattı. O esnada kendime sorular sormaya başladım, yani haklı gerekçelerle sorular sordum. Vargas'ın bana normalde Campo de Ourique'den geleceğini, böylece parayı bana vermek için kapımı çalacağını söylemiş olduğunu hatırladım. Kapımdan geçerken zilimi çalacağı için Campo de Ourique'ten geleceğini hatırladım. Estrela'dan gelirken benim evim yol üzerinde değildir, yalnızca Campo de Ourique'ten gelirken yol üzerindedir. Vargas asla yol değiştirmezdi. Baixa'dan gelirken, Estrela'ya gitmek için hep araca binerdi. Chiado Sokağı'ndan çıkıp Camões Meydanı'nda binerdi. Bunun üzerine kendi kendime dedim ki –ve bunu düşünürken yanılmadım sanırım– Campo de Ourique'ten geliyorsa, Benfica'dan yaya gelme niyetinde demektir. Aslında çok uzak olmadığını hatırladım. Ama geceleyin geçmek için pek hoş bir yol değildi. O zaman korktum, çünkü Vargas'ın bana geç gelmeyeceğini söylemiş olduğunu hatırladım. Bu beni korkutmamalıydı, çünkü –bana gülerek söylemişti– silahlıydı, çünkü Pavia Mendes'in evinden değerli bir şey getirecekti. Değerli şeyin ne olduğunu bana söylemedi. Ben de sormadım, çünkü yalnızca "değerli bir şey" demek, ne olduğunu söylemek istemediğini yeterince belli ediyordu; yoksa ne olduğunu hemen belirtirdi. Hatta bunun para ya da mücevher olduğunu bile düşündüm. Vargas mücevherden iyi anlardı, bu konuda bir işler çeviriyor olabilirdi. Bunun bir denizaltı planı olabileceğini elbette aklıma getiremezdim. Ama artık bildiğime göre, yanındakinin o olduğunu söyleyebilirim.

"Beni en fazla korkutan bu mücevher ya da para işi olmuştu. Durumdan haberdar biri ona saldırabilirdi; hatta hiç bilmese bile saldırabilirdi. Vargas seçkin bir beyefendiydi, iyi giyinirdi. Sıradan bir hırsız bile onun cüzdanında bir tomar banknot olduğunu sanabilirdi. Gerçekten de, planlardan ayrı, üzerinde para da

olmalıydı. Tabii para bulamamışsa, o başka. Bir milyon reis olacaktı. Her koşulda iyi bir miktar. Ceplerini boşaltmış olan kişi eli boş ayrılmamıştır...

"Özetlersek... Bir süre gece bekçisiyle konuştum ve evime geri döndüm. Kısa süre sonra tekrar çıktım ve geceyi bekçiyle gevezelik ederek, mahalledeki turunda ona eşlik ederek tamamladım. Sabahleyin, çok erkenden, yüzümü gözümü yıkamak için evime döndükten sonra, gidip Vargas'ın kapısını çaldım. Yeniden kâhyasının hakaretlerine uğradım ve Vargas'ın evine dönmediğini öğrendim. Kâhya kadın şaşkın gözükmüyordu, çünkü Vargas'ın geceyi evinde geçirmediği sık olurdu. Ben de bunu biliyordum, ama o gece durum bana her zamankinden farklı gelmişti. Bunun üzerine gerçekten korktum. Kendim ve para için endişeliydim biraz –insan çoğu zaman sandığından daha fazla bencildir–, ama onun için de oldukça korkuyordum. Bir kadına rastlamış olma ihtimali vardı elbet. Başka bir ihtimal göremiyordum. O diğer gecelerin de açıklaması buydu. Ama gece yarısı burada olacağına dair bana söz verdikten sonra beni diken üstünde tutmasını akıl alır bulmuyordum. Yine de sonuçta bir kadın her şeyi bağışlatır... Bunun inanmadığım bir açıklama olduğu açıktır... Korkmaya devam ettim. Baixa istikametini tuttum. Büroya bu nedenle gittim. Fırsattan istifade ederek rehbere bakmaya ve söz konusu Pavia Mendes'in evinde telefon olup olmadığını öğrenmeye çalıştım. Olmadığını da görünce, Benfica'ya gitmek için ilk karşıma çıkan arabayı durdurmaya, daha fazla tereddüt etmeden dosdoğru Pavia Mendes'in evine gitmeye karar verdim. Geceleyin çok geç saate kadar sohbet etmiş olmalıydılar. Pavia Mendes de nispeten uzakta oturan Vargas'a orada kalması için ısrar etmiş olmalıydı. Tuhaftır; sonuçta çok doğal olan bu olasılık tam o an aklıma geldi. Bunun üzerine, korkmak yerine, bana vaat ettikten sonra beni atlatmış bu adama karşı, sırf sabaha kadar sohbet ettiği için öfke duydum... Aslında, kısa süre sonra,

ben nedenini hiç bilemeden, kaygılarım depreşti... Çünkü Vargas aslında sözünü tutmayacak türden biri değildi. Evet ya da hayır diyen insanlardandı; ama evet dediğinde, bu evet ancak elinden başka türlüsü gelmediğinde yalanlanırdı. Bana para bulacağına söz verip bulamamışsa... Neyse, bunu geçelim. Bu onun iradesine bağlı olmayabilirdi. Ama böyle olsa bile, gelmeyecek insanlardan değildi o, en azından söylemek için gelirdi. Belki de para bulamamış, Pavia Mendes'in evinden çok erken çıkıp bu parayı ona vaat etmiş olan kişinin evine gitmişti. Aklıma bu geldi. Bu durum olayların akışını tamamen değiştirirdi, çünkü o kişi Pavia Mendes'in evinden uzakta oturuyor olabilirdi... Kısacası, Benfica'ya götüren arabada düşündüğüm hiçbir şey beni teskin etmiyordu. Pavia Mendes'in evine vardığımda, gerçekten de kendimde değildim. Elbette, Vargas'ın oradan saat bir civarında ayrıldığını, birine verecek bir şeyi olduğu, yani bana verilecek para yanında olduğu için Estrela'ya çok geç gitmemesi gerektiğini de söylemiş olduğunu öğrendiğimde, bütün bunlar kaygılarımı doğruladı. Bunun üzerine kaygılarımın aslında bir tür önsezi olduğunu saptadım; evet, bunu saptadığımı söyleyebilirim.

Bunlar doğru çıkmasın diye Tanrı'ya yakardım...

*

"Evet, 54, siz cesedi gördünüz mü?"

"Evet, efendim, gördüm."

"Onu tanıdınız mı?"

"Eğer yanılmıyorsam, şef, ben nöbetteyken, saat bir buçuğa doğru rastladığım biriydi."

"Onu nerede ve ne durumda gördünüz?"

"Nöbetteydim, şef. Karakolun önünde gidip geliyordum. O adamı gördüm. Kılık kıyafeti tıpkı cesedinki gibiydi. Hatta yolun köşesindeki sokak lambasının ışığında yüzünü bile görebildim.

Yukardan, Benfica dolaylarından geliyordu. Aniden, yola girebilmek için henüz geçmişken, çünkü sokağın karşı kaldırımından geliyordu, Lizbon tarafındaki yoldan ayak sesleri işittim. Geldiğini fark etmediğim biri belirdi ve diğerine seslenir gibi eliyle bir işaret yaptı. Kapının ışığı önünden geçtiğinden, diğeri onu fark etti, ona baktı. Sanki o an tanımıştı ve ona 'Bu saatte siz burada ne arıyorsunuz?' dedi."

"Bunu açık seçik işittiniz mi, 54?"

"Tıpkı sizi işittiğim gibi, şef."

"Pekâlâ. Ya diğeri, o ne cevap verdi?"

"Onu işitmedim, şef. Bir şeyler söyledi, ama yan yanaydılar ve alçak sesle konuşuyordu. Dahası, o an ona sırtımı dönmüştüm."

"Ya sonra?"

"Sonra, aşağıdan gelen adam ötekine doğru gitti, el sıkıştılar ve yolun ağzında, sokak lambasının yanında konuşmaya koyuldular. Ölmüş olanın yüzünü o sırada gördüm, çünkü bana dönük olan oydu."

"Ne kadar zaman konuştular?"

"Çok değil, şef, ama yine de iki kelimeden fazla etmişlerdir."

"Yaklaşık beş dakika?"

"Çoğu var azı yok, şef..."

"Ne tür bir sohbetti bu? Yani sıradan bir sohbet gibi miydi, yoksa hararetle ya da öfkeli mi konuşuyorlardı? Sadece konuşmakla mı yetindiler, yoksa kâğıt ya da bu tür bir şeyler çıkardılar mı?... Yani, ne gördünüz?"

"Bence doğal bir sohbetti, şef. Birbirini tanıyan iki insan gibi. Sinirli değillerdi, hararetli de konuşmuyorlardı. Ne çok yüksek sesle ne de çok alçak sesle konuşuyorlardı. Seslerini işitiyordum, ama ne söylediklerini değil, çünkü bana çok yakın değillerdi. Başka bir şey görmedim, şef. Unutmadan, şef, onlar konuşurken ben diğer istikamete doğru yürümüş, onlara sırtımı dönmüştüm."

"Elbette, elbette. Peki ya konuştuktan sonra?"

"Ayrıldılar. El sıkıştılar, ölmüş olan yavaşça yukarı doğru çıktı, diğeri de hızla yoldan indi. Başka bir şey görmedim, şef."

"Pekala. Şimdi, 54, yolun aşağısından gelen ve ölenle konuşan bu adamı bana elinden geldiğince doğru tarif edeceksin."

"Çok iyi giyimli biriydi. Ne çok uzun ne çok kısa –benden birazcık kısa, şef– siyah bıyıklı ve gözlüklü."

"Yüzünü iyi görmedin mi? Görsen tanımaz mısın?"

"Hayır, şef, yani, sanmıyorum."

"Çok iyi giyimli olduğunu söyledin. Nasıl giyinmişti?"

"Koyu renk elbiseliydi. Üstündeki her şey çok kaliteli gözüküyordu: Siyah, yumuşak bir şapka, en azından çok koyu renkte. Aynı renk bir pardösü. Gri ya da griye çalan bir fuları ve açık renk tozlukları vardı. Aa, evet, unutuyordum, şef: Sol elinde bir çanta tutuyordu."

"Nasıl? Seyahat çantası mı?"

"Seyahat mi bilemiyorum, şef. İçine giysi konulabilen çantalardan değil. Daha küçük olanlardan."

"Anlıyorum: İçine iki gömlek, birkaç mendil konulanlardan..."

"Tıpatıp, şef."

"Kısa süreli bir seyahat çantası. Çanta neden yapılmıştı gördün mü?"

"Neden mi? Elbette, deriydi. Pahalı çantalardandı sanki, şef."

"Pekala, 54. Şimdi, başka bir şey: Silah sesini işittin, değil mi?"

"Evet, şef. Nasıl işitmeyebilirdim ki? O saatte çok berrak bir ses!..."

"Peki, yolu çıkarken geldiğini gördüğün adamla bağ kurmadın mı? Yani, silah sesini işittiğinde aklına o gelmedi, değil mi?"

"Benim mi? Hayır, şef. Bunu nasıl düşünebilirdim ki? Hem, şef, silah sesinin hangi taraftan geldiğini çok iyi anlamadım. Hatta yol üzerinden değilmiş gibi geldi; daha ziyade Lizbon

tarafından denebilirdi. Bir evden, buraya yakın olanlardan birinden geldiği söylenebilirdi."

"Pekâlâ, 54. Seninle işim bitti. Ama hemen gitme. Sana soru sormak gerekebilir."

*

"Pekâlâ, çok erken değil! Anlat, anlat..."

"Yaklaşık on, on iki gün önceydi. Sabahın dokuz buçuğuna doğru, evimden çıktıktan sonra, pazarları hariç o saatte her gün yaptığım gibi Estrela Meydanı'na gittim. Domingos Sequeira Sokağı'ndan ve Campo de Ourique'ten geçerek meydan istikametine doğru indim ve orada birini bekliyor gibi duran iyi giyimli birinin önünde buldum kendimi, aslında beni bekliyordu.

"Benden biraz uzun biriydi. Söylediğim gibi, çok iyi giyimli, çok düzgün siyah bir sakalı olan, altın çerçeveli gözlüklü bir adam."

BÖLÜM III

Devam eden soruşturma Komiser Bastos ile Müfettiş Guedes'in sorumluluğuna verilmiştir. Meçhul şahsın aranması, Borges'in onun hakkındaki ifadesi, Guedes'in Borges ile Pavia Mendes'in kandırmacaları üzerine yürüttüğü soruşturma. (Bölüm, ilkinin bitiminden birkaç gün sonra başlar ve bu arada, esrarengiz şahıs hakkında hiçbir şey öğrenilmediğini, planlardan hiç haber alınmadığını, silah sesinin işitilmesinden kısa süre sonra yolun yukarısında ortaya çıkan ikinci esrarengiz şahsın kim olabileceğinin de bilinmediğini belirtmek gerekir.)

"Orta boylu, iyi giyimli ve siyah bıyıklı erkekler sürüsüne berekettir," dedi Borges tereddütlü bir sesle. "İyice araştırsak, Vargas'ın tanıdığını bildiğim kişiler arasında bir düzineden fazla bulabilirim. Hem de dostlarını ya da tamamen ticari ilişkilerini saymadan... Onları pek az tanıyorum. Gözlüklülere gelince, bu bambaşka bir şey... Üzerinde iyice düşündüm. Şu an konuşurken de düşünüyorum. Bütün bu özelliklere sahip iki kişi tanıyorum. Biri Xavier Lopes. Ouro Sokağı'nda mücevheratçı. Lopes ve Ortakları firmasının sahiplerinden biri. Diğerinin kim olduğunu bilmiyorum, çünkü ancak göz aşinalığım var. Vargas'ın bir dostu olduğunu, varlıklı biri olduğunu ve Capelistas Sokağı'nın yan tarafında oturduğunu biliyorum. Vargas'ı onunla konuşurken defalarca gördüm. Bu önemli bir işaret değil, ama size yardım edebilecek bir şey var: Ancak birkaç aydır bıyıklı. Önceleri sivri sakallıydı. Hepsi bu..."

"Pekâlâ," dedi Komiser Bastos, "bu bile bir şey. Bu Xavier Lopes, sizin tanıdığınız yani, onun Vargas'la ne tür ilişkisi vardı, biliyor musunuz?"

"Basit, dostane ilişkiler, sanırım. Üstelik çok da yakın değil. İş ilişkisi içinde olduklarını sanmıyorum. Ama, sözlerime dikkat edin, garanti vermiyorum. Size dediğim gibi, Vargas'ın dostları hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyorum. Bana söz ettiği ufak tefek ve çok yüzeysel şeyler dışında."

"Ya diğer adam, sizin tanımadığınız? Adını bilmiyor musunuz?"

"Hayır... Şey, Vargas'ın ondan söz ettiğini işittim ama hatırlamıyorum. Kim olduğunu bulmak kolay olmalı. Vargas'la neredeyse her zaman [...]in kapısı önünde konuşuyordu."

BÖLÜM IV

Dramın baş kişileri (dramatis personae). Müfettiş Guedes'in Carlos Vargas, Custódio Borges, Pavia Mendes hakkındaki soruşturması. Bütün bunlar ve Komiser Bastos'un gelip geçici düşünceleri.

"Evet?" dedi Komiser Bastos.

"Ne kadar emin olunabilir bilemiyorum, ama her ikisi de o gece, bizi ilgilendiren saatlerde evlerindeydiler. Ama elbette buna kesin gözüyle bakılamaz..."

"Zaten kesin olmasını beklememek gerekir. Birinin falanca gün falanca yerde olduğunu kanıtlamak her zaman kolay değildir. Uyku saatinde evinde olduğunu kanıtlamak ise daha da güçtür; doğrudan tanık yoktur ve olabilecekler de –kadın, dostlar ya da oda arkadaşları– her zaman şüphelidir."

"Sonuçta, patron, bu her iki durum da kötü olabilir. Bakın– önce Borges. Söylediği doğru. Bölgenin gece bekçisiyle ve oturduğu evin sahibiyle konuşmayı başardım; adı José Costa, yerölçüm bürosunda memur, bildiğiniz gibi, Estrela'daki kilisenin bitişiği."

"İyi biliyorum."

"Gece bekçisinin dediğine göre, Borges Estrela'ya ya da Campo de Ourique'e –nasıl adlandırdığınıza bağlı– saat on bir buçuğa doğru geldi. Gece bekçisine, Vargas'ı evine dönerken görüp görmediğini sordu. Bekçi görmediğini söyledi. Borges de gidip Vargas'ın kapısını çaldı. Sonra tekrar bekçiyi görmeye geldi, ona Vargas'ın henüz dönmediğini ve onunla konuşmaya çok ihtiyacı

olduğunu, bir şey vermeye söz verdiğini söyledi. Vargas'ın evine döndüğünü görürse, kendisine –ona, yani Borges'e– haber vermesini istedi. Beklemek için evine döndüğünü, diğeri gelene kadar kitap okuyacağını, dolayısıyla bekçinin pencereden, yani aydınlık ve yarı aralık olan birinci kat penceresinden seslenmesinin yeteceğini, hemen aşağı ineceğini söyledi.

"Bu konuşmadan kısa süre sonra, Borges dışarı çıktı ve bekçiyi görmeye gitti. Ona aynı soruyu tekrar sordu, Vargas geldiğinde haber vermeyi unutmamasını istedi ve evine geri döndü. Vargas görünmedi elbet. Pencere bütün gece aydınlık kaldı. Borges, bekçinin sokaktan, evinin önünden geçtiğini her işittiğinde pencereye çıkıyor ve Vargas'ın gelip gelmediğini soruyordu. Gece boyunca beş altı kez cereyan etti bu durum. Ta saat dörde ya da dördü geçene dek. Borges ışığını söndürüp evinden çıktı ve sokağa indi. Çok sinirli ve telaşlıydı. Doğal bir durummuş gibi, bekçiyle gevezelik etti. Böylece bekçi gidene kadar, yani beş buçuğa kadar oyalanmış olacaktı. Sonra Borges evine döndü. Kendi ifadesine göre, yüzünü gözünü yıkamak ve Vargas'a bir şey olup olmadığını öğrenebilmek amacıyla Baixa'ya gitmek için. Sohbetleri sırasında, gece bekçisi Vargas'ın Benfica'ya gittiğini öğrendiğinde, tarlalar arasından dosdoğru gelebileceğini ve bunun tehlikeli bir yol olduğunu söylediğinde, zavallı Borges korktu; çünkü bu yolu düşünmemişti, gündüz bile asla aklına gelmezdi. Normalde Estrela'dan Baixa'ya gidilir ve sonra, Novas Caddesi ve Benfica yolunu tutarak Benfica üzerinden devam edilirdi.

"Borges'in oturduğu evin sahibi bütün bunları, elinden geldiğince doğruladı. Costa'nın uykusu hafiftir. Borges'in bütün bir gün bir aşağı bir yukarı dolandığını işittiğini hatırlıyor. Bir kez dışarı çıkmış. Muhtemelen günün ilk saatlerinde. Bekçinin söylediğine göre saat birde. Ama hemen geri dönüp odanın içinde voltaya devam etmiş. Henüz ortalık karanlıkken, çok erkenden tekrar çıkana dek. Saat altıda Costa çoktan ayaktayken geri

dönmüş. Onun yüzünü yıkadığını işitmiş. Sonra tekrar çıkmış. Gece boyunca, Costa'nın karısının sonradan dediğine göre, elli, altmış sigara içmiş olmalı –elli, altmışı ben diyorum–, çünkü bir kül tablasını ve küçük bir çanağı izmarit ve kibrit çöpü dolu olarak bırakmış. İşte, Borges'e dair bildiklerimiz."

"Bu yeterli. Hatta fazlasıyla yeterli. Bütün bunlara ihtiyaç yoktu, ama sen soruşturmanı gayet iyi sürdürüyorsun, evladım. Borges'ten kuşkulanmıyoruz; zaten kuşkulu kimse yok. En ufak kuşku duyulmayacak kadar doğru bunlar. Daha sonra soruşturmak daha güç olacak. Senin buldukların tahmin edilebilecek şeylere denk düşüyor. Daha fazlası beklenemez; daha azı da. Hatta şunu bile söyleyebilirim: Asıl kuşku uyandıracak şey, bir şeylerin çok kesin saatlerde olmasıdır, her şeyin kusursuzca kuralına uygun ve dakik olmasıdır, çünkü bu doğal olmazdı. Ya komutan?"

"Komutan için de aynısı geçerli. Ama burada daha dikkatli olmak gerekti. Bize bilgi verebilecek tek kişi, kâhya kadın. Tek tanık o, yalnızca bir tanık, pek güvenilir olmayan bir tanık; çünkü komutanın kâhyası. Dolayısıyla elbette sohbeti yönlendirmek için daha maharetli olmak gerekiyor. Sonuçta, başardım ve sanırım da kuşkulanmadı. Geceleyin sokakta insanların konuşmalarını işitip işitmediğini öğrenmek istediğimi anlattım ona. Neyse ki o da herkes gibi konuşmayı seviyor. Bu konuşma sayesinde, sonunda istediğimi öğrendim. Kısacası, öğrenmemiz gereken şeyleri size özetleyeyim: Komutan onu gece yarısı, saat birde yatmaya göndermiş, o da gidip yatmış. Çok genç olmadığından, uykusu da çok ağır değil. Böylece, Vargas'ın çıktığını, sonra komutanın sokak kapısını kapatıp kilitlediğini, ardından hemen odasına gidip, kapıyı kapatıp yattığını işitmiş. Kadının dediğine göre, komutan yatmış, ama elbette yattığını işitmemiş. Daha sonra –saat kaçta bilmiyoruz– patronunun oda kapısını açtığını ve çalışma odasına gittiğini işitmiş. Ara sıra bunu yaparmış; gece

çalıştığında, bütün gece boyunca. Ama bu kez çalışmıyormuş: Kâhya kadın onun bütün gece odada bir aşağı bir yukarı gidip geldiğini işitmiş. Çok alışıldık bir durum değilmiş bu. Hatta neredeyse kalkıp bir rahatsızlığı olup olmadığını bile soracakmış. Ama yapmamış. Bu durum sabaha kadar, kâhya kadın kalkana kadar sürmüş. Komutan bir daha yatmamış."

"Dur biraz," dedi Komiser Bastos, "senin dediğin gibi, Borges'in durumuyla tamamen aynı şey değil. Borges'in kaygılanmak ve ne uyuyabilmek ne de uyumayı istemek için iki belirgin ve doğal nedeni vardı: Dostunun yokluğu ve bu yokluğun daha da kaygılandırıcı kıldığı yüklü miktar hikâyesi. Ama Pavia Mendes'in de aynı şeyi yaşamasının nedeni ne olabilir?"

Bu soruyu, hiç kimseye yöneltmeden, kısık bir sesle sormuş olan komiser, kaşlarını çatarak iskemlesine çöktü. Aniden Guedes'e doğru döndü.

"Pavia Mendes'in kâhyası fark etmeden evinden çıkması –gidip yattıktan hemen sonra ya da herhangi bir saatte– kolay olabilir mi?"

"Bundan basiti olamaz, şef, özellikle odasındaysa."

"Yaa..."

"Evin iki girişi var–sokağa açılan, demek istiyorum. Biri, asıl giriş kapısı; diğeri evin yanındaki küçük demir kapı. Evin arkasındaki bahçeye uzanan küçük bir yol buraya çıkıyor. Komutanın odası bu küçük yola bakıyor. Pencere korkuluğunun üzerinden bacağını atması yeter. Üstelik pencere alçak. Sonra da kapıdan çıkıp yine aynı yoldan geri gelebilir. Özel olarak gürültü çıkarmazsa kâhya hiçbir şey işitmez. Zaten onun odası arkaya ve evin öteki tarafına bakıyor."

"Tuhaf, Guedes, tuhaf bir durum. Tuhaf çünkü kuşku verici hiçbir şey olmasa da, ve intihar dışında bir şey nasıl olabilir anlamasam da, işin içinde bir bityeniği var..."

"Ben de böyle düşünüyorum, patron..."

"Ne tür bir bityeniği bilmiyorum, ama var. Ve eğer varsa, komutanın tarafında gizleniyor ve ne yazık ki, burnunu çıkarmıyor."

Bir an sessizlik oldu.

"Şu plan hikâyesi," diye sözüne devam etti Komiser Bastos, "işin düğümü o. Bityeniği bu plan hikâyesinde. Dikkat et: Vargas'ın intihar ettiğinden bir an bile kuşku duymuyorum. Ama, Tanrı aşkına, intihar etmeyi hiç düşünmemiş olan bir adam, neden bir yolda, geceleyin, cebinde bir servet değerinde planlar –kaybolmuş planlar– varken, bu planların sahibinin evinden çıktıktan sonra, hem de kutudan çıkan şeytan gibi tam o anda ortaya çıkan, kim olduğunu bilmediğimiz biriyle konuştuktan sonra intihar etsin ki? Hımmm... Savaş icatlarıyla ilgili bu plan hikâyesi ciddi olamayacak bir şey. Özellikle de planlar yok olmuşken... Ve bir insanın, neyin etkisiyle bilinmez, ani bir umutsuzluğa kapılması, intihara yöneltilmesi işi kolaylaştırmıyor. Sonuçta bütün bunlar, olup biteni keşfedebilecek miyiz görmek için çabalarımızı bir an bile gevşetmememizi şart koşuyor. Evet, çünkü bir insanı intihara teşvik etmek onu öldürmekle aynı şeydir, dostum. Üstelik gerçekten kalleşçe koşullarda öldürmektir, bunu unutma. Tıpkı gecenin karanlığında bahtsız birine kesinlikle çukura düşeceği yolu tarif etmek gibidir. Hayır, Guedes, elimiz kolumuz bağlı geçiştiremeyiz bu olayı."

"Vay be, bu insani bir dram!" diye devam etti komiser. "Ayrıca, kafamı son derece karıştırıyor... Evet, eğer bir cinayet söz konusuysa, katili bulmak güç olsa da iş kolaylaşır. Ama en fazla zihnimi meşgul eden şey, bunun bir intihar olması. Dikkat et, bir cinayet için gereken ama bir intihar için düşünülemeyecek bütün koşulları taşıyan bir intihar. Aklımdan çıkmayan şey bu. Başka deyişle, sana söylediğim gibi, benim gözümde bir cinayetin tüm özelliklerine sahip bir intihar söz konusu. Sonuçta, hiçbir şey anlamıyoruz..."

"Nasıl? Her ikisinden de mi kuşkulanıyorsunuz?"

"Ben hiçbir şey anlamadığımda her şeyden kuşkulanırım. Guedes, sen bir intihar olduğundan kuşkulanmıyorsun, değil mi?"

"Hayır, patron; bu bir intihar, hiç kuşku yok."

"Pekala, o zaman bana bir adamın yolda sabahın ikisinde neden intihar ettiğini açıkla. Bunu açıklayabilirsek kuşkulanmayacağım artık; tabii eğer senden kuşkulanmaya başlamazsam..."

"Ama bu ikisinin intihar saatinde nerede olduklarını bilmek neye yarar? Eğer bir suçsa, şef, ya da bir suç olabileceği düşünülürse..."

"Evet, evet. Ama örneğin varsayalım ki sen bu ikisinden birinin örneğin intihar vaktinde intihar yerinin çok yakınında olduğunu keşfettin. İntihar intihar olarak kalır ve cinayet olmaz, oradaki adam da suçlu olmaz. Ama o zaman, orada ne aradığını ve orada olduğunu neden söylemediğini açıklamak şart olur. Unutma, Guedes, iki şey var–anlaşılmayan bir intihar ve herkesin sahip olmak isteyeceği planlar...

"İntiharı asla aydınlatmayan ama planlar konusunda bizi biraz aydınlatan bir şeyler keşfetmen mümkündür. Bu da bir kazanç olur. Kesinlikle hiçbir şey bilmiyoruz. Üstelik bir şey öğrenmek için ne tarafa yönelmemiz gerektiğini de bilmiyoruz. Eğer durum böyleyse, herhangi bir tarafa dönerek başlayalım. Hiçbir tarafa dönmezsek hiçbir şey göremeyiz. Anlıyor musun?"

"Gayet iyi, patron. Acilen her şeyle ilgileneceğim. Ama, patron, ben şunun için sordum ki..."

"Sen öğrenmek için sordun... Bu belli. Çok da iyi yaptın. Hiçbir şey öğrenmemek için soru soran insanlar da var. Pekâlâ, hemen bu işle ilgilen. Görüşürüz."

BÖLÜM V

Birkaç gün (doğrusu, pek az gün) geçmişti. Müfettiş Guedes (ya da Komiser Bastos) tersanedeki bir teknik çizerle temasa geçerler. Bu kişiye Pavia Mendes'in kişiliği hakkında sorular sorulur ve edindikleri tuhaf bilgiye göre, Pavia Mendes'in yaptıracağını söylediği yeni planlar aslında eskidir. Sorgu yargıcı (bu sırada bizzat ortaya çıkar): "Bu işle ben ilgileneceğim, azizim Bastos. Siz gidip Porto'daki kalpazanlık işiyle ilgilenin. Guedes'le ben bu saçmalıkla eğleniriz. Olaylar giderek hoş bir hal alıyor. Eğlenceden biz de payımıza düşeni almadan başkalarının eğlenmesi doğru olmaz." Nöbetteki inzibatın sorguya çağrılması ve Pavia Mendes'i getirtme kararı.

Sorgu yargıcı Francisco da Fonseca'nın özel emriyle polis söz konusu kişiyi üç ayrı yönde aramaya başladı. Öncelikle, doğrudan bir tanıklık aracılığıyla adamın kesin eşkâlini belirlemeye çalıştı. Ama bu yolda pek mesafe kaydedilmedi, çünkü Vargas'la konuşan yabancıyı görmüş olan nöbetçi dışında, doğrudan tanık yoktu. Ardından, bu civarda, öte tarafta, meçhul şahısla aynı özelliklere sahip birinin oturup oturmadığı araştırıldı.

*

"Kırk yaşlarında biri; eğer daha fazla değilse..."

Koluma dokunarak beni durdurdu ve kibar bir sesle sordu:

"Siz komutan Vaz'sınız, değil mi?..."

Evet diye cevap verdim.

"Kendini öldüren komşularınızdan biriyle ilgili önemli bir konuda sizinle özel olarak konuşabilir miyim?"

Bunun Vargas olduğunu hemen anladım. İlgilenmiştim, ama biraz ihtiyatlıydım. Bütün bunlardan hoş olmayan bir şey çıkabilirdi...

"Carlos Vargas mı?" diye sordum.

"Evet. Öncelikle bana söz verebilir misiniz, bu konuşma aramızda kalacak, çünkü böyle olmaması için hiçbir neden yok. İkinci olarak, eğer sizin için mümkünse, sizden yapmanızı isteyeceğim şey de tamamen gizli kalacak..."

Ben biraz tereddüt edince, bana açıkladı:

"Sizden tutmanızı istediğim söz, öncelikle size söyleyeceğim sırrı korumanız. Göreceğiniz gibi, bunu yapmakta hiçbir sakınca yok. Sonra, sizden yapmanızı istediğim şeyi yerine getirip getiremeyeceğinizi bana söyleyeceksiniz."

O sırada, meraktan içim içimi yiyordu. Belirttiği taleplerinde de olağandışı bir şey olmadığından, istediği doğrultuda namus sözünü hemen verdim.

"Çok iyi," dedi hoşnutlukla. "Size söylemem gereken ilk şey şu: Pavia Mendes'in denizaltı planları bende."

Bir an yerimden sıçradım ve şaşkınlıkla yüzüne baktım.

"Nasıl yani, orijinal planlar mı?"

"Evet, orijinal planlar."

"Ama sizde nasıl olur?"

"Carlos Vargas, Benfica yolu üzerinde, 11 Şubat günü, daha doğrusu 12 Şubat sabahı saat bir buçuğa doğru ona tesadüfen rastladığım Bruxa yolunun ağzında onları bana teslim etti."

(Yargıçla Guedes yerlerinden sıçradılar [...].)

"Her şeyi anında anladım." Hiç bulunamayan ve yol ağzında Vargas'la konuşan kişi oydu. Bu adam inzibatın tarifine tıpatıp uyuyordu. Tek farkı, gür bıyıkları vardı. Yalnızca bıyık değil, çünkü sakallarını da uzatmaya başlamıştı.

"Ona bunları söyledim, o da onayladı. O zamandan beri sakal bırakmış olması bir yana, nöbetçi onu kesinlikle görmüştü."

*

"Bu nedir bilemiyorum, sayın yargıç, açıklayamam da. Ama burada eksik bir şey var, bu eksiği bilseydik, neyi bilmiş olurduk, onu da bilmiyorum. Bu sezgi beni bırakmıyor. Ne istiyorsunuz?"

"Ah, dostum, eksik olan tek şey, gözlüklü adamın Vargas üzerindeki otoritesinin ne olduğunu bilmek. Bu durum, olayları gayet iyi açıklayabilir ama intiharı açıklamaz; çünkü intiharın intihar olduğu saptanmıştır. Yoksa tersini mi düşünüyorsunuz?"

"Ne düşündüğümü pek bilmiyorum, sayın yargıç. Bütün bunlar gayet iyi, ama kafamdan silip atamıyorum..."

"Anlıyor musunuz, Guedes," dedi sorgu yargıcı, müfettişe doğru dönerek, "burada soruşturma yapmak için hiçbir neden yok. En ufak bir suç yok, cesedin üzerinde işlenen hırsızlık hariç. Ayrıca başka kaygılar da var. Benim açımdan, ben bu olaydan çekilip görevlerime döneceğim. Ama esrarı sevmem, ne bu tür şeylerde ne de başkalarında. Özellikle de bu tür şeylerde. Sır sevmiyorum. Ortaya çıktıklarında ise, sonuna kadar gitmedikçe kendimi iyi hissetmiyorum. Bu komutan Pavia Mendes biraz fazla esrarengiz olmaya başladı... Size de öyle gelmiyor mu?"

"Kesinlikle, sayın yargıç. Belki de onunla küçük bir sohbet yapmamız yerinde olur. Şimdi elimizde bulunan unsurlarla birlikte. Şu yeni unsurlar..."

"Evet, evet, ben de bu niyetteyim. Dinleyin, Guedes, bana bir iyilikte bulunun. Tersaneye gidin ve sevgili komutanımızı bize küçük bir ziyarette bulunmaya ikna edin. Yarın öğleden sonra, örneğin, saat ikiden sonra. Başka bir iş çıkıp da bizi rahatsız

etmesin diye. Yarın öğleden sonra, istediği saatte gelebilir. Şimdi gidin artık. Kararlaştıracağınız saati de bana bildirirsiniz."

Guedes ayağa kalktı [...].

*

"Ama gerçekten o, sayın yargıç!"

Yargıç, Müfettiş Guedes'e baktı. O da yargıca baktı.

"Pekala, Guedes, bu konuda bana ne diyorsunuz?"

"Bu bana kurallara pek uygun gelmiyor, sayın yargıç. Elbette suç yok. Ama iş kurallara uygun da değil. Olağandışı bir şey bu. Bu adamın dürüst, samimi bir hali vardı –herhangi bir şey saklayacak ya da yalan uyduracak biri değil. Ve şimdi... Ve şimdi de o gece dışarı çıktığını fark ediyoruz. Bu bir şey demek değil elbet. Bir kadın hikâyesi olabilir..."

"... ve planları ele geçiriyor."

"Doğru, sayın yargıç, işimizi de iyice karıştırıyor."

Yargıç bir an düşündü.

"Dinleyin, Guedes. Siz hiçbir şey bilmiyorsunuz. Tereddüt etmekle yetinin, hepsi bu. Veyahut ona en uygun saatte, yarın öğleden sonra biz [...] için ona yine teşekkür edin. Anlaştık mı?"

BÖLÜM VI

Komutan Pavia Mendes'in ikinci ifadesi.

Öğleden sonra saat beşi çeyrek geçe –tersaneden beşte çıkıp mahkemeye varmak için gereken zamanda– Komutan Pavia Mendes, adalet sarayında, yargıcı görmek istemişti. Beş dakika bekledi, sonra sorgu yargıcının bürosuna sevimli, ama muhtemelen kendinden tam emin olmayan bir havada girdi. Yargıç onu nezaketle ve kasıtlı olarak belli ettiği –ya da en azından öyle gözüken– bir ihtiyatla karşıladı.

"Buraya uğramanızı istemiştim, komutan. Sizi rahatsız ettiysem özür dilerim. Vargas Olayı konusundaki bazı boşlukları doldurabilmek için size küçük birkaç soru sormak istiyorum–önemsiz sorular."

"Mükemmel; emrinizdeyim, sayın yargıç. Eğer cevaplayabileceğim sorularsa..."

Komutan gülümsedi.

"Sanırım öyle. İlk soru şu... Bir dakika... Carlos Vargas olayına dair ifadeniz burada. Şöyle diyorsunuz: 'Carlos Vargas benim evimden sabaha doğru saat bir buçuktan birkaç dakika önce çıktı. Ben de çalışmak üzere çalışma odama gittim ve sabaha dek çalıştım; tam yatacağım sırada Custódio Borges geldi. Onunla çıktım.'"

Yargıç okumaya ara verdi ve ifadesiz bir bakışla deniz subayını inceledi.

"Evet," dedi komutan. "Doğru. Bunları söyledim. Bana bu konuyla ilgili ne sormak istiyorsunuz, sayın yargıç?"

"Evet. Sabahın saat bir buçuğunda konutunuzdan ayrıldıktan sonra, polis karakolunun önünden geçtiğiniz ve hızlı adımlarla Lizbon yoluna doğru yola devam ettiğiniz gerçeğini neden gizlediğinizi bana açıklamanızı istiyorum –hayır, 'istiyorum' demeyecektim–, *rica ediyorum*. Aşk hikâyesi mi, komutan?"

Pavia Mendes'in aniden benzi attı, bembeyaz kesildi. Hafif bir sigara dumanının ardında, ifadesiz bakışlarını hâlâ koruyan gözlerini üzerine dikmiş olan sorgu yargıcına şaşkın şaşkın baktı. Bir süre, ağzından tek kelime çıkmadı. Yüzünü buruşturdu. Sonra, kendine hâkim oldu, ihtiyatını korudu; karşısındakinin sözü almasını bekledi.

O da eliyle bir hareket yaptı.

"Söz sizde, komutan," dedi sorgu yargıcı.

Pavia Mendes çalışma masasının kenarına elleriyle güçlü bir şekilde bastırdı, gözlerini yargıca dikti. Aniden başını kaldırdı. Dosdoğru gözlerinin içine bakarak konuştu:

"Size her şeyi anlatacağım, sayın yargıç. Öğrenmek istediğiniz her şeyi açıklayacağım. Size şeref sözü veririm ki sonuçta size söyleyeceğim şey benim gerçeğimdir. Beni dinlediğinizde, başlangıçta sizden neden gizlediğimi anlayacaksınız. Göreceksiniz, sayın yargıç, bunu saklamış olmamın en ufak bir önemi yoktur."

Yargıç, hiç de saygılı olmayan bir edayla omuz silkti.

"Yeni planlarınız evinizde mi?"

"Evet," dedi Pavia Mendes hafifçe bozulmuş ses tonuyla.

"Pekâlâ. Evinize gidin ve bu yeni planları getirin. Onları masanın üzerine tersinden koyun. İçlerinden birinin arkasında elle yazılmış bir not var. Bir silgi alıp onu silin: Bu daha iyi olur, çünkü bu yeni planların eskiler olduğunun anlaşılmaması için yazılmıştır."

Beti benzi atmış Pavia Mendes, korkudan başka bir şey ifade etmeyen gözlerle yargıca baktı. Yargıç sigarasını dudaklarına

götürdü ve gülümsedi; ama gülümseyişi yalnızca yanaklarındaydı. Sabit bakışlı gözlerinde en ufak gülümseme gözükmüyordu.

"Ama nasıl..."

"Nasıl mı biliyorum? Bunu mu soracaksınız? Yoksa başka bir şey mi? Başka şeyse ne?"

"Anlayın beni, komutan: Beni en fazla sinirlendiren şey, bu planlar sizin elinizde bulunurken, polisin büyük bir iyi niyetle sizin planlarınızı mümkün olan her şekilde aramış olmasıdır. Planların sizde olduğunu polisten gizlemek için gerekçeniz ne olursa olsun, bu gerekçeler haklı da olsa ya da size öyle gelse bile, bunları polisten, örneğin benden gizlemeye hakkınız yoktu. Bu durumu en azından saygısızlık kabul ettiğimi anlayabilirsiniz; tabii eğer daha fazlası değilse..."

*

"... sizin astınız karşısında."

"Ama, komutan, siz o kişinin karşısında sözünüzden caydınız ve inkâr ettiniz. Benim altımdakiler beni mutlu etmek için ya da iş olsun diye burada değiller. Gerek görüldüğünde bu olayın tüm ayrıntılarından haberdar olacaklardır. Siz bu açıklamaları yaptığınızda, astımın da hazır bulunduğunu biliyordunuz, çünkü zaten ortadaydı... Bu aynı kişinin karşısında sizce hoş olmayan herhangi bir şeyi size söylememi engelleyecek açıklamaları daha baştan neden yapmadınız? Kendinizi soktuğunuz açıkça yanlış duruma bakılırsa, astımın karşısında kendinizi ne kadar ifade ederseniz o kadar az açıklamak zorunda kalacağınızı görmüyor musunuz?... Gerçekten rahatsız edici olan bu durumun sorumlusu kimdir? Sizin zekânıza sesleniyorum, Komutan Pavia Mendes, sizin zekânıza, pratik duyunuza, hatta adalet duygunuza..."

Birkaç saniye boyunca tersane mühendisi hiçbir şey demedi.

"Cümlelerimden herhangi biri sizi gerçekten incittiyse, hemen geri alıyorum; ama bu cümleye neden olmuş durumu geri alamam, ona siz yol açtınız ve vardığımız noktada onu düzeltemeyiz. Benim cümlem sonuçta bir cümledir, onu geri çekebilirim; sizin yol açtığınız karmaşık durum bir olgudur ve olgular ortadan kaldırılamaz."

"Kesinlikle haklı olduğunuzu kabul ediyorum, sayın yargıç," dedi sonunda. "Sadece, nasıl demeli, bu olgu üzerinde bu kadar ısrar etmemenizi rica ediyorum, hepsi bu."

Mühendisin konuşma tarzından bile bıkkınlık seziliyordu. Yargıcın bakışlarındaki keskinlik aniden biraz perdelendi.

Pavia Mendes sözüne devam etti:

"Bu olay beni çok düşündürdü ve fazlasıyla kızgınlık duymama neden oldu. Asla mümkün olabileceğini sanmadığım karmaşık durumlara karıştığımı gördüm. Ben diplomat değilim, yargıç da değilim. Yalan söylemeye demeyeyim ama, hık mık etmeye ve kaçamak laflar etmeye de alışkın değilim. Oysa, koşullar beni buna az çok mecbur etti."

Aniden başını kaldırdı ve yargıcın gözlerinin içine baktı:

"Beceriksizliğim için özür dilerim. Belki başka bir eğitim almış olsaydım ya da kim bilir, başka bir meslek icra ediyor olsaydım, bu soruları önemsemezdim ya da... Ya da daha savunmacı olurdum. Bir tanık olarak parlak olmadığımı görüyorum. Bu işe uygun biri değilim..."

*

"Özür dilerim," diye yanıt verdi yargıç, gülümseyerek, "bana her söyleyeceğinize inanmaya hazırım, ama yeter ki söyleyin. Sustuklarınıza inanamam, çünkü ne olduğunu bilmiyorum...

Bana söylediklerinizi duydukça –söylemekten kaçındıklarınızı duyamam–, size karşı hoşnutluk duyarım. Vargas'ın intiharı konusunda söylediklerinizle ilgili olarak tatmin olduğumu söyleyemem, çünkü henüz anlamıyorum."

"Ben de anlamıyorum, sayın yargıç."

"Biliyorum. Ama, tekrar ediyorum, sizi anlamıyorum [...]."

"Sizi temin ederim, sayın yargıç, bir erkek ve denizci olarak size namus sözü veriyorum ki, size söylediğim her şey doğrudur. Planlarım elime bir hafta önce geçti ve verdiğim söz nedeniyle, bu planların elime nasıl geri geldiğini söylememek zorundayım. Onların benim elime geri geliş tarzında, adaletin karışabileceği ya da sizin mesleki ilginizi kışkırtabilecek hiçbir şey yok. Bunu size garanti ederim ve şerefim üzerine söz verebilirim. Zaten, sayın yargıç, söylememe izin verirseniz, sözümden kuşku duyulmasını kabul edemem."

Bir süre sustu ve ekledi:

"Siz bana inanmıyorsunuz, sayın yargıç, ama buna hakkınız yok."

"Bir şey var, komutan. Burada ne kadar çok delil şeref sözü verilerek gizlendi, biliyor musunuz? Her şeyi sizin ağzınızdan öğrenmeyi ve sizin de daha fazlasını söylemenizi defalarca tercih ederdik. Özellikle bu noktada."

Denizcinin yüzü kızardı ve tereddütle iskemlesinden kalktı.

"Ama, sayın yargıç, bana hakaret etmekte olduğunuzun farkındasınız, değil mi?"

"Hayır, size hakaret etmiyorum," karşılığını verdi yargıç. Ayağa kalkmayıp, tersine, koltuğuna biraz daha gömülmüştü. "Siz bize hakaret ettiniz, biz polislere, çünkü bize saygıda kusur ettiniz... Siz [...], sonra anlattığınız hikâyede yoldan geçtiğinizi söylemeyi ihmal ettiniz. İşlediğiniz suç çok ciddi değil, ama başka bir olay söz konusu olsaydı ciddi olurdu. Ve siz de suç işleyip işlemediğinizi bilmezdiniz. İntihardan hemen sonra yoldan

geçen adamın Vargas'ın ceplerini boşalttığı kesin olunca, Benfica polisleri bu adamın kim olabileceğini araştırmaya koyuldular. Oysa, söyleyin bana, komutan, –sizin [...], sizden [...] kuşkulanılmadan onu kendinizde muhafaza edemezsiniz, siz, özellikle, saat nedeniyle?"

"Ben mi, sayın yargıç?"

"Siz, komutan, adli bir vakadaki her zanlı gibi."

"Bize söylediklerinizi için size teşekkür ederim. Bize söylemedikleriniz için, bağışlayın ama henüz teşekkür edemeyeceğim [...]."

BÖLÜM VII

Custódio Borges'in ikinci ifadesi. Olay görünüşte rafa kaldırılmıştır. Guedes durumdan hâlâ memnun değildir. Quaresma'nın geldiği haber verilir.

"Onun hayatına dair mahrem olarak nitelenebilecek çok şey biliyorum. Ama hâlâ bilmediğim çok şey var... Örneğin Pavia Mendes'le yaptığı işlere dair bana hiçbir şey söylemediği gibi, kuşkusuz benimle konuşmamış olduğu başka şeyler de normalde olmalı. Çok şey diyemem, 'başka' şeyler diyorum. İnsanı intihara sürükleyebilecek olan şey, doğal olarak çok mahrem olabilir. İntihara inanmakta güçlük çektim, çünkü onu gerçekten kaygılı görmemiştim, onda derin kaygılara neden olabilecek hiçbir şeyden haberdar değildim. Ama elbette, ne olup bittiğini sormadığımdan, kaygılarını göstermemiş olabilir. Kaygılarının nedenine gelince, bu fani dünyada her şey olabilir... Bana söz etmediği koşulda bunları keşfedemezdim zaten. Tekrar ediyorum, onun intiharına inanmaktaki çekincem, büyük ölçüde, o gece onun dönüşünü görmememden kaynaklı belli belirsiz endişeme bağlı. Sonuçta, ısrar etmiyorum.

"Ben gerçekten Vargas'ın çok samimi bir dostuydum, ama, anlayın, tam bir yakınlık söz konusu değildi. Ve Vargas içini açmayı pek seven biri değildi. Birçok insan da böyle olmalı zaten."

[...]

BÖLÜM VIII

Abílio Quaresma'nın ortaya çıkışından özetlediği sonuca dek.

Bürosuna girdiğinde yargıcın sakin mavi gözlerini kaldırıp baktığı adamın hiçbir fiziksel özelliği yoktu. Ahlaki bir özelliğe işaret eden en ufak fiziksel emare de yoktu. Eğer olsaydı, bunlarla bir grup insanın ortasında bile dikkat çekici olabilirdi. Orta boyluydu. Geniş alınlı, hafif kel biriydi. Bıyıklı, saçları gibi kırlaşmış kestane rengi, kötü kesilmiş bir sakalı vardı. Gri giyinmişti–bir takım elbise ve çok yıpranmış bir pardösü. Genel görünümünden zekice bir sıradanlık okunuyordu. Bekâr birine özgü giysileri ne özenli ne ihmalkârdı. Gerçekten mütevazı olmasa da basit bir havası vardı. Yüzündeki ifadeyse ihtiyatsız olmamakla birlikte sıradandı. Ne zarif ne kaba bir tavırla, yargıcın masasına doğru saygıyla ilerledi. Yakınına geldiğinde, iradedışı sertlikte bir baş hareketiyle onu selamladı.

"Benimle konuşmak mı istemiştiniz?" diye sordu yargıç. "Şu an biraz meşgulüm, ama yine de sizi kabul edebilirim. Konu nedir?"

"Carlos Vargas adlı adamın ölümüyle ilgili," diye cevap verdi yeni gelen.

"Siz Bay Quaresma mısınız, Abílio Quaresma, yanılmıyorsam? Sanırım mübaşir öyle demişti..."

Yargıç alakasız sorular sordu. Vargas'tan söz edildiğini işitince belli bir ilgi göstermiş olan müfettiş Guedes, yargıcın, henüz hiçbir şey bilinmeyen ama ima ettiği olayla ilgili gözüken bu

ziyaretin muhtemel önemini ölçmek için zaman kazanmak istediğini anladı.

"Evet, benim," cevabını verdi ziyaretçi. "Adım Abílio Quaresma. Doktor Quaresma yani. Tıp doktoruyum."

"Ve siz –oturun, doktor–, siz bu bahtsız Vargas'ın dostuydunuz, değil mi?"

"Hayır, onu tanımıyordum. Hiç görmedim. Ziyaretimin sebebi tam olarak ifade vermek değil, ama bir bilgi."

Quaresma sustu. Sonra, yargıcın eliyle yaptığı işarete uyarak bir iskemle çekti ve oturdu. Neden sonra, gözlerini yargıca dikti ve büyük bir sadelikle konuştu:

"Vargas olayıyla hiç ilişkim yok. Söylediğim gibi, ne kişisel ne de resmi bir yakınlığım var. Zaten bunu biliyor olmalısınız, sayın yargıç. Ama bence sorgu yargıcı bu olayın temelindeki problemi çözmedi. Bense, eğlence olsun diye sorunu çözmüş olduğumdan, elde ettiğim sonuçtan kaynaklanan bilgiyi buraya getirmenin ilginç olabileceğini düşündüm. Ola ki siz istemeyebilirsiniz, buna ihtiyaç duymuyor olabilirsiniz ve hatta size söylediklerimi önceden biliyor olabilirsiniz. Durum ne olursa olsun, hayal kırıklığına ya da vicdan azabına kapılmadan çekip giderim. Ama bana kalırsa, bunların hiçbiri olmayacak. Bence Vargas Olayı henüz aydınlatılmamıştır..."

"'Vargas Olayı' derken ne kastediyorsunuz, doktor?"

Yargıç bir sigara daha yaktı ve tasasız bir ifadeyle doktora baktı.

"Carlos Vargas'ın ölümünün ve Komutan Pavia Mendes'in denizaltı planlarının kayboluşunun neden olduğu polisiye vakaya 'Vargas Olayı' diyorum."

"Ama 'olay' diye nitelenebilecek bir şey nedir ki? Olay kelimesini, doktor, bir esrara imada bulunan birinin vurgusuyla telaffuz ettiniz. Bu hikâyede hiçbir esrar yok. Başlangıçta, sabahın ikisinde bir adamın yolda intihar etmesi fikri bizim de kafamıza

takılmıştı. Bugün artık buna takılmıyoruz: Neden intihar ettiğini artık biliyoruz."

"Biliyor musunuz?" Doktor Quaresma gülümsedi.

"Evet. Neden?"

"Çünkü, eğer biliyorsanız, hiçbir şey bilmiyorsunuz demektir," cevabını verdi Doktor Quaresma.

Sorgu yargıcı sigarasını küllüğe, belli belirsiz bir sinirle hafifçe titreyen eliyle bıraktı. Ellerini masasının kenarında kavuşturdu ve dosdoğru doktorun gözlerine baktı.

"Tam olarak bizden ne istiyorsunuz, doktor, ya da bize ne söylemek istiyorsunuz?"

"Bu sorgu odasına Vargas Olayı'nın çözümünü getirmek istiyorum. Olayın çözümlenememiş olabileceğini düşünmüştüm. Çözülmediğini artık biliyorum. Bu çözümü sunmayı görevim kabul ediyorum; ahlaki olmaktan ziyade entelektüel bir görev..."

"Pekâlâ. Vargas Olayı'nı bir yana bırakalım. Demek ki, bu olayla ilgili olgulara sahipsiniz ve bu olayların önemine dair bizi ikna etmeye geldiniz, çünkü olayı ya da olayla ilgili bazı noktaları aydınlatmak için bunlara ihtiyacımız olduğunu düşünüyorsunuz? Öncelikle bir noktayı belirteyim: Sizin açıklamalarınız, daha doğrusu bunların dayandığı olgular Carlos Vargas'ı dolaylı olarak mı ilgilendiriyor, yoksa, tersine, doğrudan doğruya Pavia Mendes'in planlarını mı? Buradan başlayalım... Soruyu açıkça sorayım. Siz neye tanık oldunuz ya da hangi konuda bilgi sahibisiniz, doktor?"

"Hiçbir şeye tanık olmadım, ama her şeyi biliyorum," cevabını verdi Doktor Quaresma. "Size olgu değil, akıl yürütme getirdim. Dolayısıyla, yalnızca hakikati keşfetmeyi sağlayacak öğeleri değil, hakikatin kendisini getiriyorum. Böyle denmesi sizce daha uygunsa, sayın yargıç, böyle derim. Argümanlar getirdim. Olgular pek güvenilir değildir. Argümanlar karşısında olgular hiçtir."

Yargıçla müfettiş doktora hem benzer hem de farklı bir ifadeyle baktılar. Guedes'in yüzünde ürkmüş bir şaşkınlık ifadesi vardı. Hiçbir şey anlamayan, neden anlamadığını da anlamayan birinin şaşkınlığı. Yargıcın ifadesi ise bulanık olmaktan ziyade tereddütlü bir şaşkınlıktı. Bu konuşmanın deli saçması olup olmadığını içten içe düşünüyor gibiydi. Ona kalırsa deli saçmasıydı, kötü bir şaka gibiydi. Hem de hiç olmaması gereken yerde yapılan bir şaka. Bunun bir ayrıntıdan ya da basit bir savdan başka bir şey olmadığına inanmak –yine de tuhaftı ama– daha kolay olurdu. Doktor Quaresma, her ikisine de baktıktan sonra, yargıca dönüp gülümsedi.

"Benim savlarımın," dedi, "tuhaf göründükleri kesin. Ama kesinlikle doğrular. Sadece neden buraya geldiğimi belirtmek istiyorum, sayın yargıç. Buraya geldim, çünkü problemlerle ilgileniyorum, bulmacalardan olası mitlere dek; çünkü Vargas olayında, çözümü için gerekli unsurları içeren tuhaf bir problem gördüm; çünkü, eminim ki, daha doğrusu, emin olduğumu söyleyebilirim ki, akıl yürüten birinin kaçınılmaz olarak varacağı çözümü soruşturma olgulardan çıkaramadı."

"Yani bizim yeterince zeki olmadığımızı düşünüyorsunuz, öyle mi, doktor?"

Quaresma hafifçe omuz silkti. Belirsiz hareketinde belirsiz bir evet gizliydi.

"Bir yargıda bulunmuyorum. Yalnızca sizin çetrefil problemleri çözmeye pek yatkın olmadığınız kanısındayım. Bu bir zekâ eksikliği değil; olsa olsa, entelektüel idman eksikliği."

"Pekala," dedi yargıç sakin sakin konuşarak, "bilmediğimiz neyi öğreteceksiniz bize, doktor?"

"Hakikati," cevabını verdi Doktor Quaresma.

Sonra, ellerini ayrık dizlerinin üzerine koyarak, sözlerine devam etti:

BÖLÜM IX

Akıl yürütme (soruşturma) sanatı üzerine. Vargas vakasına dair teori ve hazırlık soruşturması.

"Bunun gibi bir dava hakkında soruşturma yürütmenin en iyi yolu," dedi Quaresma sözlerine başlayarak, "üç akıl yürütme evresinden geçer. İlki gerçekten bir suç olup olmadığını belirlemekten ibarettir. İkincisi, buna bir kez olumlu yanıt verince, suçun ne zaman –hatta nerede ve ne zaman–, niçin işlendiğini belirlemektir. Üçüncüsü, soruşturmanın bu ilk iki evresinde ve özellikle ikincisinde toplanan unsurlar yardımıyla, suçu kimin işlediğini belirlemektir."

Edebi gözükse de daha ziyade mantıksal olan, yazılı bir söylevden okunuyor gibi gözükse de daha ziyade kesin bir söylevden kaynaklanan bir berraklıkla konuşuyordu.

"Akıl yürütme ya da daha geniş anlamıyla zekâ, duyumlar –duyuların, bizim ve başkalarının duyularının sağladığı veriler– üzerinde işler, ki buna, hukuksal terimlerle, tanıklık denir. Akıl yürütme bu verilere dayandığında, verilerin her birini birbiriyle kıyaslayarak ve –her mümkün olduğunda– (bilinen) verilerden yola çıkarak (o zamana kadar bilinmeyen) başka veriler elde ederek, bu verilerden kaynaklanan tanıklığın değeri düşünüldüğünde, *olgular* diye adlandırılan şeye hâkim oluruz. Duyulardan elde edilen veriler üzerinde çalışarak bundan olgular çıkartan akıl yürütmeye somut akıl yürütme adını verebiliriz. Veriler, kesin olarak değerlendirilebilecek tanıklıklardan kaynaklandığında;

kıyaslandıklarında birbirlerini yalanlamadıklarında; tek tek ya da keşiflerine yol açtıkları başka verilerle birlikte, bunlardan kaynaklanan olgular, ayrıntılarını bu olguların oluşturduğu *olayın* doğası, nedenleri ve amaçları içinde ne olduğunu saptamamızı kesin olarak sağlayan tutarlı ve mantıksal bir bütün oluşturacak kadar bol olduğunda; bu durumda, soruşturma tamamlanır ve somut akıl yürütmenin sonuçlanması için yeterli olur.

"Yine de bu, ender olarak ve ender vesilelerle, olayın çok basit gözükmediği, yani az sayıda ayrıntıdan oluşuyor gözükmediği –bu az sayıda ayrıntı kolaylıkla değerlendirilebilir– andan itibaren meydana gelir. Durum daha karmaşık ya da daha karanlık olduğu andan itibaren, tanıkların güvenilirlik eksikliğine (tanıkların büyük çoğunluğu da, gözlem, doğal varsayım ya da duygu eksikliği nedeniyle, keza kasıtlı kötü niyetten, yeterince güvenilir değildir); verileri kendi aralarında karşılaştırmayı güçleştiren veri yetersizliğine; ve bu verilerden yola çıkarak, henüz ortada olmayan başka verileri keşfetmeyi güçleştiren, veriler arası ilişki eksikliğine bağlı güçlüklerle mücadele etmek gerekir. İmdi, suç olaylarında veriler yeterince güvenilir olmaz, çok az sayıdadır ve azlıkları nedeniyle de aralarında önemli bir bağ yoktur. Suç işleyen biri, tutkunun ya da deliliğin neden olduğu aniden meydana gelen bir suç hariç, olabilecek suçun olası izlerinden en az sayıda bırakmaya çalışır; dolayısıyla suçun hazırlığı, işlenişi ve dolaysız sonuçları açısından hiçbir ya da hemen hemen hiçbir tanıklık yoktur. Olguların azlığı buradan kaynaklanır. Bu azlık nedeniyle de bu olgular arasında ilişki olmaz, çünkü *az* olan şeyler arasındaki ilişki de *az* olur. Sonuçta, suçla ilgili pek güvenilir olmayan tanıklar olmasının nedenleri giderek artar. Suçun gizli niteliği, onun üzerinde ya da etrafında gözlemlenen şeyin eksik gözlemlenmesine katkıda bulunur. Suçun ilginç niteliği, istemeden farazi nitelikte tanıklıklar yaratır; yol açtığı duygusal öğeler de önceden tasarlanmış fikirlere dayalı tanıklıklar ortaya koyma

eğilimindedir. Tanıklık, bilinçli olsa da olmasa da, sempati ya da antipati nedeniyle eylemde dolaysız ya da dolaylı suç ortaklığı olan yerden kaynaklandığında, tanıklıklar kötü niyetli, yani kasıtlı olarak yanlış olma eğilimi taşırlar. Bu nedenle, taammüden işlenmiş suçların çoğunda, bunları tasarlayan kişi kurnaz ya da zekiyse ve eğer suç mahallinde, önceden tasarlanmış planı bozan dışsal bazı olaylar ya da suçtan sonra, zanlı açısından bazı hatalar ya da sonradan fark eden birinin ihbarı yoksa, veri yetersizliği ve sonuç olarak da veriler arasında ilişki eksikliği oluşur. Somut ve basit akıl yürütmenin, olayın ne olduğunu bütünlüğü ve doğası içinde keşfetmesine –eksik denemese de– pek az imkân kılan, güvenilirlikleri farklı tanıklıklar oluşur.

"Böylece, nihai mantıksal yol olarak, *soyut akıl yürütmeye* başvurmamız gerekir. Soyut akıl yürütme üç yöntemden birini ya da birçoğunu kullanır: psikolojik yaklaşım, varsayımsal yaklaşım ve tarihsel yaklaşım. Yalnızca psikolojik yaklaşım, somut akıl yürütme eyleminin uzantısıdır: Olayların niteliğini bilmekle yetinmek için değil, bu olaylara neden olan zihinsel halin ya da zihniyet hallerinin neler olduğunu bilmek için somut akıl yürütmenin olguları ortaya çıkardığı verilerin analizini derinleştirir. Kimi tanıklar bir olayın öğleden sonra saat dörtte olduğunu söyler; bir diğeri, dört buçukta, der. Somut akıl yürütme, bu saatlerden hangisinde ya da –çoğu zaman– hangi saatte vuku bulduğunu –çünkü bu saatlerin hiçbirinde meydana gelmemiş olabilir– belirlemek zorundadır. Soyut akıl yürütme ise, tanıklardan bir ya da ikisinin yanıldığını bilerek, neden yanıldığını ya da yanıldıklarını öğrenmeye çalışır. Olgu önemsiz de olabilir önemli de. Soyut akıl yürütmedeki psikolojik yaklaşımın somut akıl yürütmenin tek yaklaşımına ne açıdan benzediğini ve bunun uzantısı olmasına rağmen ne açıdan farklılaştığını ortaya koyabilmek için belirtiyorum bunu yalnızca.

"Varsayımsal süreç, pek az olguya, hatta yalnızca sahip olduğumuz verilere dayanarak, meydana geleceklere dair bir hipotez formüle etmekten ibarettir. Olgular ya da veriler arasındaki karşılaştırma ya da varsayım hakikate denk düştüğünde ister istemez var olacak başka olguların yokluğu, varsayımı savunulamaz kılar. Bu durumda, eğer mümkünse, ilkinin bariz hatalarına dayanan bir başka varsayım ifade edilir. Bilinen olguları açıklayan bir varsayım bulunana ve henüz bilinmeyen, hatta vazgeçmek gereken doğrulanabilir olgulara başvurana dek bu böyle sürer; çünkü ifade edilmiş olan bu varsayımların hiçbiri savunulabilir değildir. Bu yaklaşım entelektüel olmaktan çok hayalidir ve araştırmadan çok tahmine dayanmaktadır. Ama durum tam bu değil. Hayalgücü ürünü, doğası gereği, gerçeklik içinde mevcut değildir; varsayımsal spekülasyon ürünü esasen buna dayanır. Birinci durumda, zihin sınırsız işler; ya da hayalgücünün, uyumun ve kendi içindeki ürünlerinin tutarlılığına yabancı sınır olmadan işler. İkinci durumda, ne kadar az sayıda olsalar da, dayandığı verilerin ya da olguların sınırı içinde işler. Araştırmada ilerlemek için bu şekilde davranmak, bilimde sık kullanılan bir yoldur. Bilimsel çözüm sağlayacak unsurlar elimizde yoksa, doğası gereği daha doğru olan şeyler için benimsememiz gereken yaklaşım budur. Üç bilinmeyenli iki denklemimiz varsa, bunları cebirsel yoldan çözemeyiz: feragat etmediğimiz sürece, kestirim yoluyla, her varsayımsal yöntemde olacağı gibi, çözüme ulaşmak için varsayımla hareket etmemiz gerekir.

"Tarihsel yaklaşım varsayımsal yaklaşıma benzer. Şu farkla ki, tahmini örnekler kullanır. Belli bir özel olay varsa, diyelim bir cinayet durumunda, tarihsel bilgisine sahip olduğumuz aynı türden başka bir olayla benzerlikler bulunabilir ve önceki olaya dair bilgimiz ışığında, sonraki olayı açıklamak için bir varsayım formüle edebiliriz. Her varsayım gibi bu da elbette tahmini

olacaktır ama hayalgücüne dayanmaz. Bu, tarihsel yaklaşımın, kendi başına ve kendi içinde, varsayımsal olandan daha geçerli olduğu anlamına gelmez. Her ikisi de kullanılabilir ve her ikisi de yanılabilir. Tarihsel yaklaşım, basitçe derin bilgiden kaynaklanıyor gibidir; ama durum gerçekte böyle değildir. Tarihsel yaklaşım, elbette, tıpkı varsayımsal yaklaşımın hayalgücünden beklediği gibi, üzerinde soruşturma yürütülen olayın altındaki olayların tarihini bilmeyi gerektirir. Fakat, basit anlamda derin tarihsel bilgi, onun kullanılma şekli kadar önem taşımaz; tıpkı basit anlamda hayalgücünün onu yönetme tarzından daha az önem taşıması gibi. Üzerinde soruşturma yürütülen olayla gerçek benzerlik taşıyan bir örneği geçmişte aramak gerekir ve bu benzerlik her zaman için dolaysızca görülmez. Ayrıntılar konusunda da kişiler konusunda da hep böyledir. Kimi zaman gizli olanda, deşifre edilmesi gereken şeydedir. Önemli olan her iki durum arasındaki farka rağmen –çünkü mecburen bir fark olmalıdır– bunu ayırt etmeyi bilmektir.

"Elbette, bütün soyut akıl yürütme işlemleri, farklı şekilde, yani farklı nedenlerle olsa bile, doğası gereği tahminidir. Yine de, zihinde, birbirinden ayrı kompartımanlar olmadığını, istemesek bile, pratikte farklı yaklaşımları bir arada kullandığımızı; ve soyut akıl yürütme doğası gereği tahmini olsa bile, zihinsel yaşamımızın gerçeği içinde, ne somut akıl yürütmeyi ne de soyut akıl yürütmeyi saf halde kullandığımızı unutmamalıyız. Somut akıl yürütmeyle sürdürülen araştırmalarda, tahminden, varsayımlardan, yani soyut akıl yürütmeden kaynaklı –bu süreç ne kadar hızlı olsa da– bir iki öğe hep vardır; ve çoğu zaman, yolunu şaşırmamak için, soyut akıl yürütme somut akıl yürütmeye dönüşür. Bizdeki her şey akışkan ve karışıktır. Anlamak için sınıflandırmalar yaparız, ama vücudumuz da zihnimiz de her sınıflandırmanın dışında yaşar.

"Soruşturmanın temelleri üzerine neden bu kadar uzun konuştuğumu belki sorabilirsiniz. Konuştum, çünkü, ilk olarak, soruşturmayı sürdürmek için hangi yöntemleri kullandığımızı, bu yöntemlerin güçlü ve zayıf noktalarının neler olduğunu ve birbirlerinden nasıl ayrılıp birbirlerini tamamladıklarını hemen anlayabilelim. Bunu yapmamın ikinci nedeni, bu yöntemler birbirinden iyice ayrıldıktan sonra, zihnimiz karıştırma eğiliminde olsa bile, keyfi biçimde onları karıştırmadan, onlara tek tek dayanmayı bilelim diyedir; çünkü yöntemleri ne kadar az karıştırırsak, başarılı olabilmek için, bunları kullanmak gerektiğinde, art arda kullanmakta o ölçüde kolaylık olur. Üçüncü olarak, somut akıl yürütmenin sonuçlar bakımından ne kadar zayıf olduğunu ve soyut sonuç bakımından ne kadar belirsiz olduğunu görerek, soruşturmayı ihtiyatla sürdürelim diye yaptım. İhtiyatlı davranarak doğru davranmaya yönelebiliriz. Doğru davranarak bir çözüme varamayabiliriz; ama doğru davranmazsak, hiçbir çözüme varmayacağımız kesindir.

"Bunları dedikten sonra, beyler, konuya giriyorum."

Doktor Quaresma sustu, hem fiziksel hem zihinsel bir soluk aldı. Sol elinde tutarken belli belirsiz bir el hareketi yaparak yakmayı unuttuğu purosunu tekrar yaktı ve sözüne devam etti:

BÖLÜM X

Varsayımsal yaklaşımın Vargas vakasına uygulanması. Borges'in suçluluk olasılığının belirlenmesi.

"Bu olayla ilgili olarak elbette üç varsayım var: kaza, intihar, cinayet. Varsayımsal yaklaşımın uygulanması, öncelikle, bu varsayımlardan hangisinin en muhtemel olduğunu belirlemekten ibarettir: Dolayısıyla, bu olayı açıklayabilecek görünen yaklaşımı uygulayalım.

"Vargas vakası bir kaza görünümü sunmuyor. Bir kazanın olması bütünüyle imkânsız değildir, ama bir kazayı açıklamak için ifade etmemiz gereken varsayım öyle karmaşık ve öyle inanılmazdır ki, diğer iki tezden birinin hayalgücüne daha uygun olup olmadığını görmek için kaza tezini en azından geçici olarak bir yana bırakmamız daha doğru olur.

"Gerçekten de, kaza olması için, öncelikle, Vargas'ın yola koyulurken ya da yolun belli bir yerine vardığında tabancasını çıkardığını varsaymamız gerekir. Buraya kadar her şey tamam. Çünkü böyle bir yolda tabancasını çıkarmasından ya da elinde tabancayla ilerlemesinden daha doğal bir şey olamaz. Saptanması güç olan şey, gerçekte doğal olan bu eylemden tabancanın namlusunu başının yan tarafına (sağ şakağına) dayaması eylemine geçiştir. Her koşulda, bir adamın savunma amacıyla bir tabancayı elinde tuttuğu hayal edilebilir, ama onu kendine doğrultması, hatta vücudunun kafası gibi bir yerine doğrultması daha zor hayal edilir. Bu olasılığı kabul etmemiz için karmaşık bir varsayımda

bulunmamız gerekiyor ve bu varsayım, Vargas tabancasını çıkarmış olduğundan ve onu elinde tutarak yürüdüğünden, aniden kaymış olduğudur –örneğin duvara doğru, çünkü gerçekten de duvara sürtünmüş–, kayarken de, ve kaydığı için dengesini yitirdiğinden, düşmemek amacıyla elini ya da iki elini kaldırdı ya da bu içgüdüsel niyetle anlamsız basit bir hareket yaptı; bu ani hareketi yaparken, buna sinirsel bir titreme eşlik edince tabancanın horozu kalktı, tabanca da bir an şakağına değdi ve silah ateş aldı. Başının döndüğü de hayal edilebilir. Bu nedenle elini başına götürmüştür. Sonra, baş dönmesinin neden olduğu dengesizlik içinde, tabancayı saçma bir şekilde çevirmiş ve denge yitiminin neden olduğu sinir içinde horozunu kaldırmıştır. Bu da aynı varsayımsal hikâyenin bir versiyonudur."

"Son derece ustalıklı," diye haykırdı yargıç, gülümseyerek. "Ama pek muhtemel gözükmüyor. Yine de bir kaza varsayımı ileri sürmek için herhangi birinin hayal edebileceği her şeyden çok daha mümkün. Kazanın tamamen ihtimal dışı olduğunu sanıyordum, ama siz bana öyle olmadığını kanıtladınız; hatta böyle olmaktan neredeyse uzak olduğunu da söyleyebilirim. Bundan daha ustalıklı bir akıl yürütme olamaz."

Quaresma da ona gülümsedi.

"Yeterli veri olmadığında, sayın yargıç, akıl yürütme yöntemleri kullanmaya alışkın insan bir varsayımda bulunmakta çok güçlük çekmez. İlgilendiğimiz vakada kazanın prensip olarak en saçma varsayımlardan biri olması bile fark etmez. Fikir çağrışımı da buna benzer. İki fikir arasında, doğal olarak ne kadar farklı ve bağdaşmaz olsalar da, birinden diğerine geçişi mantıksal kılan halkayı oluşturan fikirleri araya sokarak mantıksal bir bağ kurmak her zaman mümkündür. Görünüşte bağdaşmaz olan fikirler iki yerine üçse, birincisinden ikincisine ve ikincisinden üçüncüsüne mantıksal bir geçiş saptamak biraz daha güçtür. Fikir sayısı arttıkça halkaları oluşturma güçlüğü de artar ve sonunda uyumlu

bir çağrışım *bütününden* başka bir şey oluşturmanın mümkün olmadığı yeterli bir sayıya ulaşılır. Herhangi bir problemin verilerinin durumu da aynıdır. Ne kadar az veri varsa, bunların hepsini kapsayan ve bunlarla birlikte mantıksal bir olay oluşturan hayali bir çözüm bulmak her zaman mümkündür. Bu durumda, iki vaka kendini gösterir: (1) ya tek bir çözüm vardır ve bunun mümkünü yoktur, (2) ya da aynı ölçüde uygulanabilir birçok çözüm vardır ve bunlar arasında seçim yapmak güçtür, hatta imkânsızdır, ama bunlar gerçeğe yakındır."

"Bir dakika, doktor: Neden ya biri ya da diğeri olmak zorunda ki? Neden tek bir çözüm olmasın ve bu da ihtimal dahilinde olmasın?"

"Çünkü, böyle olması için, verilerin basit olması gerekir, çünkü çözüm ancak bu koşullarda basit olabilir ve ihtimal dahilinde olmak basit olmak anlamına gelir, çünkü ihtimal dışı olan şey –mantıksal bir olayda– doğrudan doğruya karmaşık olandır. Fakat, eğer veriler basitse, *birçok* varsayım rahatlıkla ortaya çıkar, çünkü basit olan şey fazla özel niteliği olmayan şeydir ve fazla özel niteliği olmayan şey, yalanlayacak başkaları olmadığından, çok sayıda özel niteliğin atfedilebileceği şeydir. Varsayım, ancak çok sayıda veri söz konusuysa biricik ve ihtimal dahilinde olabilir, fakat benim ileri sürdüğüm varsayımda, varsayımsal yaklaşımda ve de genel olarak soyut akıl yürütmenin kullanımında olmayan tam da budur: Söylediğim gibi, soyut akıl yürütme ancak somut akıl yürütme işlemezse işe yarar ve ancak veriler yetersizse bu meydana gelir."

"Gayet iyi anlıyorum. Lütfen devam edin, Doktor Quaresma."

"Şimdi de intihar varsayımını ele alalım. İntihar, esasen, doğal olmayan bir eylemdir, çünkü kişinin bütün içgüdülerinin en temeli olan yaşamın korunmasına doğrudan karşı koyar. Ayrıca, intihar çelişiktir. İntihar eden kişinin hedefi, yaşamına dahil

olan, onu ürküten ya da baskı altına alan bir şeyi ortadan kaldırmaktır. Bu nedenle kendi yaşamını ortadan kaldırır. Baskı altına alan ya da ürküten bir şeyi ortadan kaldıran içgüdü, doğal bir itkidir, koruma içgüdüsünden kaynaklanır, ürküten ya da baskı altına alan şeyi doğal olarak reddeder, tıpkı acı veren ya da hoş olmayan her şey gibi; çünkü bu, korumak istediği yaşamı azaltmaktadır.

"Ama bu korkuyu ya da baskıyı ortadan kaldırma amacıyla intihar etmek isteyen kişi yolunu şaşırır, içgüdüsü karışır, kendine karşı çıkar; ve sonunda, savunmak için korkuyu ya da baskıyı ortadan kaldırmak istediği yaşama saldırmış olur. Dolayısıyla, intihar açıkçası bir panik eylemidir; doğası, korkunun o keskin, anlamsız ve paradoksal biçiminin doğasına uyum sağlar. Hayvan ya kaçarak ya da şiddetle karşı koyarak tehlikeye karşı kendini savunmak için korkar; bu şiddet de bizzat korkudan doğmuştur. Yine de panik durumunda ya hayvan donup kalarak ve titreyerek kalır, dolayısıyla ne kaçabilir ne kendini savunabilir, ya da çılgınca kaçar–ne tarafa olursa olsun; ve bu, tehlikenin kaynağından daha kötü olabilir, hatta kimi zaman tehlikenin kaynağına doğru gider. Böylece, güvenlik ya da kurtuluş aramaktan ibaret kaçma ve korku içgüdüsüne de aykırı davranmış olur.

"İnsan varlığında paniğe iki şey neden olabilir: Ya doğal istidat, yani aşırı korkuya, başka deyişle ödlekliğe doğal eğilim, ki bu, doğası gereği, ufacık bir korkuyu ya da küçük bir riski bir panik gerekçesine dönüştürür. Ya da gerçek bir tehlikenin, hakiki bir riskin aşırı etkisi, ki bu etki altında kişi, normalde cesur olsa bile –hatta, dışsal olgu sonucu, anormal şekilde– geçici olarak ödlekleşir.

*

"İntihara yöneltebilecek olan bu üç nedenden ilki ve ikincisi, bildiğimiz kadarıyla, Carlos Vargas'ın vakasında söz konusu değildi. İntihara doğuştan bir eğilimi var mı bilmiyoruz; eğer olsaydı bilirdik, çünkü bu eğilimi olanlar sık sık bunu ima ederler ve başkalarının intiharına da sıklıkla imada bulunurlar. Doğuştan intihara yatkın olan kişide, eğer böyle adlandırırsak, onun kaygılarından birini bu oluşturduğundan, intihar imasına sık rastlanır. Bu imalar, hayalgücünün belirsiz bir kaygısı olmak yerine, net bir şekilde intihar etme kaygısı olarak somutlaştığında sona erer. Fakat, bundan önce, ömrü boyunca bol bol imada bulunur.

"Vargas'ın intihar etmesi için ısrarcı bir dışsal neden de gözükmemektedir. Acı veren kronik bir hastalığı ya da amansız bir hastalığı olmadığı neredeyse kesin. Yalnızca ortak tanıklıkların bu konuda hiçbir şey bilmemesinden değil, aynı zamanda bilimsel tanıklığın da, yani özellikle bu türden bir araştırmaya yönelik olan otopsinin de bir şey keşfetmemiş olmasından bunu biliyoruz.

"Geriye, Vargas'ın, aniden meydana gelen bir tehlike ya da korkunun motive ettiği, doğal olan kendini koruma içgüdüsünü ve ketlemelerini geri dönüşsüz bir şekilde bozmuş olan ani bir itkinin etkisiyle intihar etmiş olduğu varsayımı kalır. Gerçekten de, intihar yeri ve saati, keza diğer iki intihar nedenini ihtimal dışı kılan koşullar ve tanıklıklar, bu çözümü intiharın bağlı olabileceği tek çözüm olarak kabul etmemize yol açmaktadır.

"Dolayısıyla, elimizde kalan varsayım, eğer Carlos Vargas intihar ettiyse, ani bir nedene bağlı olan ani bir itkinin etkisi altında intihar ettiğidir. Tabii eğer ani bir delilik krizine kapılmadıysa, geçmiş hikâyesinde bunu öngörmemizi ya da varsaymamızı gerektirecek hiçbir şey yok. Elimizdeki tanıklıklar ışığında, Bruxa yolu trajedisini önceleyen şeye dair verilerimiz nelerdir? Şunlar: Vargas Komutan Pavia Mendes'in evinde yemek yemekten geliyordu –bu kesin–, bu yemek sırasında anormal hiçbir şey olmadı

–bu da yalnızca Pavia Mendes'in ifadesine dayanıyor, dolayısıyla eğer bu ifade geçerliyse geçerlidir–, ve onun evinden çıktıktan sonra, öldüğü yolun ağzında, birkaç dakika boyunca, kim olduğu bilinmeyen, belirsiz bir şekilde ortaya çıkan ve onunla birlikte yola devam etmemiş biriyle konuştu.

"Carlos Vargas'ı intihar etmeye mantıklı biçimde yöneltebilmiş motivasyon hakkında belirgin ve açık seçik veri yokluğunda, elimizdeki ender veriler arasından bize en mantıklı geleni varsayımsal olarak seçmemiz gerekir. İmdi, meçhul kişiyle konuşmanın bu etkiye yol açabilecek en mantıklı öğelerin tümünü getirdiğine hiç kuşku yok. Öncelikle, –bildiğimiz kadarıyla– intihardan hemen önceki olay söz konusu. İkinci olarak, kesinlikle anormal koşullar söz konusu, çünkü bu kişinin ortaya çıkışı anormal. Üçüncü olarak, bu olaya dair gazetelerin geniş açıklamalarına ve polisin bu konudaki doğrudan çağrılarına rağmen meçhul kişi kendini asla tanıtmak istemediğine göre, bu karşılaşmada saklanması gereken bir şeyler var.

"Eğer Vargas intihar ettiyse, yol ağzında tuhaf bir biçimde karşılaştığı meçhul adamla konuşması sırasında geçen bir şeyin teşvikiyle, ani bir itkiyle intihar ettiği sonucuna varırız. En makul varsayım budur.

"Bununla birlikte, çok derin bir depresyonun ya da çok derin bir korkunun Vargas'ın üzerine aniden çökmesi ve onu intihara itmesi için bu konuşma sırasında ne olmuş olabilir? Birçok olası varsayım mevcut. Bununla birlikte, olaya dair tali olarak sahip olduğumuz pek az şeye dayanarak, bizi yönlendirebilecek tek bir şey bulabiliriz: Komutan Pavia Mendes'in denizaltı planları. Varsayımsal intiharın hemen öncesindeki olgular arasında elimizde sadece bu var. Pavia Mendes'in evinde açıkça konuşulmuş konu budur. Dolayısıyla, meçhul kişi, bilemediğimiz bir şekilde, bu konunun Pavia Mendes'in evinde konuşulacağını bilebilir ve tersane mühendisinin evinden çıktığında Vargas'ı beklemiş olabilir.

"Her şeyden önce, cesedin ceplerinin boş bulunmuş olmasını bir yana bırakmalıyız. Bir adamın, özellikle iyi giyimli ve sokakta kaskatı ölü yatan bir adamın yoldan geçen herhangi biri tarafından soyulması çok kolaydır. Tabii yoldan geçen ilk kişinin iyi biri olması hariç. Dolayısıyla, mantıksal olarak, çok fazla şey bilmesek de, ölümle hırsızlığı birleştirmeye hakkımız yok.

"Hırsızlık durumunda, –muhtemel olduğu gibi– eğer Vargas'ın üzerinde denizaltı planları varsa, birden çok varsayım bulunur. Dördü şunlardır: Soymak için öldüren bir katilin –cinayet varsayımda– gerçekleştirdiği tam hırsızlık; cesedi tesadüfen gören meçhul birinin gerçekleştirdiği tam hırsızlık; bir katil ya da meçhul biri tarafından planların çalınması ve geri kalanın da başka biri tarafından çalınması; planların bir katil tarafından çalınması, ardından da, yalnızca planları çalmak için cinayet işlediği düşünülmesin diye diğer şeylerin de çalınması.

"Bütün bunlar hırsızlık sorununu en azından geçici olarak bir yana bırakmamız ve yalnızca ölüm sorununu ele almamız gerektiğini göstermektedir. Muhtemel bir varsayımsal sonuca varırsak, bu sonuç ışığında, belki de hırsızlık sorununu ele almamız ve açıklamak için önceden belirlediğimiz dört varsayımdan hangisinin bu temel varsayıma denk düştüğünü ya da diğerlerinden daha fazla denk düştüğünü görmek gerekir."

BÖLÜM XI

Tarihsel yaklaşımın uygulanması. (..... muharebesi)

[...]

BÖLÜM XII

Psikolojik yaklaşımın uygulanması. (Patolojik psikoloji.)

"İnsan, bütün hayvanlar gibi, iki zıt öğeden oluşan ruhsal ya da zihinsel bir yaşama sahiptir: Yaygın ifadeyle, kısaca 'duyular' deyimiyle belirtilen öğe aracılığıyla dış dünya denen şeyle ilişkiye girer, onun bilgisini edinir ve onunla bağlar kurar. Kendinin bilincinden soyut fikre uzanan öğe, bu sayede içsel diye adlandırabileceğimiz dünyayla –anıların, imgelemlerin, fikirlerin, düşünülen ve hissedilen şekliyle varlığının dünyası– temasa geçer.

"Bu iki öğe insan yaşamı için şarttır ve her ikisi de eşit oranda, yani eşit bir yoğunlukta işlerken şarttır; çünkü eğer böyle olmazsa, dengesizlik meydana gelir. Ama iki şey arasında denge olması için, bunlar arasında bir ilişki olmalıdır. Bir terazinin iki kefesindeki iki cismin dengelenmesi için terazinin olması gerekir. Bu demektir ki, özünde, aslında, insanın ruhsal yaşamı, yalnızca öncelikle fark edilen iki öğeden değil, üç öğeden oluşur. Bu ikisi; bir de ilişki duyusu diye adlandıracağımız bir üçüncüsü.

"İmdi, insan kişiliğini, hatta hayvan kişiliğini oluşturan her öğe çeşitli derecelerde varolmaya yatkındır. Orta dereceler, sonsuz sayıda olsalar da, 'normallik' denen şeyi oluştururlar. Yukarı ya da aşağı dereceler ise 'anormallik', hastalık, marazilik diye adlandırılanı oluştururlar. Bu beden için olduğu kadar ruh için de doğrudur. Şu farkla ki, son derece karmaşık bir bütün olan bedende, ele almamız gereken çeşit çeşit öğe vardır. Oysaki ruhta,

oluşumunun basitliği veri alındığında, onu oluşturan ve tanımlayan üç öğeyi ele almamız yeterlidir: nesnel duyu, öznel duyu ve ilişkisel duyu.

"Doğaları gereği nesnel duyu ile öznel duyu zıt olduğundan, bundan çıkan sonuç, bunlardan birinin marazi yüceltilmesinin, ters ve paralel olarak, diğerinin kendini marazi bir depresyonuyla göstermesine (ya da tersi) yol açtığıdır. Görüngü hep aynıdır: Kimyasal bileşimin zıt terimleri içinde ters yönde işler. Bununla birlikte, ilişkisel duyu da –var olduğuna göre– hastalıktan ya da anormallikten etkilenmeye yatkındır. Diğer ikisini ilişkiye sokmak için var olduğundan, onun hastalığının sonucu, ille de ikisinden biri yüceltilmeden ve tersine, ters yönde depresyon ya da yüceltme olmadan, nesnel duyu ile öznel duyu arasındaki ilişkilerin bozulmasıdır. Tabii eğer bu dengesizlik ilişkisel duyunun hastalığından bağımsız olarak mevcutsa.

"Böylece, insanda dört tür marazilik görülür: İlkinde nesnel duyu yücelir ve tersine, öznel duyu çöker; ikincisinde öznel duyu yücelir ve tersine, nesnel duyu çöker; üçüncüsünde ilişkisel duyu yücelir; dördüncüsünde ise ilişkisel duyu çöker.

"Nesnel duyunun öznel duyuya fazlasıyla baskın çıktığı hayvanlarda normal olan birinci tür marazilik insanda görüldüğünde aptala ya da salağa denk düşer. İkincisi deliye denk düşer. Bu kişide öznel yaşam, şeylerin nesnel mefhumunu yitirtecek noktada yüceltilmiştir. Üçüncüsü, dâhi insana denk düşer; çünkü dâhi, benim gözümde, ve bu akıl yürütmeye göre, ilişki duyusunu marazi olarak yüceltir. Bu, aşırı bir denge yaratmak gibi tuhaf bir etkisi olan marazi yüceltmedir. Bilinç berraklığından başka bir şey olmayan bir bilinç berraklığı hastalığıdır. Son olarak, dördüncüsü de suça eğilimliye denk düşer. Suça eğilimlinin ilişkisel bir aptal olduğunu söyleyebilirim.

"Suça eğilimli kişi deli değildir, deli olsa bile değildir, çünkü –söylediğim gibi– ilişki duyusunun bir hastalığı nesnel ve öznel

duyu hastalığıyla örtüşebilir. Suça eğilimli akıl bakımından aptal değildir. Yukardaki durumla aynı nedenle, zekâ bakımından aptal olsa da değildir. İstisnalar hariç, suça eğilimlinin –terimin asıl anlamında– dâhi biri olması çok enderdir; çünkü, ortaya koyduğum gibi, cinayet özellikle dehanın üzerinde temellendiği görüngünün tersi yöndeki bir zihinsel görüntü üzerinde temellenir. Meydana gelebilecek olan şey, normal insanda olabileceği gibi, ilişkisel duyudaki depresyonda tesadüfi anlar, görüngülerdir. Sahici deha ile suçun bağdaşmasına benzer bir şeyle karşılaşılabilecek tek durumun Benvenuto Cellini'nin durumu olduğu kanısındayım.

"İmdi, tanımladığım bütün bu görüngüler organik ya da epizodik olabilir. Eğitime, çevreye bağlı kimi koşullar ve çok daha az da olsa, daha tesadüfi olan diğer koşullar, bu koşulların yokluğunda normal olan bir insanı belli bir noktaya kadar aptallaştırabilir. Ortaya çıkması daha kolay olan kimi koşullar normal bir insanı delirtebilir. Başka koşullar ise, tıpkı bazı uyarıcılar ya da kimi manevi yüceltim anları gibi –ve aynı nitelikteki başka şeyler gibi– dâhi olmayan bir beyinde, eğer bu belirginse, dâhice kıvılcımlar yaratabilir. Doğal olarak normal ve dolayısıyla bayağı ama zeki herhangi bir insan bir an gelip bir sone yazabilir ve bu da, yarattığı tek şey olarak bir antolojide yer alabilir. Bir başkası –ve bu daha yaygındır– gerçekten dâhi bir ruha seve seve atfedebileceğimiz bir ruhsal özelliğe sahip olacaktır. Bu ruhsal özellik, tesadüfi deha şeklindeki ender görüngünün en tuhaf örneklerinden biridir: Bunun çoğu zaman toplumun, şarabın ya da aynı türden diğer şeylerin teşvikinden doğduğunu saptamak gerekir.

"Keza, hepimizin bildiği gibi, normal olduğunu söyleyebileceğimiz ve gerçekten de normal olan birini suçlu yapabilen tesadüfi durumlar da vardır. Normalde ahlaklı ama zayıf olan falanca insan, karışık koşulların ve yanıltıcı vesilelerin baskısı altında

sarsılabilir. Aynı ölçüde normal olan başka biri ise bir ihanetin intikamını almak için öfke krizine kapılıp karısını öldürecektir. Gerçekte istisnai olmayan bu durumlar, yine de bizim sandığımızdan daha istisnaidir. Görünüşte tesadüfi birçok suç durumunda, iyice araştırırsak, bir anormallik zemini buluruz. Bu anormallik belki belli belirsizdir, belki ender rastlanan bir şeydir; ama şiddetli, özel ve tesadüfi bir durum bunu yüzeye çıkartmayı başarmıştır. Bununla birlikte, ki bu herkesçe de aşikârdır, suça eğilimli doğmuş birini –böyle adlandırabilirsek– tesadüfi suçludan ayıran şey, bu tesadüfi suçluda belli belirsiz bir marazilik zemini olsa da, şu üç özellikten biridir: itki ile cinayet tepkisi arasındaki oransızlık; suçta sürekli ısrar; ve taammüt.

"Bununla birlikte, suç, ister koşullara bağlı olsun ister olmasın, her zaman suçtur. Bununla birlikte, koşullara bağlı suç, özellikle koşullara bağlı olduğu için, suça dayalı olmayan ya da pek az dayalı olan bir zeminde ortaya çıktığından, suçun mekanizmasını daha açık seçik ve daha belirgin biçimde gösterdiğinden, ve suçun ortaya çıktığı normal ya da oldukça normal insan gibi, anormalin, suç mekanizmasının ve sonuç olarak suçlunun ruhunu incelemenin en iyi şeklinin, sonuca varmış ya da suç işlemeye kışkırtılmış itkinin ortaya çıkış şeklini analiz etmekten ibaret olduğunu anlamamız daha kolay olur.

"İtki ile cinayet tepkisi arasındaki oransızlık, deli suçlunun, yani suçlu olan delinin ya da delilik öğesinin de birlikte bulunduğu suçlunun özelliğidir. Suç işlemedeki ısrar, sersem suçlunun ya da sık rastlanan tip olan kötü niyetli sersemin veyahut zihinsel bakımdan aşağı olan suçlunun özelliğidir. Kusursuz cinayet örneği, hatta en yetkin örneği de diyebilirim, taammüden cinayette ortaya çıkar. Bu tür suçluda onun ilişkisel sersemliği, antagonistik yönlerden ve bunların dengesizliğinden kaynaklı en ufak bir marazi görüngüyle birlikte olmadığından, bu tür suçluda, onu

bir cani yapan hastalık özellikle *ilişkisel duyunun karışmasından* kaynaklandığından, kimi ilişki cinayetlerinde dehaya benzer bir şey bulunmasına şaşmamak gerekir. Çünkü her hastalıkta bir tür sarkaç görülür: Dehada, sık rastlanan asosyallik –daha az derecede olması hariç– suçun temeliyle aynı şeydir: Suçunu önceden tasarlayan suçlunun taşkınlığı ve açık seçik örgütlenmesi, onu kimi zaman, sınırlı bir alanda da olsa, *gerçek bir strateji uzmanına* dönüştürür. Zaten, bu konuda, ama parantez arasında, strateji uzmanıyla daha ayrıntılı bir şekilde ilgilenme fırsatı bulacağım."

*

"Katilin zihninde neler olduğunu anlamaya çalışalım," dedi Doktor Quaresma, "başka deyişle, onu normal insandan ayıran ve aklından geçen, onu olduğu gibi yapan görüngülerin neler olduğunu anlayalım.

"İmdi, anormal olanı inceleyebilmek için normal olandan yola çıkarsak doğru yolda oluruz, çünkü bu bildiğimiz bir şeydir. Anormale doğru gitmek için normalden yola çıkmak, genelde ve özelde, sıradan insana özgü barışçı zihinden yola çıkarak katilin zihnine gitmek güç gözükebilir. Ama durum bu değildir. Normal bir insanda delilik halini ortaya çıkarmak kolaydır, yaygın bir durumdur: Onu sarhoş etmek yeter. Normal insanda katilliği ortaya çıkarmak kolaydır, yaygın bir durumdur: Onu savaşa göndermek yeter. Sarhoş deli gibi hareket eder, asker katil gibi davranır. Her iki durumda da anormallik koşullara bağlıdır. Her iki durumda da, anormallik bireyin dışındaki bir şey tarafından yaratılır; bir durumda alkol, diğer durumda toplumsal uzlaşım ve baskı. İncelememiz gereken şudur: Sarhoşluğun delilikle birlikte olmasını sağlayan görüngüler tam olarak nedir? Askerin bir katil olmasını sağlayan görüngüler tam olarak nelerdir? Bu görüngüler bir kez bilinirse, onları tesadüfi değil sürekli kabul

etmemiz ve bunun nedenlerini bireyin dışına değil içine yerleştirmemiz, delinin ve katilin zihnini kesin olarak bilmemize yeter.

"Aydınlatıcı bir örnek olarak, sarhoşluğun delilikle karşılaştırıldığı durumu ele alalım. Dışsal farklılıkları bir yana koyarsak, benzerlik kesindir. Kişi kendine hâkim olamadığında bile, bastırılmış eğilimler ortaya çıktığında bile, bu hâkimiyet eksikliği nedeniyle fikirlerin, duygu ve hareketlerin koordinasyonu eksik olduğunda ya da bunların birbirleriyle yanlış koordinasyonu durumunda bile kesindir. Basit bir zihinsel çabayla, yani kişisel sezgimizle, bu sarhoşluğun kalıcı olduğunu kabul edebiliriz; çünkü hepimiz en azından bir kez sarhoş olmuşuzdur, delinin zihninin nasıl işlediğini yakından biliriz. Ana ayrıntılarıyla bu bilgiye sahibizdir–ketlenmenin ortadan kalkması, duygu karışıklığı, dış dünyayla düzgün ilişki eksikliği.

"Şimdi askeri ele alalım. Asker neden öldürür? Yaşama ve yasaya saygı yönündeki bütün normal mefhumları onun içinden tümüyle silip atan dışsal bir itkinin baskısı yüzünden. Bu dışsal itki vatan olabilir, görev olabilir ya da bir uzlaşma, basitçe itaat olabilir. Ama şu vakidir ki, tıpkı diğerini delirten alkol gibi bu da dışardan gelen bir şeydir. Savaş kolektif bir delilik halidir, ama birey üzerindeki sonuçlarıyla sarhoşluktan farklıdır: Sarhoşluk onu yolundan saptırır, savaş ise, ahlaki ketlenmelerin ortadan kalkması nedeniyle anormal biçimde bilinçli kılar. Asker etki altındadır; askerin içinde ve onun dolayımıyla, ne yasası ne de ahlak duyusu olan farklı bir kişilik işler. Asker etki altındadır; zihne yapay bir berraklık veren uyuşturuculardan biriyle zehirlenmiş biridir; gerçekliğin bolluğu karşısında olmaması gereken bir bilinç berraklığına sahiptir.

"Hatta büyük eylem insanlarının hepsinin etki altında olduğunu, gerçek ve sağlıklı bilinç berraklığının yerinin yalnızca bilimsel araştırma ve bundan kaynaklanan düşünce olduğunu ileri sürmenin de yanlış olmadığını söyleyebilirim. Bu zihinsel

mesleklerin, sürekli olarak icra edildiklerinde, iradeyi zayıflatmaya ve eylemde bulunamaz kılmaya yönelttiğini saptamak da ilginçtir. Hepimiz, şu ya da bu şekilde, etki altındayızdır; bundan kurtulmak bizi, zehirlendiğimiz uyuşturucunun yoksunluğu gibi çökertir.

"İmdi, askerde ortaya çıkan ve normal insanı katil kılan bu görüngülerin, kişiyi kendi dışındaki bir zihniyete sokan hipnoz görüngüleriyle kesin bir benzerliği vardır. İmdi, bu hipnoz görüngüleri histerik olarak adlandırılan kişilerde, yani histeri diye adlandırılan nöropsikozdan mustarip kişilerde kolayca ortaya çıkabilir.

"'Histeri' tanımlamasına çok önem vermiyorum. İsterseniz bambaşka şekilde de adlandırabilirsiniz. Ama aşırı hareketli ve istikrarsız bir sinirsel durumun görüldüğü kesindir. Burada güçlü bir dışsal telkin dikkat çekici bir kolaylıkla işlem görür; çünkü ne ketlenmenin ne de herhangi bir mizaç sabitliğinin direnişiyle karşılaşır.

"Asker örneğinde, normal bireyin histerik olmadığını, ama savaşın onu histerik kıldığını –herkes histerik olabilir–, aynı zamanda bu yönde telkinde bulunduğunu saptamak gerekir.

"Suçlu örneğinde, şunu kabul etmemiz gerekir ki, sarhoşla kıyaslanan deli örneğinde olduğu gibi, itki dışsal olmaktan çok içseldir. Katil, kendi içinden telkin alan bir histeriktir.

"İmdi, bu içsellik üç şeye denk düşebilir–tutkusal ve tesadüfi bir itki; derin bir mizaç yatkınlığı; ya da –dikkatinizi bu noktaya çekiyorum!– kişinin içinde telkinde bulunabilen bir varlık yaratan zihinsel ya da duygusal bir oluşum.

"Birinci durumda, karşımızda, terimin gerçek anlamıyla tutkusal bir katil vardır. Yani, dolaysız bir itkinin etkisi altında, taammüt olmaksızın, çünkü –kabaca dendiği gibi– 'aklını yitirmiş' olduğundan katleden biri. İkinci durumda, katil doğmuş biri vardır; temel ahlaki nitelikleri doğuştan silinmiş biri. Üçüncü

durumda, psikiyatrların ve kriminologların hak ettiği ilgiyi göstermediği bir katil vardır: Uzun süreli öz-telkin sonucu katil olmuş biri.

"Eğer katilin epileptoit bir itkiyle hareket eden yüzeysel bir histerik olduğunu kabul edersek, her katilin bir histero-epileptik olduğunu kabul etmemiz gerekir.

"Bu karma nöro-psikozlarda, yine de bir şeyi dikkate almak gerekir: Bileşen iki nöro-psikozun dozajları öyle farklıdır ki, histero-epileptikler –tıpkı diğer karmalar ve histero-nevrastenikler gibi– geniş bir kategori ve türe aittir.

"Böylece, üç katil kategorisinde epilepsi ile histeri arasında üç tür ilişki görülür. Tutkusal katilde histerik bir eğilim vardır, ki bu, dönemsel epileptik atılımla, histero-epilepsiyi tesadüfi olarak oluşturur. Cinayeti üzerinde düşünen katilde histero-epilepsi köktendir, deyim yerindeyse dengelidir. An histerileştirilmez, an epileptikleştirilmez: Dolaysız tepkileri içinde bastırılmış dışsal itkiler ya da dışsal itki halini alan düşünceler ağır ağır birikir.

"Cinayetini taammüden tasarlayan katilin zihniyeti, strateji uzmanının zihniyetiyle büyük benzerlik gösterir. Bütün büyük generaller epileptoitti; biyografilerinde bu gözlemlenebilir. Ama kelimenin tam anlamıyla büyük strateji uzmanı olanlar aynı zamanda net bir biçimde histeriktiler. Bu, Büyük Friedrich'te şaşırtıcı dişil öğelerin skandal yaratacak biçimde varlığıyla [...] ve Napoléon'un aktör mizacında (papa ona "*trajedici, komedici!*" diye bağırıyordu) görülür.

"Ama kelimenin tam anlamıyla histero-epilepsinin, yani kökten ve dengeli olanının içinde, birbirinden çok farklı üç tür ayırt edebiliriz. Epilepsinin histeriye hâkim olduğu, deyim yerindeyse ona renk kattığı bir tür vardır. Örneğin, karıştırıldıklarında yeşil rengi veren mavi ve sarı gibi, gayet iyi dengelendikleri için üçüncü bir tür olarak görüleni vardır.*

* Burada ikinci kategori eksiktir (ç.n.).

"Bizi ilgilendiren cinayette, taammüt özellikleri ve infaz şeklindeki özen dikkate alındığında, kökten bir histero-epileptik katille karşı karşıyayız. Fakat, hazırlıkların karmaşıklığı dikkate alındığında, aşılması gereken güçlüklerin araştırılmasında ortaya çıkan şey ise, eylemle edebiyat yapan biri, yani histerik öğenin baskın çıktığı kökten bir histero-epileptiktir.

[...]

*

[...]

"Dengeyi oluşturan, zıt iki eğilimin denkliğidir. Örneğin, eşit dozda duygusallık ve zekâyla donanmış biri, her bir harcın ruhundaki derecesi ne kadar yüksek olursa olsun, dengeli bir insandır. Son derece şiirsel dehaya sahip biridir. Yoğun ve derin duygu ile kavrayıcı ve anlatımsal zekâ arasındaki derin dengeyi, örneğin Shakespeare'de kolaylıkla ayırt ederiz. Bir Poe'da, imgelem ile akıl yürütmenin eşit gelişimini görürüz.

"Kusursuz icra edilmiş, eksiksiz, zaafsız bir suçu işlemiş olan bu suçlu, anormal dengesi çerçevesinde dengeli biridir. O, kendi tarzında bir dâhidir, öldürme fiilinde kusursuz bir sanatçıdır.

"Yaşama duygusal saygı duymak öldürmeyi engeller. Budistte bu saygı bulunur; Hıristiyanda ise gerçekten Hıristiyansa vardır.

"İnsanı öldüremeyen biri tavuk da öldüremez. Tersine, bir tavuğu öldürebilen insan da öldürebilir. Başka insanları onun gözünde tavuk ya da gayet belirli bir insan yapan koşulları sağlamaktır önemli olan. Yani, varoluş duygusunun değil (ki bu öldürebilen insanda zaten silinmiştir), başka bir insanın yaşamının kendi yaşamıyla özdeşliği mefhumunun (gerçekten öldüren kişide bu silinmiştir) silinebileceği dışsal koşulları sağlamak.

"Tutku cinayetleri aşk ya da nefret cinayetleridir. Aşk cezası vermek ya da intikam için işlenirler. Aşk bir histeridir, hatta normal bir histeridir. (Tıpkı hamileliğin hem normal hem anormal, hem sağlıklı hem marazi bir görüngü olması gibi.)

"Asker örneğinde, histerikleşmeye bir de epileptikleşme eklenir. Histerik görüngü ile epileptik görüngü ayrı ama üst üstedir.

"Tutkusal örnekte, epilepsiye kadar varan bir histeri vardır.

"Doğuştan suça eğilimli olma ya da böyle bir mizaç örneğinde, histeri ile epilepsi bir aradadır; ama kaynaşırlar, iç içe geçerler ve birbirlerine nüfuz ederler, çünkü doğuştandırlar ve (her ikisine de yol açılan) asker örneğinde ve (yalnızca birine, epilepsiye yol açılan) tutkusal örnekte olduğu gibi, herhangi bir şeyin sonucu ikisi de değildir.

"Suça eğilimli doğmuş kişide, histero-epileptik kaynaşmada, histerik yükün ya da epileptik yükün daha büyük olmasına bağlı olarak iki tür ayırt edebiliriz. En yaygın olan birinci durumda, çıkar için öldüren katil görülür, yani üstüne üstlük bir de hırsız olan katildir bu. Diğer durumda, hırsızlıktan neredeyse her zaman nefret eden katilin saf hali vardır.

"Üç tür nöropsikoz vardır: nevrasteni, histeri ve epilepsi. (Psikiyatrların nasıl adlandırdığının ya da adlandıracağının pek önemi yoktur. Psikolog psikonevrozun üç ayrı türünü buluşturur. Psikiyatrlar ender olarak psikologtur; doktor olmak gibi basit bir nedenle, asla psikolog değillerdir. Doktorlar bütünden ziyade semptomlarla ilgilenirler, fiziksel hastalıklarda bu rahatsız edici değildir, çünkü gerçekten de hastalığa neden olan şey semptomlardır; ama, zihinsel hastalıklarda, semptomlar bile, onlar [...] (Örneğin histero-nevrasteninin ne olduğunu öğrenmek istiyorsanız, psikiyatri kitabı değil, *Hamlet* okuyun. Terminal demansın ne olduğunu öğrenmek istiyorsanız psikiyatri kitabı değil, *Kral Lear*'ı okuyun. Her iki durumda da, ustanın her zamanki

ihmaliyle koruduğu Shakespeare-öncesi bir malzemenin aşina olduğumuz piyeslerdeki kalıntısı nedeniyle psikolojik durum biraz geride kalmıştır.)

"Bu üç tür nöropsikoz, aynı nöropsikozun üç derecesini oluşturur; ama bunlar birbirinden öyle uzak derecelerdir ki üç farklı tür ortaya çıkar. Dereceleri saptamamızı sağlayan şey, belirgin bir histero-nevrasteninin, belirgin bir histero-epilepsinin olmasıdır. Nevrasteno-epilepsi ise yoktur. Bu bileşik kelime bile grotesktir ve oluşması imkânsızdır.

"Nevrasteni, sinirleri etkileyen basit yorgunluktur. Herkes nevrasteni geçirir ya da en azından, nevrasteninin hafif veya ağır hallerini geçirir.

"Histeri, bağdaşıklığın ve ketlenmenin zayıflamasıdır, zihni sarsalar ve tesadüfi itkileri serbest bırakır. Histerik atak, el kol hareketleri yapma, kıvrılıp bükülme, kendini bırakma gibi arzuların ifadesidir.

"Epilepsi, kişiliğin zayıflamasıdır ve epileptik atağın ayırt edici özelliği, kişiliğin ayırt edici özelliği olan benlik bilincinin yitimidir.

"Ruhsal otomatizm, çifte kişilik olarak nitelenen bütün görüngüler epileptik görüngülerdir; belki saf anlamda ruhsaldırlar, ama epileptiktirler.

"Psikonevroz, ruh ile beden arasındaki 'buluşma noktası' olarak ortaya çıkar. Bu nedenle, yalnızca bedeni etkileyen ve yalnızca ruhu etkileyen –psikozlar– hastalıkların tersine, biri bedensel diğeri zihinsel iki biçime bürünür.

"Üç temel psikonevroz ayırt edebiliriz: epilepsi, histeri ve nevrasteni. Psikiyatrların ve nörologların daha çok sayıda bulmalarının klinik bir yararı olsa da psikolojik bir değeri yoktur. Bunlar benim gönderme yaptığım üç temel değişkeye ya da içlerinden birinin psikozlarla veya psikoz başlangıçlarıyla,

hatta somatik rahatsızlıklarla birleşmelerine indirgenebilir, hatta bu kanıtlanabilir. Fakat psikonevrozlar üzerine bir kitap yazıyor olmadığımız için, bizi ilgilendiren konu açısından bunun bir önemi yoktur.

"Basit bir mantıksal analizle, temel psikonevrozların üç tane olduğu kolayca görülür. Fiziksel ya da zihinsel her organın işleyişinde olası üç bozukluk vardır: aşırılıktan kaynaklı bozukluk, eksiklikten kaynaklı bozukluk ve basit bir bozukluk; yani, öneklerle konuşursak, *hiper* bozukluklar, *hipo* bozukluklar ve *para* bozukluklar.

"Dolayısıyla, her tür açısından temel bir psikonevroz olması gerektiğini düşünebiliriz. Sorunu bedensel açıdan ele alırsak, epilepsi *hiper* psikonevrozdur, çünkü epileptik atağın özelliği kaslarda bir fırtınanın baş göstermesidir, bedenin bir tür ihtilaçlı taşkınlığıdır. Nevrasteni *hipo* psikonevrozdur, çünkü kaslardaki depresyon, yorgunluk eğilimi, bu tür bedenlerde görülen ayırt edici işarettir. Epilepsi taşkınlığına ve nevrasteni depresyonuna eşlik eden histeri, *para* psikonevrozdur, basit bozukluk psikonevrozudur, bu nedenle çokbiçimli ve çoktarzlıdır. Sorunu zihinsel açıdan ele alırsak, –diğer ikisinin arasına yerleşmeye devam eden ve her zaman için *para* psikonevroz olan histeri hariç– tam tersi meydana gelir. Epilepsi, zihinsel olarak, *hipo* bir psikonevrozdur; çünkü atak, bilincin iptaline yol açar. Nevrasteni, zihinsel olarak, *hiper* bir psikonevrozdur; çünkü nevrasteni hali, bilinci ve düşünme kapasitelerini marazi olarak şiddetlendirir.

"Psikonevrozları zihindeki etkileriyle ele aldığımızdan, şu gözlemlerden ikincisini yararlı görerek koruruz: Bizi ilgilendiren durumda üç psikonevroz vardır. *Hiper* psikonevroz, ki bu nevrastenidir; *para* psikonevroz, ki histeridir ve *hipo* psikonevroz, ki bu da epilepsidir.

"Nevrasteniden histeriye ve histeriden epilepsiye tedrici bir geçiş olduğundan, nevrastenide, yoğun bir şekilde ve özellikle nevrastenik dış koşulların baskısı altında bir histerileşme eğilimi daima vardır ve histeride, yoğun bir şekilde ve özellikle histerik dış koşulların baskısı altında epilepsi eğilimi daima vardır. Tersine, ama paralel olarak, her epilepside histeri izi görülür ve her histeride de nevrasteni izleri vardır. (Doktor Féré: histeriklerin tavırlarının yorgun insanlarınkine benzeme olgusu.) Epileptik atağın cereyan ediş tarzı ilginçtir: Histerik bir hazırlıkla başlar, kelimenin tam anlamıyla epileptik atağa dönüşür, bunu bir yarı bilinç hali izler (bu sırada kimi zaman saçma işler yapılır, ki bu post-epileptik otomatizm diye adlandırılır), bu hal belirgin bir şekilde yüksek bir epilepsi halidir, sonra düşer ve histerik bir yorgunluk halini alır, nihayet ardından nevrastenik türde bir bitkinlik gelir. Dolayısıyla, fiziksel epilepside, nöropsikozların iç parkurlarını görürüz. Sonuçta bunlar tektir ve size sunduğum psikolojik analizin kesin kanıtını görürüz.

"Asker, yüksek bir histeriye neden olunması sonucu öldürür.

"Şiirsel ya da sanatsal esin yüksek bir histeri görüngüsüdür. Burada, epilepside olanla aynı nitelikte bir etki altında bulunma görülür.

*

"Psikiyatr kötü bir psikologdur, çünkü psikiyatr bir doktordur. Doktorun zihinsel alışkanlığı, mesleki formasyonu gereği, semptomları incelemekten ve semptomların bütününden hastalıklara varmaktan ibarettir. Bununla birlikte, bir hastalık semptomlar toplamı değil, sentezidir; başka deyişle, semptomlar hastalığı oluşturmaz, onlar hastalıktır, onun tezahürüdür. Fiziksel hastalıklarda bunun bir önemi yoktur, çünkü hastalığı semptomlar olarak ya da semptomları hastalık olarak kabul etmenin

pek bir önemi yoktur. Bunun zihinsel hastalıklarda da –bunlar zihniyet durumları olarak değil, hastalık olarak ele alındığında– önemi yoktur. Ama zihinsel hastalıklar zihinsel durumlar olarak ele alındığında, klinik yöntem işe yaramaz.

*

"Dâhi, deli ve suçlu, uyumsuzluğun üç örneğini temsil ederler. Dâhide uyumsuzluk entelektüeldir: O, diğerleri gibi düşünmeyen, düşünemeyen biridir. Delide uyumsuzluk duygusaldır: Başkaları gibi hissetmeyen, hissedemeyen biridir. Suçluda uyumsuzluk iradeyi içerir: Başkaları gibi istemeyen, isteyemeyen biridir.

"Biz, zekâyla biz olduğumuzdan, başkaları gibi düşünmemek bir zekâ *fazlalığı* içerir. Dâhi, bu yüzden üstündür: O, deyim yerindeyse, hipernormaldir ve eğer hasta gözüküyorsa, hipernormal kişi ister istemez anormal olduğu içindir. Duyguda, biz, deyim yerindeyse, kısmen kendimiz, kısmen de başkalarıyız: Bu nedenle, başkaları gibi hissetmemek bir zihin *dengesizliği* içerir; bu ne bir üstünlük ne de alçaklık olduğundan [...]

"İradede biz kendimize yabancıyızdır: Bu nedenle, başkaları gibi istememek bir irade *zayıflığı* içerir.

"İlk bakışta, deli başkaları gibi düşünmeyen kişiymiş gibi gelir. Bu doğru değildir. Delinin düşünceleri düzensiz olabilir, ama daima sıradandır. Fikri düzensizliğin fikirlerle alakası yoktur. Deliyi niteleyen şey, başkaları gibi hissetmemesidir. Bu, delilerin işlediği tipik cinayetlerde açık seçik görülür. Örneğin deli, en çok sevdiği kişiyi öldürebilir.

"Suçluda irade hastalığı vardır. Bir insan parası olmasını çok yoğun biçimde arzulayabilir. Eğer o normal biriyse, bu yoğun arzunun sonucu, çok çalışmak, özenle pazarlık yapmak ya da bu tür bir şey olacaktır. Bu, *istemenin* normal biçimidir. Bir suçlu

söz konusu olduğunda, hemen çalmayı, hile yapmayı düşünür. Açıkçası, yanlış olan şey, onun iradesi, isteme tarzıdır.

"Kimi zaman deli suçluyla karıştırılır, çünkü duygunun iradeyle yakın ilişkileri vardır.

"Kimileri, suçlunun uyumsuzluğu ile dâhininki arasında bir benzerlik olduğunu belli belirsiz hissedenler, suçluyu belli bir güç sahibi biri olarak ya da en azından bir asi olarak düşünmek ister. Ama böyle değildir. Suçlu yalnızca zayıf biridir. Cesaret, ısrar gibi nitelikleri ne kadar büyük olsa da ya da belli bir zekâ biçimi görülse de, suçlu her zaman zayıf biridir; deli gibi, –paranoyak gibi– şaşılacak biçimde akıl yürütse de, her zaman aşağıdır.

*

Nesnellik – iki düzeyli normal insan – anormal normal ve kültürel normal

Öznellik – deli anormal ve sersem anormal

İlişkisellik – dâhi ve katil

Eşit düzeyler arasında olası ilişki

(1) suça eğilimli + aşağı normal

(2) suça eğilimli + sersem

(peki ama deli ve suça eğilimli kimdir?)

(1) dâhi + üstün normal

(2) dâhi + deli

"Öznellik" kavramını inceleyelim:

(1) bilinçli özneler – taşkın zihinsel işlevleriyle deliler

(2) bilinçsiz özneler – depresif zihinsel işlevleriyle deliler

Üç suça eğilimli kişi türü:

(1) dışsal telkin ve alışkanlık yoluyla (alışılmış)

(2) aşağı delilik yoluyla (öznel itki)

(3) taammüden (bu, düşünmek ve *düşman olmak* gibi ikili koşulla dâhiye benzer)

Öznel	İlişkisel	Nesnel
Yüksek deli	Dâhi	Yüksek normal (eğitimli)
Aşağı suça eğilimli		Aşağı normal (bayağı)

"Deliliğin iki farklı veçhesi vardır: Yukarı beyin merkezlerinin uyarılması ve aşağı beyin merkezlerinin uyarılması.

"Zihinsel bayağılık suça eğilimli kişinin karakteristiğidir; bu konuda aşağı normale ve eğitimsize benzer.

Öznel

(1) taşkın yüksek güçleriyle deliler – idealistler, megalomanlar

(2) taşkın aşağı güçleriyle deliler – acı çekenler, sersemler, manyaklar

"Sersemde taşkınlık vardır – *içgüdüsel ve itkisel güçlerin taşkınlığı.*

"Farklı delilik türleri arasındaki bu ayrımın *bana ait* olduğu açıktır: Hiçbir psikiyatr buna kefil olamaz ve ben kimsenin kefilliğine ihtiyaç duymuyorum. Onlar teknisyendir, yani pratik tarafından zehirlenmişlerdir ve akıl hastalığı uzmanlarının başı pratiktir.

(1) bayağılık ve alışkanlık yoluyla suça eğilimlilik

(2) saçma ve aşağı itki yoluyla suça eğilimlilik

(3) taammüden suça eğilimlilik (suça eğilimliyle (3)'ün her iki tarafındaki iki aşağı tip arasındaki ilişki, suça eğilimli kişi tipi).

(5) = Beş suça eğilimli kişi türü.

(1) saf taammüt yoluyla (2)

(2) taammüden + bayağılık (2+3)

(3) taammüden + delilik (2+1)

(4) anormallik + bayağılık (2+3)

(5) anormallik + delilik (2+1)

id est

(1) taammüt
(2) hesap ve bayağılık
(3) hesap ve delilik
(4) alışkanlık ve bayağılık
(5) delilik

*

"İmdi, üç tür suç vardır –mizaç gereği işlenen suçlar, itki altında işlenen suçlar ve çıkar suçları. Mizaca bağlı suçlar, onları doğrulayabilecek –ahlaken diyemem, çünkü suçu ahlaken hiçbir şey doğrulayamaz; ama entelektüel olarak– dışsal bir koşulun neden olmadığı suçlardır; yani bunların kendileriyle orantısız bir varlık nedeni vardır. Önemsiz bir nedenle bir başkasını öldüren biri, belirgin bir para ihtiyacı olmadan hırsızlık yapan biri ya da kendine biraz daha fazla zahmet vererek, dürüst yollarla para elde edebilecek biri; bu tür insanlar mizaç gereği suç işlerler. İtki altındaki suçlar, entelektüel açıdan onları doğru gösteren dışsal koşullarca teşvik edilmiştir. Kendisini aldatan kadını öldüren adam, meşru yollarla ya da bir ödemenin gerektirdiği aciliyet içinde meşru yollarla asla elde edemeyeceği parayı çalan adam; bu tür insanlar itki altında suç işlerler. Çıkar suçları, gerekçesi suçu entelektüel olarak doğrulamaya yetmeyen ama kişi üzerinde karşı koyamayacağı bir cazibe oluşturan dışsal bir koşulun bulunduğu suçlardır.

"Burada elbette, gizil suça eğilimin üç derecesi vardır. Evet, çünkü itki altındaki suçluda bile, gizil bir suça eğilimlilik olmalıdır. Kadınların cezbettiği erkekler arasında, sonuçta, kadınları öldürenler az sayıdadır; acil bir para ihtiyacıyla karşı karşıya kalanlar arasında, sonuçta, hırsızlık yapanlar az sayıdadır. Dolayısıyla, itki altındaki suçluda, mizaç yoluyla suça eğilimliliğin ön

belirtilerinin olması gerekir. Fark, suçun gerçekleşmesi için dışsal uyarının kesinlikle güçlü olması gereğidir; başka ifadeyle, olağanüstü bir güç saiki olmalıdır. Çıkara dayalı suça eğilimli kişide, eğilim daha da büyük olmalıdır, çünkü –tanım gereği– uyarı ya da dışsal koşul, deyim yerindeyse, normalde suça kışkırtacak yeterli gücü bulamaz. Sonuç olarak, çıkar suçu işleyen kişinin mizaç gereği suçlu olduğu, onda normalde ketlenmiş bir suça eğilim bulunduğu, dışsal bir koşulun bu ketlenmeyi aniden ortadan kaldırdığı kabul edilebilir. Başka deyişle, çıkara dayalı suç işleyen kişi, mizaç bakımından suçlu, ama mizacı ketlenmiş biridir.

"Mizaç gereği suçlunun kim olabileceğini araştırarak başlayalım. Bir suçlu, öncelikle, anormal biridir. Anormal biri kimdir? Anormal biri genellikle kendi türünden diğer varlıklar gibi davranmayan biridir. Bu demektir ki, kendi türünden diğer kişiler gibi olmayan biridir, çünkü alışıldık davranış tarzı bu varlığın ne olduğundan kaynaklanır. Zihinsel işlevler –ya da, başka bir ifadeyi tercih ederseniz, ruhun nitelikleri– üç ayrı kategoride sınıflanabilir: zekâ, duygu ve irade. Demek ki, anormal biri, ya başkaları gibi düşünmeyen ya başkaları gibi hissetmeyen ya da başkaları gibi istemeyen biri olacaktır; tabii eğer norm karşısındaki bu aykırılıklardan birden fazlasını kendinde toplamamışsa.

"İmdi, yaşam esasen eylemdir ve eylem iradeden kaynaklanır. Sırası geldiğinde, irade de duygu tarafından kışkırtılır; çünkü, eylemin varlık nedeni olan duygu dolayımı hariç, basit fikir ya da temsil iradeyi meydana getirmez.

"İmdi, tinin bu üç işlevi kendi aralarında şu şekilde birbirine bağlanmıştır. Bir temsil ya da bir fikir (zihin gücü) belirir. Bu fikir herhangi bir duygu meydana getirir, bu duygu bir edim meydana getirir, yani iradenin bir itkisine yol açar ve edim, temsilin neden olduğu duyguya göre, ya basittir ya da karmaşık, ya zayıftır ya da güçlü, şu veya bu yöne yöneltilmiştir. Ancak bunun koşulu zihin gücünün, duygu ve iradenin normal işlemesidir.

Yaşam esasen eylem olduğundan, biz yaşama irade yoluyla katılırız. Başka değişle, iradeyle başkalarına bağlı kalırız. Paradoksal bir cümle kullanarak, irade yoluyla başkaları olduğumuz bile söylenebilir. Diğer uçta bulunan zihin gücü yoluyla başkalarına en az bağlı oluruz. Kendi temsillerimiz içinde, aktarılamayacak bir şekilde kendimiz olduğumuzdan, en fazla kendimizizdir... Duygu, bunların ortasında yer alır.

"Böylece suçlunun esasen irade düzleminde zayıf biri olduğunu saptarız; nevrastenik gibi işlevsel irade değil, temel irade düzleminde. Nevrastenikte olduğu gibi, suçluda hasta olan şey irade gücü değildir; iradenin yapısı etkilenmiştir.

"Yapısal bir irade hastalığının sonuçları nelerdir?

*

Ketlenmeler:

(1) kaygı
(2) irade zayıflığı
(3) ahlak

"Bu durumda ketleyen ahlak olamaz, çünkü böyle olsaydı suç işlenmemiş olur ya da işlense de itki altında bir suç olurdu. Ketleyen şey kaygı da olamaz, çünkü kaygı icraat karmaşıklaştıkça artar ve bir suç durumunda, icraatta büyük bir karmaşa görülür. Tesadüfi suçlu genellikle gasp gibi kolay bir suç işler.

"Geriye irade zaafı kalır. Dolayısıyla, söz konusu suçlunun mizacı büyük bir irade zaafıyla ketlenmiştir.

"Böylece, üç tür irade görülür: (1) itki altındaki irade, (2) ketlenme iradesi ve (3) belirlenim ya da imgelem iradesi. Belirlenim iradesi suçluda eksik değildir, çünkü bu suç esasen örgütleyici bir iradenin ürünüdür. Genellikle bu suçluda eksik olan şey, itki altındaki iradedir.

*

Öznel	İlişkisel	Nesnel
Deli	Dâhi	Eğitimli insan (kültürel ereklilikler)
Bilinci berrak deli	Taammüden suçlu	Normal uygar insan (normal içgüdüler)
Sersem	Sıradan suçlu	Vahşi (anormal içgüdüler) Vahşi, normal bir sersemdir

"Yaşam esasen eylemdir, bu nedenle eyleme katkıda bulunan nitelikler, yani nesnel nitelikler yaşamsal dengeyi oluşturur.

"Taammüden suç işleyen kişi suçunu normal ortalama insanın kendi yaşamını örgütlemesi gibi örgütler.

*

"Bu adam örneğinde, ketlenme yoluyla bir irade eksikliği söz konusu değildir, çünkü ketlenme yoluyla irade eksikliğinin sonucu özellikle ona suçu daha erken işletmek olur. Bir koordinasyon iradesi eksikliği de söz konusu değildir, çünkü kusursuzca uygulamaya konmuş olan karmaşık plan, bu tür iradenin en yüksek derecede varlığına işaret eder. Böylece, bu suçun failinin itki altında bir irade zayıflığına sahip olduğu sonucuna varırız. Suç işleme içgüdüsünün mizaç olarak ketlenmesi de buradan kaynaklanır ve yine bundan yola çıkarak, bu içgüdünün ancak sürekli olarak ketlenen karışık bir içgüdü üzerinde işleyen tesadüfi bir koşulun ısrarıyla kendini gösterdiği görülür. Ama unutmayın ki, basit irade eksikliğine paralel bir koordinasyon

iradesi gücü bulunabilir. Bunu unutmayın, çünkü bir şey ille de diğerini içermez.

"İmdi, itki altında iradenin eksik olduğu üç tür insan vardır. Bunlar idyot ya da sersem gibi basit geri zekâlılardır. Bunlar, genel ruhsal zekâ geriliği nedeniyle, (itki mevcut olsa da [...] itki altındaki irade eksiktir.

*

(1) Ketlenme türü: (a) kaygı (hayır), (b) ahlak (hayır), irade zayıflığı (evet).

(2) İrade zayıflığı: (a) itki altında iradenin zayıflığı (evet), (b) ketlenme iradesinin zayıflığı (hayır), (c) koordinasyon iradesinin zayıflığı (hayır) – bunun tersine yatkınlık (yani b, c, a).

(3) İtki altında irade zayıflığı: (a) marazi zekâ geriliği nedeniyle, idyot ya da sersemde, depresif delide ya da zihinsel bakımdan geri olanda; (b) sokak serserisinde olduğu gibi (serseri, sürekli itkisel olmayıp ani itkilerde bulunabildiğinden, diğer iradelerden ziyade koordineli irade karşısında yeteneksizdir) yapısal zekâ geriliğiyle; (c) aşırı zihinsel faaliyetle (bu kusur koordinasyon iradesinin varlığıyla birlikte bulunur; bu irade, ona destekleyici öğe sağlayan güçlü bir duygu yoksa ancak eksiktir) görülür. Akıl yürütme (a) ile (b)'yi ortadan kaldırır; geriye (c) kalır.

(4) Ne tür bir zihinsel faaliyet itki altında irade eksikliği yaratabilir? Bunlar üç türlüdür: (a) imgesel ve spekülatif mizaç (spekülatif türde olanı bir koordinasyon çabasındansa itki altındaki bir çabaya daha yatkındır ve bu nedenle serseriye benzer, *supra*); (b) sanatsal ve edebi mizaçta irade içe dönüktür (bkz. Leonardo da Vinci) (Hamlet); (c) basit konsantre mizaç. Bunlar şu koşullarda değişir: (a) neredeyse hiç çaba gerektirmeyen ya da çabanın yapay coşkulara bağlı olduğu gündelik ve asgari konularda ancak tesadüfen harekete geçer; (b) edebi ya da sanatsal

eserlerde ancak içe yönelik kusursuz bir hareket sergiler; bütün belirsiz itkisini ve koordine edici iradesini bu eserlerde sergiler ve estetik ya da rasyonel aşırı titizliğiyle bunlardan sıklıkla vazgeçer; (c) zihnini güçlü bir şekilde ele geçirmiş olan tek bir fikir olgunlaştığında harekete geçer ve bu durumda bile, bu olgunlaşmayı dışsal bir koşul sağladığında bile, neredeyse her zaman tek başınadır. Bu (a) doğası gereği dağılan biridir, (b) konsantre eden biridir, (c) konsantre olan biridir.

(5) Konsantrasyon türleri: Konsantrasyon nedir?

"Zihnin tüm güçlerinin bir öğe etrafında sabitlenmesi midir?

"Konsantrasyon, (a) bir fikir etrafında, (b) bir duygu etrafında, (c) bir niyet etrafında olur. İlki, yeterli iradesi olmadığından, belirgin bir vesilenin kendine sunulup sunulmadığını düşündüğünden, belli bir şey üzerinde kafa yoran kişinin konsantrasyonudur...

"İkincisi, belli bir şeyi yoğun olarak düşünen kişinin konsantrasyonudur; öncelikle, hissettiği şeyi kendi kendine iyi kavramasını, sonra da, (a) tipi konsantre kategorisine onu geçirerek, iradesini güçlü biçimde seferber etmesini sağlayabilecek bir vesileyle karşılaşıp karşılaşmadığını düşünür. Üçüncüsü, kesin bir niyeti olan ve bunun için bir vesile arayan kişinin konsantrasyonudur. Mevcut durumda, (b) durumunun söz konusu olduğu açıktır.

(6) Duygusal konsantrasyon türleri: (a) çekim duygusu yoluyla (bir kadını arzulamaya benzer), (b) iticilik yoluyla (örneğin birinden nefret etmek), (c) bu kategorilerden hiçbirine ait olmayan ve dini bir duygunun ya da politik bir mistisizmin konsantrasyonunu içeren soyut ya da entelektüel duygu yoluyla. Söz konusu durumda söz konusu olan (b)'dir.

(7) İtici duygu türleri: (a) saldırganlık, (b) savunmaya dönük, (c) (mevzi kazanmak için birine saldırmak gerektiğinde olduğu gibi) ikisinin bileşimi. Burada, (b).

(8) Savunmaya dönük duygu türleri: (a) alışıldık, yani paranoyak (söz konusu durumda, bu hariçtir); (b) tesadüfi (bu durumda, taammüden olduğundan hariçtir); (c) alışkanlığın yoğunluğu ve tesadüfi olanın itkiselliği nedeniyle ikisinin karışımı. (c) mizacı, temelde paranoyak mizacıyla, yüzeysel olarak da tesadüfi olanla benzerlik gösterir. O bilinci tamamen yerinde bir paranoyaktır, yani aslında paranoyayı oluşturan ana çılgınlık hariç, paranoyanın bütün özelliklerini gösterir.

"(Bir paradoks kullanmama izin verirseniz, bu akıl yürütme dizisinin sonucu olarak, bu suçu işleyenin ayırt etme yetisine sahip bir paranoyak olduğunu söyleyebilirim.)

"Paranoyanın temel semptomları üç tanedir: Benliğe verilen abartılı önem ile bu benliğe dair abartılı konsantrasyon; bu konsantrasyon sayesinde olguların sahte ve saçma sistematikleşmesi; [...]

"Bu, kendindeki zihinsel nitelikleri dokunulmamış bırakan temel bir çılgınlıktır. Hastanın düşünce, duygu ve bireyselliğinin onun için her şey demek olduğu benmerkezci bir çılgınlıktır; savunmaya dönük bir çılgınlıktır. [...]

"Bu demektir ki," diye devam etti Quaresma, "bu suçun faili, deli olmaması hariç, paranoyak birine kusursuzca benzemektedir. Onun zihniyeti, bu zihniyet içinde delilikten doğrudan türeyen şey bir yana bırakılırsa, paranoyağın zihniyetine benzer olmalıdır. Paranoyağın tüm zihniyetinin delilikten türediği düşünülebilir denecektir. Ama durum bu değildir: Paranoyak deliliğin belli bir kategorisidir, diğerlerinden ayrı olduğu için bu kategoriyi oluşturur. Delilik bakımından diğerlerine benzer; paranoya bakımından ondan ayrılır. Diğerlerinden farklılaşmasını sağlayan bu şeyle, paranoyağın zihniyetinin doğrudan doğruya delilikten kaynaklanmayan kısmı elde edilir.

"Benim adlandırışımla, ayırt etme yetisine sahip paranoyağın zihniyeti, paranoyağınkine göre şeyleri daha az kavrar. Paranoyakta delilikten kaynaklanan şey budur. Paranoyağın sunduğu benzerlikler, diğer delilerden farklı bir deli olan paranoyağın zihniyetini oluşturan şeylerdir. Deli olmamasından ya da dilerseniz, zihin berraklığından –zihin sağlığı, demiyorum– kaynaklanan fazladan şeyleri de olacaktır.

"Deliliğin ne olduğunu belirleyerek başlayalım; yani keskin manik hal gibi açıkça çılgınlık olandan paranoya gibi görünüşte mantıksal olana, taşkınlıktan depresyona, beyin ya da beyinomur lezyonlarına bağlı olandan en azından somut olarak bu temele sahip olmayana dek bütün delilik türlerinde ortak olanı belirleyelim. Delilik, aşağı merkezler faal kalırken, yüksek beyin –ya da zihin– merkezlerinin eyleminin ortadan kalkmasıyla nitelenir. Uyku sırasında ya da baygınlık halinde, yüksek beyin merkezleri ortadan kalkar. Ama aşağı merkezler, ya baygınlıkta olduğu gibi bağıntılı olarak ya da tümüyle ertelenmişlerdir veya rüyaların eşlik ettiği uykuda olduğu gibi yalnızca eylem açısından ertelenmiştir. Her uykunun rüyaların eşlik ettiği bir uyku olması da muhtemeldir. Bazı rüyalar uyuyanın bile uyandığında bunları gördüğünü hatırlayamayacağı kadar belirsiz olsa bile bu böyledir.

"Yüksek beyin merkezlerinin eylemi, yani ketleme –ya da ketlemeler–, koordinasyon ve öznelle nesnel arasındaki ayırt edici karşılaştırma eylemleri ortadan kalktığında, kişi itkilerinin denetimini yitirir, fikirleri arasında uygun bir ilişki kurmaya son verir ve gördüğü şeyi düşlediği şeyle, hayal ettiği şeyi anladığıyla karıştırır. Ketlenmemiş olan itkiler taşkınlığın ya da depresyonun alanı olabilir, koordine edilmemiş fikirler güçlü ya da muğlak olabilir, öznel ile nesnel arasındaki karışıklık sanrı yaratıcı (tıpkı bir kişinin var olmayan 'şeylere' dair görsel ya da başka türlü bir duyumu olması gibi) ya da yorumlayıcı (gerçekten bir

duyum olan şeyi başlı başına bütüne gönderme yapan ve bütünü yanlış şemasına dahil eden içsel bir sanrıya tabi kıldığında) olabilir. Tali farklılıkların pek önemi yoktur: Bu görüngüler bütün delilik çeşitlerinde ortaktır.

"Yine de her delilik biçimi, hepsi de herhangi bir derecede mevcut olsa bile, bu olumsuz öğelerden birinin diğer ikisi üzerinde önceden egemen olmasına yöneliktir. Dolayısıyla delilik mantıksal olarak üç grupta sınıflandırılabilir. Esasen ketlenmenin ortadan kalkmasıyla işleyen manyak ya da melankolik türde deliliklerde, hastalık, birinci durumda olduğu gibi ya taşkınlık ya da ajitasyon yoluyla ya da ikinci durumda olduğu gibi depresyon veya inkâr yoluyla kişinin itkilerine hâkim olma yetersizliğiyle kendini gösterir. Büyük bir şiddet ya da depresyonun olmadığı, şiddetin ya da alışıldık veya tipik depresyonun olmadığı, esasen fikirlerin koordinasyonunun ortadan kalkmasından kaynaklı deliliklerde, zihinsel bulanıklık ya kelimenin gerçek anlamıyla çılgınlıklarda olduğu gibi itişip kakışan güçlü fikirlerin şiddetle ortaya çıkışıyla ya da demans ve idyotlukta olduğu gibi muğlak fikir bulanıklıklarıyla yerleşir. Esasen özneli nesnelden ayırt etme yetersizliğinden kaynaklanan deliliklerde taşkınlık ya da depresyon belirgin değildir ya da tesadüfen belirgin olduğunda, ancak tesadüfidir ve görünüşte mantıksal nedenlerle güdülenir, çünkü hasta bunları kendine açıklar. Bu deliliklerde ne somut çılgınlık vardır ne de somut kafa karışıklığı. Bu deliliklerde dışsal ya da içsel sanrıyı belirgin biçimde saptayamadığımızdan –çünkü bu açıkça saçma görünmeyebilir, çünkü hastayı aşikâr biçimde bir taşkınlık ya da depresyon döneminde bulmayız, ya da çünkü, hastanın savlarından bağımsız olarak, sanrının neden oluştuğuna dair doğrudan bir bilgimiz yoktur– hastayı rahatlıkla sağlıklı biri olarak görebiliriz ya da en fazla, yalnızca sinirli ve normalde taşkın biri olarak görebiliriz. Bu sonuncu grupta, sanrılı tiple yorumlamacı tipi birbirinden ayırdım

–sonradan belirttiğim gibi dış ve iç sanrı; oysa paranoya (–ve paranoid durumlar, çünkü gözlem ve akıl paranoyanın kaba biçimlerini kabul ettirebilir), tek başına, içsel bir sanrıdan kaynaklı yorumlamacı çılgınlığı oluşturur.

"İçsel sanrı, içsel olduğundan, öznel yaşama, bireyin içine bağlıdır. Dolayısıyla, kişinin kendi kişiliğiyle bağlantılı çılgınca bir fikri her zaman içerir. Oysa kişilik, içsel tezahürleri içinde –ki bunlar fikirlerdir– ya da başkalarıyla ilişkileri içinde, başlı başına ele alınabilir. Üç farklı paranoya türü buradan kaynaklanır. Öncelikle, abartılı ya da taşkın bir kişilik kavramına dayananı vardır. Bu durum kişinin kendini tanrı, kral, dâhi olarak gördüğü megalomanide ortaya çıkar. Ya da kişi çökmüştür ve kendini en büyük günahkâr, suçluların en büyüğü ya da benzer türde başka bir şey kabul eder. Demek ki, kendine dair abartılı bir kavrama sahiptir. Örneğin hasta kendine özgü yüce bir dine, kendine özgü kesin bir felsefeye sahip olarak görür. Din kurucularının (bunlar kendilerini dayatmayı başarsa da başarmasa da; çünkü *nesnel* sonucun öznel görüngüyle alakası yoktur) hepsi paranoya vakasıdır ve ben bu paranoid halleri tanıdığımdan, filozofların ve sanat üzerine sabit fikirleri olan sanatçıların çoğunun da bu türden hastalar olduklarına inanma eğilimindeyim (biyografik veriler de beni haklı çıkarıyor). Sonuçta, bireyin kişiliğine başkalarının gösterdiği dikkate onlardan daha fazla önem atfeden abartılı bir kavrama dayalı bir paranoya vardır. İmdi, organizmanın çevresine yönelik fiziksel ya da ruhsal tepkisi, bu çevre karşısında bir korunma tepkisidir ve bu korunma ya uyum sağlayarak ya da şiddetle karşı koyarak olur. Organizma ile çevre arasında ya da –zihinsel bir durumda– öznel ile nesnel arasında denge mefhumunu içeren uyum, bir deli için imkânsızdır. Çevre –diğer insanlar– ona, uyum sağlayarak aşılması gereken cansız engeller olarak değil, onu rahatsız ettiklerinden, savaşılması gereken düşmanlar olarak görünür. Bireyin doğasına ve abartılı

biçimde depresif ya da taşkın olan deliliğinin doğasına bağlı olarak, tepki ağlayıp sızlama, yakarma, itiraz etme şeklinde olabilir; çıldırtıcı baskı şiddetlendiğinde şiddet sahneleri ya da şiddet eylemleri de mümkündür. Bir durumda yalnızca zulmedilen, diğer durumda zulmeden zulmedilen vardır.

"Birinci tür paranoya, yani kişiliğin olumlu ya da olumsuz abartılması, saptanabileceği gibi, tüm diğerlerinin, dolayısıyla paranoyanın temelidir. Hiç kimse fikirlerinin kaynaklandığı kişiliğine dair abartılı bir kanaat oluşturmadan bu fikirlere dair abartılı bir kanaat oluşturamaz. Dolayısıyla, bir megalomani öğesi, ister dinsel ya da felsefi olsun isterse de başka türlü, bütün soyut yorumlayıcı çılgınlıkların somut temelidir. Kimse kendi kişiliği hakkında, bu kişilikte başkasına dair bu yoğun ya da sabit kaygı için bir neden bulamadan kendi kişiliği hakkında yoğun ve sabit kaygıyı başkalarına atfedemez. Kişiliğin olumsuz yüceltilmesinde de –böyle adlandırabilirsek– aynı şey saptanır. Kendinin dünyanın en büyük günahkârı olduğuna inanma zahmetine iradedışı katlanan kişi kendisiyle iradedışı olarak çok meşgul olmaktadır.

"İmdi, delilik insan zihninin bir koşulu ya da bir halidir. Abartılı biçimde ve dolayısıyla marazi şekilde de olsa, insan zihninin özellikleri arasındadır. Bir delilik halini özgül olarak benzediği normal halden ayıran şey, abartı ve abartıda ısrardır. Taşkınlık ve depresyon evrelerinden hepimiz geçeriz. Zihinsel karışıklığı, kendine güven yokluğunu ve kuşkuyu, keyfi olarak sistematikleştirilmiş akıl yürütme anlarını hepimiz biliriz. Ama normal olan bizlerde bu haller talidir ve çok yoğun görülmez; bu nedenle atipiktirler. Delide sabit ve yoğundurlar; bu nedenle de tipiktirler.

"Ama eğer burada bir suç varsa, olağanüstü bir titizlikle planlanmış bir suçtur bu. Bu koşullarda, böyle bir yerde ve böyle bir saatte intihara teşvik etme şeklindeki belirgin bir saçmalığı

nasıl açıklamalı? Cinayeti kabul etmek için yalnızca kurbanın bir yakınının bunu işlemiş olabileceğini kabul edeceksek –çünkü üzerine hiç suç yüklenmeden bu cinayeti tek işleyebilecek kişi o olur–; bu kadar tuhaf koşullarda başka hipotez olmadığını düşündürecek kadar bir intihar süsü verebilecek tek makul koşul vuku bulmamış olur: Kurbanın bir yakını çok daha makul başka koşulları kolaylıkla bulabilirdi. Cinayetin planlanmasındaki büyük ustalık, bu koşulları bulmakta usta olamamayı ve sonuçta da bu koşulları bulamamayı dışlar. Cinayetin, eğer cinayet varsa, ister istemez taammüden işlenmiş olması da, beklenmedik bir vesileden yararlanıldığı şeklindeki ilave hipotezi dışlar.

"Eğer ustalıkla planlanmış bir suç söz konusuysa, bu durumda görünüşte saçma bütün koşullar bizzat cinayet planının parçası olmalıdır, çünkü tesadüfi olamazlar. Peki amaç nedir? Birçok hipotez hayal edebiliriz. Olası üç amaçtan biri ya da birden fazlası şudur: Soruşturmayı bozacak şekilde olayı karmaşıklaştırmak; bütün bunlarla çakışan ve buna elverişli olan bir vesileden yararlanmak; ve bir intiharı, saçmalığı nedeniyle mantıklı kılmak–ki intihara pek az yatkın biri olan Carlos Vargas'ın yapısı söz konusu olduğundan, intihar ancak saçmalık olarak mümkün olabilir. Bununla birlikte, eğer doğruysa, bu, varsayımsal katil açısından, anormal biçimde stratejik bir zihniyete işaret eder. Burada strateji uzmanının bileşimsel yeteneğiyle karşılaşırız. Bu yetenek, bağımsız koşullar bütününü –sanki bunların hepsini kendi yaratmış gibi yararlanarak– tek bir olayda bir araya getirmekten ibarettir.

"Burada strateji uzmanının psikolojik yeteneğiyle karşılaşırız. Bu yetenek, doğası gereği çoklu olan bir olayı, kendi içinde çelişik olduğundan, bu olayın kökeninde bulunan kişinin stratejik zihniyetini dikkate almama koşuluyla, her yorumdan (ki bu durumda düşmanca bir yorumdur) kaçırma yeteneğidir. Burada strateji uzmanının pratik maharetini görürüz. Bu maharet olayları öyle bir şekilde düzenler ki yorumlamanın

saldırısı güçleşir; başlangıçtaki olay eksikliği bu saldırıyı tamamen güvencesizleştirir. Başka deyişle, olay öyle meydana gelir ki bir yığın karanlık veri vardır; açık seçik olay ve veri pek azdır. Karanlık veriler kadar aydınlık veriler de çelişik ve uyumsuzdur.

"Strateji uzmanının zihniyeti böyle işler. Dolayısıyla şunları incelemek gerekir: 1. genel olarak suça eğilimli kişinin zihniyeti nedir?; 2. özel olarak strateji uzmanı suça eğilimli kişinin zihniyeti nedir?; 3. Custódio Borges'in zihniyeti strateji uzmanı suça eğilimli kişinin bu zihniyetine uygun mudur? Yani psikolojik yaklaşımı kullanmak gerekir. Eğer uygunsa, varsayımsal yaklaşımın sonuçları ile tarihsel yaklaşımın sonuçları psikolojik yaklaşımın sonuçlarına uygun olacaktır ve bu durumda kanıtlama bu ikisinin birikmiş gücüne sahip olacaktır–bir toplama değil, güç; ama daha doğrusu, bir çarpım. Böylece, bir kesinlik değilse de, olasılık üç misli artmış olacaktır.

"Dolayısıyla bir strateji uzmanı zihniyeti yoktur, kurgucunun ya da metafizikçinin zihniyeti de yoktur. Fakat, taammütte bulunan suça eğilimli kişinin, oyuncunun ve paranoyağın zihniyetiyle karşı karşıyayız; çünkü bu eğilimin *özelleştirilmiş* biçimleri bunlarken, diğerleri bunun *genelleşmiş* biçimleridir.

"Borges'in zihniyeti, tam anlamıyla, suçunu önceden tasarlayan suça eğilimli kişinin zihniyetidir (strateji uzmanınınki değil) – [...]

"Borges strateji uzmanının zihniyetine sahiptir, çünkü o suçunu önceden tasarlayan suça eğilimli kişidir.

"Tıpkı kurgucu gibi, strateji uzmanı ile filozof arasındadır [...]

"Taammüden hareket eden suça eğilimli kişi, paranoyak ile oyuncu arasındadır.

"Suçunu önceden tasarlayan suça eğilimli kişinin zihniyeti strateji uzmanının zihniyetinin *marazi halidir;* tıpkı paranoyağın zihniyetinin metafizikçinin zihniyetinin marazi hali olması gibi.

kurgucu	metafizikçi	
strateji uzmanı	taammüden suça eğilimli kişi	
oyuncu	paranoyak 2	(ex)

Neden katil ve oyuncu? *Simülasyon* öğesi?

strateji uzmanı	metafizikçi	metafizikçi (a)
taammüden suça eğilimli	ya da kurgucu	kurgucu (b)
paranoyak	oyuncu	strateji uzmanı (c)
		taammüden suça eğilimli kişi (d)
		paranoyak (e)
(b) zihniyeti	(a) + (c)	
(c)	(b) + (d)	
(d)	(c) + (e)	

Strateji uzmanı ve kurgucu
Taammüden suça eğilimli kişi ve oyuncu
Dâhi ve deli
Filozof paranoyak

Gruplar nasıl örgütlenir? Şöyle:
strateji uzmanı ve filozof
oyuncu ve kurgucu
paranoyak ve taammüden suça eğilimli kişi
ya da
sağlıklı: strateji uzmanı, kurgucu, oyuncu
hasta: filozof, taammüden suça eğilimli kişi, paranoyak

"Filozof ile paranoyak arasındaki benzerlik, eksik ve yanlış verileri sistematikleştirmesinden kaynaklanır. (Strateji uzmanı ile taammüden suça eğilimli kişi, suçunu benzer şekilde tasarlar; tıpkı kurgucu ve oyuncu gibi.)

"Paranoyak esasen yorumlayıcı bir çılgındır.

"Bir savaş koşulundaki strateji uzmanı olan ve belli bir noktaya kadar politikacı ve diplomat olan eylem içindeki strateji uzmanı; düşüncedeki strateji uzmanı, kurgucudur ve belli bir noktaya kadar da bazı romancılardır; bu sonuncular arasında, sınırlı eylem içindeki strateji uzmanı bulunur (suça eğilimli kişi ve oyuncu).

"Strateji uzmanının vizyonu olmalıdır [...]

"Deli genellikle bir taklitçidir. Ama delilik onda içsel bir histeri doğurduğunda ve doğurduğu zaman bu taklitçilik ortaya çıkar; ve histerinin karakteristik özellikleri deliliğin kolaylaştırdığı öz-telkindir. Bu nedenle, bilinç berraklığının (nispi) ve *suçun* olabileceği her türlü delilikte taklit vardır. Diğerlerinde yoktur.

"Bir cinayet olabileceği ve bunun benim hayal ettiğim şekilde işlendiği kabul edilirse, bu kişi ister Borges olsun ister başkası, katilin zihniyeti ne olabilir?

[...]

"Dolayısıyla, genel olarak strateji uzmanının zihniyetinin ne olabileceğini; stratejisi muharebelere ve büyük insan kitlelerine değil, küçük bir olaya ve *tek bir insana* uygulandığında strateji uzmanının zihniyetinin ne olabileceğini; ve son olarak da, uygulamanın yöneldiği özel faaliyet bir insanın öldürülmesi olduğunda bu özelleşmiş zihniyetin ne olabileceğini öğrenmeye çalışmamız gerekir. Borges'in zihniyetinin ya da bu zihniyetin öğelerinin, önce sınırlı strateji uzmanı olarak sonra da suça eğilimli kişi olarak özelleşmiş strateji uzmanının zihniyetine ya da zihinsel öğelerine uygun olduğunu ya da uyarlanabileceğini saptarsak, varsayımımızın, bir varsayımın doğası gereği olabileceği kadar gerçekliğe uygun olduğunu kabul edebiliriz. Soyut akıl yürütme yaklaşımlarının kümülatif değerinden söz ettiğimde daha önce dediğim gibi:

İçlerinden ikisi ya da üçü çakıştığında, –toplama olarak değil, çarpma olarak– çakışmaların gücüyle orantılı olarak güçlenirler.

"Öncelikle cevap vermemiz gereken bir soru var. 'Strateji uzmanının zihniyeti'nden söz ettim ve ben strateji uzmanının zihniyetinden söz ettiğimde, 'zihniyet'ten anlaşılması gerekenin, bu durumda ve bu vesileyle, yalnızca strateji uzmanının *entelektüel* zihniyeti, yani stratejik zekânın uygulanmasında içerilen entelektüel süreçler olmadığı, esasen bu zekânın entelektüel dalları, yani stratejik zekânın sahiplenilmesine doğallığında bağlı olması gereken entelektüel olmayan nitelikler ya da mizaç olduğu ima edilmelidir–çünkü bunun olması gerektiğini anladım. İmdi, kendimize sormamız gereken şey şudur: Bu tür niteliklerin olması şart mıdır? Stratejik zekâya sahip olmak, ille de belli niteliklere, duygu, irade, strateji dışı zekâya sahip olmayı gerektirir mi? Bir anlamda, –eğer böyle adlandırabilirsek– orantısal basit zihniyetin belirlemesine yatkın herhangi bir genel ya da aşırı özel 'zihniyet' olabilir mi? Strateji uzmanları arasındaki tamamen mesleki ya da entelektüel benzerliği bir yana bıraktığımızda, bunlarda, –ister şair olsun ister duvar ustası– entelektüel ya da mesleki olarak uzmanlaşmış herkes gibi, genel mizaçlar, bütünüyle farklı doğal yetenekler olamaz mı? Her şeyden önce cevap vermemiz gereken soru budur.

"İmdi, deyim yerindeyse, mesleki yetenekler üç türlüdür. Bir kişinin herhangi bir dışsal etki –eğitim, alışkanlık ya da başka bir şey– nedeniyle benimsediği, ama derin bir eğilim göstermediği basit meslek vardır. Ya da meslek basittir ve –örneğin toprak kazan işçinin, yamağın, ofis görevlisinin işi gibi– hiçbir özel nitelik taşımaz, özel bir zihniyet ya da alışkanlık dışında bir şey gerektirmez, (ya karşı çıkılmış farklı bir eğilim nedeniyle ya da marazi bir genel uyumsuzluk nedeniyle) mutlak bir uyumsuzluk da görülmez. Bu durumda, normal birey bu mesleği, kendisiyle arasında en ufak bir zihinsel ilişki olmadan yeterlilikle uygulaya-

bilir. Veyahut meslek uzmanlık gerektirir ama basittir ve bu mesleği icra eden kimse uzun bir çıraklıktan geçmiştir, dolayısıyla bu çıraklık onun bu mesleği üstün bir şekilde değil –çünkü bu yaratıcılık gerektirir– mesleğin pratik amaçları bakımından yeterli yetkinlikte uygulamasını sağlar. Burada da birey ile mesleği arasında zihinsel ilişki yoktur, çünkü meslek, bu durumda, deyim yerindeyse, bireyin dışsal bir alışkanlığıdır. Sıradan berber, sıradan duvarcıysa söz konusu olan, berberlik zihniyeti diye bir şey yoktur, duvarcılık zihniyeti yoktur. Bu mesleklerden herhangi biri için ya da benzer küçük bir uzmanlaşma gerektiren herhangi biri için doğal bir eğilimin, içsel bir yeteneğin varlığı, şu ana kadar incelediklerimizden farklı bir görüngü kategorisine girer.

"Bir mesleğin alışkanlıkla uygulanmasından başka, eğilim yoluyla uygulanması da vardır. Eğilim, zorunlu olarak, uzmanlaşmış meslekler için vardır, çünkü eğilim uzmanlaşmayı içerir. Her şeye eğilim duymak, terimleri bakımından bir çelişkidir; olsa olsa uyum sağlamaya verilen yanlış bir adlandırmadır, bir eğilim değil, mizaçtan kaynaklı bir yetidir. İmdi, eğilim iki türlüdür; içgüdüsel ve entelektüel. İlkini yetenek ya da meziyet olarak da adlandırabiliriz. İkincisini yalnızca eğilim olarak adlandırabiliriz; yüksek örneklerde ya da yüksek faaliyetlerde ise maharet, hatta deha olarak adlandırıldığı olur. İçgüdüsel olan, içgüdüden kaynaklanan her şey gibi bu tür eğilimler de yaratmaya elvermedikleri ölçüde kendi aralarında farklılaşırlar; oysaki entelektüel eğilim yaratıcıdır, çünkü zekâ –kavrayışta olduğu gibi basit bir pasif işlevi değil– aktif bir işlevi olduğunda yaratıcıdır (eğilim, eylemi, en azından eylem olasılığını içerir). 'Yaratıcı' kelimesinin anlamını abartmayalım. Söz konusu olan şey yalnızca deha değildir; aslında dehayı ve mahareti içerdiği gibi, iyi bir ticarethane işletmecisinin ya da mükemmel bir gazetecinin sahip olabileceği türden yönlendirici basit zekâya kadar uzanır. Dolayısıyla bu

anlamı abartmayalım, ama unutmayalım da.

"Doğal olarak bildiğiniz gibi, sayın yargıç, soyaçekim denen görüngü iki şekilde kendini gösterir. Kelimenin gerçek anlamıyla soyaçekim, ki buna göre, bir kişi anne babasına ve atalarına benzerken, değişim diye adlandırılan şey ise az çok onlardan farklı olmasını sağlayandır. Burada, çevrenin etkisiyle meydana gelmiş yapay –böyle adlandıralım– bir değişme olabilir. Yine de, ben buna değil, doğal değişime, kişinin atalarından aldığı ve onun bireyselliğini gerçekten oluşturan bu farka gönderme yapıyorum. Oysa, alışkanlık halindeki içgüdü edinilmiş bir şeydir; yani, bir anlamda, birey olarak bireye yabancıdır. Şu farkla ki, alışkanlık kişinin bir ömür boyunca çevreden edindiğidir. Alışkanlık, soyaçekimle edinilir ve onunla birlikte doğar. Zekâ –şunu unutmayın, yaratıcı zekâ; yoksa kavrayış zekâsı değil– doğası gereği içgüdüye zıt olduğundan ve doğuştan gelen doğal niteliklerin kaynağı soyaçekim ve değişim olduğundan, içgüdü de soyaçekimin bir ürünü olduğundan, yaratıcı zekâ ister istemez değişmenin, yani bireyi oluşturan, ona bireyselliğini veren ve onu tanımlayan şeyin bir ürünüdür."

"Bir dakika, doktor," diye araya girdi yargıç. "Söylediklerinizi doğru anladıysam, yaratıcı zekâ soyaçekimli değildir ve olamaz, öyle mi? Her zaman bir değişim midir?"

"Evet," cevabını verdi Quaresma, "ama birbirimizi iyi anlamalıyız. Yaratıcı zekâ basit bir görüngü değildir. Üç öğeden oluşur: Yaratıcı zekânın temeli olan kavrayış zekâsı; kavrayış zekâsının gelişiminden kaynaklanan eleştirel zekâ ve kelimenin gerçek anlamıyla yaratıcı zekâ. Yüksek –yani yaratıcı– bir felsefi eğilime sahip olmak için, felsefenin ne olduğuna dair kişide doğal bir kavrayışın olması temeldir. Felsefi bir *bilgi birikimi* demek istemiyorum –çünkü bilgi birikimi soyaçekimin değil "çevre"nin bir öğesidir; bu bilgi birikimi de yardımcı olur elbet, ama benim kastettiğim şey felsefenin ele aldığı soyut terimlerin

doğal kavranışıdır. Yaratıcı bir zekâya sahip olmak için, kişinin içgüdüsel olarak kavradığı bu terimleri sonradan karşılaştırmayı bilmesi gerekir. Bu ise, bilgi birikimi denen ilave öğe buna yardımcı olsa bile, ortaya atamayacağı eleştirileri beslemekten başka bir işe yaramaz. Bununla birlikte, eleştirel zekâ kavradığı şeyi aşmaz; yalnızca içgüdüsel olarak kavradığının daha iyi farkına varır. Bu nedenle, eleştirmenler, hatta büyük edebiyat ve sanat eleştirmenleri, edebiyatta ve sanatta dâhi insanların keşif ve kavrayışı konusunda büyük ölçüde yanılmışlardır. Eleştiri, var olan şeyleri kendi arasında karşılaştırır. Ama dâhi kişi, var olmayan şeyi var kılar. Eleştirmen onu ancak var olanla karşılaştırabilir; ya dâhinin ürünü var olana yakınlaşır ve az çok kolay bir şekilde onunla karşılaştırılabilir ya da ondan uzaklaşır. Birinci durumda, tutkudan yoksun yüksek bir eleştirmen, dehayı gerçekten keşfedebilir–çünkü deha, bu durumda, kelimenin gerçek anlamıyla, en üst düzeyde bir maharet sergiler, yani yine belli bir noktaya kadar dehadır ve kelimenin gerçek anlamıyla bir yaratıcı değildir. İkinci durumda, eleştirmen, ona yalnızca norm dışı gibi gelen, dolayısıyla aşağılık ya da delilik gibi en yaygın iki anormallikten birinin ürünü olan eserin değerine şöyle bir temas eder. Eleştirmenler genellikle dâhi insanları ya aşağı ya da deli olarak kabul ederler. En azından kariyerlerinin başında ve stilleri ya da tarzları en bilinen ve en alışıldık şey olarak, kısacası 'var olan şey' olarak henüz yerleşmeden önce bunu yaparlar.

"İmdi, zekânın doğası gereği içgüdüsel olmaması ve bu nedenle soyaçekimin değil değişimin bir ürününü temsil etmesi, onu oluşturan üç öğeye aynı derecede uygulanamaz. Kavrayıcı zekâ, yaratıcı olmadığından, içgüdü kadar güdüseldir. Sonuç olarak, soyaçekim niteliklidir ya da böyle olabilir. Kişinin resme içgüdüsel eğilimi soydan gelebilir; resim yapma devindirici içgüdüsünün temsil ettiği eğilimdir bu. Keza, resmi anlamak ya da

hissetmek gibi pasif bir eğilimi de –resme olan bu sanatsal eğilimle birlikte– miras almış olabilir. Resme dair en ufak bir estetik kavrayışı olmadan, resim yapmaya 'yeteneği' olabilir. *Tek bir düz çizgi çekmeyi* bilmeden, bu estetik kavrayışı olabilir.

"Kavrayıcı zekâ temelde içgüdüsel olduğundan, esasen özeldir, eğilime bağlıdır. Bazı şeyleri iyi anlarken, diğerlerini eksik anlarız. Örneğin ben, herhangi bir argümanı ya da akıl yürütmeyi kusursuzca takip ederim..."

"Bundan kuşkum yok," dedi yargıç gülümseyerek.

"... Matematik bir akıl yürütmeyi ise eksik anlarım, hatta kimi zaman tamamen yanılırım."

"Siz genellemede uzmansınız, doktor..."

"Biraz, evet. Paradoksun cümleyi bozduğu durumlar hariç. Genellemeleri kavrayan zekâyı ima ediyorsunuz. Bu sonuncusu ya üzerinde temellendiği herhangi bir kavrayıcı zekâyla sürdürdüğü ilişki dışında ele alınan eleştirel zekâdır; ya da genellemeleri ve argümanları kavrayan, kavrayıcı, felsefi zekâdır. Bu zekâyı, ona üstün gözükürken –üstün de olabilirken– kimi zaman kavrayıcılık olarak ondan aşağı kalan, çünkü sonuçta daha uzmanlaşmış olan metafizik zekâyla karıştırmamak gerekir.

"Eleştirel zekâ, yüksek zekâdan kabaca söz ettiğimizde ya da aktif olduğunu, yani kavrayıcı olmaktan da fazlası olduğunu ima ederek, ama dehadan bahsetmeyerek, basitçe 'zekâ' dan söz ettiğimizde gönderme yaptığımız şeydir.

"Eleştirel zekâ kavrayıcı zekâ üzerinde temellenir, çünkü eleştirmek için anlamak gerekir.

"Bununla birlikte, kabaca 'maharet' adı eleştirel zekânın yüksek bir derecesine verilir.

*

"(a) İmdi, zekâ esasen yardımcıdır; ona veriler sağlayan duyular başta olmak üzere, entelektüel olmayan ve ona temel olarak hizmet eden başka bir şeye her zaman bağlıdır.

"(b) İmdi, kavrayıcı zekâ (eğilimsel) içgüdüye bağlıdır, eleştirel zekâ içgüdüsel (ve eğilimsel) olan kavrayıcı zekâya bağlıdır. Yaratıcı zekâ neye bağlıdır? Hangi veriler üzerinde işler? Üzerinde çalıştığı verileri ona sağlayan nedir?

"(c) İçgüdüsel bir şey. Ama söz konusu durumda böyle değildir; çünkü yaratıcı zekâ içgüdünün tamamen karşıtıdır. Duyularla ilgili, ama duyulardan kaynaklanmayan bir şey. Kendiliğinden, ama daha dışardan bir şey. Bunun hemen bir anlamı vardır: Yaratıcı zekâ *hayal gücünün* verileri üzerinde işler.

"(d) Yaratıcı zekâ, kelimenin gerçek anlamıyla, hayal gücüne dayalı bir zekâdır. Tıpkı eleştirel zekânın bir içgüdü olan ve dolayısıyla soyaçekim yoluyla üretilmiş bir öğe olan kavrama üzerinde temellenmesi gibi yaratıcı zekâ da esasen *bizim* olan –çünkü biz ancak hayallerimizde, düşlerimizde derinden biz oluruz– ve dolayısıyla daha bariz biçimde değişmeye yatkın olan ruhun bir öğesi olan hayal gücüne dayanır.

"(e) İmdi, hayal gücü bizi en derinden biz yapan şey olduğundan, bundan çıkan sonuç, yaratıcı zekânın *bizim en derin bireyselliğimize bağlı olduğudur.* Eğilim olabilecek şey, dışsal değil, içsel denebilecek bir eğilimden; kısmi bir eğilimden değil, varlığımızın özünü oluşturan bir eğilimden kaynaklanır.

*

"Suça eğilimli kişi ile delinin ortak yanı anti-sosyal olmalarıdır. Aralarındaki fark, anti-sosyalliğin her ikisinde de farklı

biçimde olmasıdır. Delide bu duygudur (ya da zekâ); suça eğilimli kişide iradedir (zekâ).

"Sosyallik iki içgüdüyle özetlenebilir (fiiliyatta olan da budur), ki bunlar bencil ya da hayvani içgüdülere karşı koyanlardır: Uyum içgüdüsü ile taklit içgüdüsü. Birincisiyle, kendimizi, doğal olarak, başkalarına, özellikle çevremizdekilere uyum sağlamaya ve onlar gibi hissetmeye yöneltiriz. İkincisiyle, başkaları gibi hissetmesek bile, başkaları gibi yapmaya doğal olarak yöneltiriz. İkinci içgüdü ilkinin gelişimidir; ilki insanlarda ve hayvanlarda ortaktır, ikincisi yalnızca insanidir.

"Delide eksik olan uyum içgüdüsüdür; suça eğilimli kişide (dâhi insanda olduğu gibi) taklit içgüdüsü eksiktir.

*

"Örgütleyici ve aktif yapıdaki bir insanın pasifliğine şaşırmamalı. Bütün büyük fatihler ve örgütleyiciler, ast konumda olduklarında itaatkâr ve disiplinlidirler. Napoléon, son derece marazi biçimde sabırsızdı, ama Napoléon çok disiplinli bir subaydı. Büyük Friedrich, çok itaatkâr bir oğul olmakla kalmamıştı, çok da karaktersiz biriydi.

"Bireyselliğimizi ortadan kaldırmaya yarayan güç, tersine çevirdiğimizde, bu aynı kişiliği dayatmamıza yarayan güçtür. Konsantrasyon, itaatte de tahakkümde de aynıdır. Sorunun psikolojik anahtarı budur.

"Bir hiç kabul edilen, silik, sıradan biri olarak görülen bir insanın aniden bir kuşağın düşünce önderi ya da bir ülkenin yöneticisi olarak belirmesi gibi tarihte sıklıkla görülen tuhaf durumu bu açıklar. Matematikçilerin genellikle büyük eylem adamları olmasının nedenini de bu açıklar.

*

"Kibir – bastırılmış övüngenlik.

"Bastırılmış övüngenlik, zeki (aktif olmayan) bir kimsenin övüngenliğidir.

"Zeki –aslında çok zeki–, ama zayıf iradeli biridir. Bu nedenle pek çalışkan değildir, övüngendir ama zekâsının kabul görmemesi nedeniyle övüngenliğinden acı çekmektedir. Kendini göstermek için çaba sarf etmemesinden kaynaklanan bir kabul görmeme. Zeki ve övüngen biri olarak, zekâsını işletecek ya da işletmeye çalışacak doğal yolları aramalıdır; ama iradesiz biri olarak, bunu başkalarını etkileyecek biçimde yapmayı başaramaz. Hangi araçlar söz konusudur? İradesi olsaydı, övgü olurdu, dram olurdu, gözde dram olurdu; çünkü kurgucu, böbürlenmeye yazardan daha yatkındır. Yoksa kahve olur, gazete, sahne olur.

*

"İşte benim çözümüm – Vargas'ı öldürme fikri, bu bileşim sayesinde, onu öldürmek için kendini gösteren fırsata bağlı olarak ortaya çıktı. Bu demektir ki, katilde Vargas'ı öldürme fikri *bilinçli olarak* yoktu. Fırsat kendini gösterdi ve fikir yüzeye çıktı. Bu nedenledir ki suça eğilimli kişi, bütün güçlüklere rağmen, bütün saçmalıklara rağmen fırsatın üstüne atladı.

"Ne tür suça eğilimlilerle karşı karşıyayız? *Taammüden suç işleyen tesadüfi suça eğilimli.* Tesadüfi, çünkü onu suça eğilimli yapan şey tesadüftür; taammüden, çünkü bu cinayet (eğer cinayet varsa) esasen önceden düşünülmüştür – gayet titiz bir şekilde ve hiç utanç duymadan önceden düşünülmüştür.

"Bu sonuca bir kez varınca, Vargas Olayı'nın gidişatını gerçek ayrıntıları içinde kafamızda canlandırabiliriz. Bütün olarak bir araya geldiğinde bu suçu oluşturan tek tek olayların cereyan edişini, sanki gerçekten görmüşüz gibi kafamızda canlandırabiliriz.

"...Zaten son derece meziyetli biridir. Koşullar onu gerilime sokmuştur. Ve zekice bir suç işleyerek bu gerilimi boşaltır. Böylece hem duygusal hem de entelektüel baskıdan arınır."

"Altı üstü bir katil," dedi polis memuru Guedes, sert bir tonda.

Quaresma omuz silkti.

"Kısmen..." cevabını verdi, başka bir şey demeden.

BÖLÜM XIII

VARGAS OLAYI

Bir süre kimse konuşmadı. Sonunda, dikkat kesilmiş dalgınlığına son veren yargıç, gülümseyerek, ağzındaki sigarayı neredeyse kesintisiz bir dizi hareketle ağzından çıkardı.

"Kanıtlamanız, mantıksal açıdan kusursuz, Doktor Quaresma. Sizi samimiyetle tebrik etmekten beni alıkoyan tek bir şey var. Bir insanın akıl yürütmesini mi dinledim, yoksa bir akıl yürütme makinesinin çalışmasının sonucunun insani sergilenişini mi, pek bilemiyorum.

"Gerçekten de," diye devam etti Fonseca, gülümseyen Quaresma'ya doğru daha net bir şekilde yüzünü dönerek, "çoğu zaman herhangi bir gerçek çözüme varmaktansa berrak bir şekilde bizi aldatmaya yarayan, kafa denen bu zavallı şeyi kullanışınızda korkunç ve şeytani bir şeyler görüyorum. Son derece karmaşık bir tür gözbağcılığa tanık olduğum izlenimi içindeyim. Bu hissimi şiddetlendiren de şu oldu ki, bu gözbağcılık gerçekleşirken, kendi yapısını da bana gösteriyordu, ama sonunda, dişlilerinin hep gizli kalması şaşkınlık vericiydi. Size daha fazla bir şey söyleyemem, Doktor Quaresma, üstelik iki nedenden dolayı bunu yapamam: Ortaya koyduklarınızı yorumlama konusunda size daha fazla ne söyleyebilirim bilmiyorum; sizi tebrik etmek için ne diyebilirim onu da bilmiyorum."

Quaresma, biraz kafası karışık bir havada gülümseyerek başını eğdi.

"Kanıtlamamı, göründüğü kadarıyla, sizi ikna edecek kadar berrak bir şekilde yapmayı başardığım için de mutluyum, sayın yargıç."

Yargıç, Quaresma'ya aynı dalgın gülümsemeyle yeniden baktı. Ama gülümseyen gözlerinin dibinden, bir öncekinin içine sıkışmış ikinci bir gülümseme de ortaya çıktı. Muhatabının bakışlarını inceleyen Quaresma, kaşlarının hafif bir ifadesiyle bu durumu saptadığını belli etti.

"Doktor Quaresma," diye aniden söze girdi yargıç, "belki sizi şaşırtacak bir şey söyleyeceğim. Ama bunun sizin sunumunuz üzerine kesinlikle samimiyetle belirttiğim kanaati herhangi bir şekilde etkilediğini düşünmemenizi dilerim.

"Sizin argümanlarınız mutlak bir mantıksal kanıt oluşturuyor." Yargıç sözüne ara verdi ve ikinci gülümsemesini biraz daha genişleterek gülümsedi. "Ama hukuki açıdan," diye sözüne devam etti, "bunlar bir şey kanıtlamıyor.

"Doktor Quaresma, mantıksal ama bilgilendirici olmayan bir yaklaşımla bana Carlos Vargas'ın öldürüldüğünü ve Carlos Vargas'ın katilinin kim olduğunu kanıtladınız. Adli açıdan başka bir şey yok. Benim şimdi yapmam gereken şey, Custódio Borges'in katil olup olmadığını kanıtlamak. Bunu biliyorum, ama bildiğimi görmem gerek. İnsan olarak biliyorum; yargıç olarak da bunu bilebilir miyim görmem gerek."

"Pek iyi anlayamıyorum," dedi Quaresma.

"Size açıklayacağım," diye sözünü kesti Fonseca. "Siz bilimsel bir kanıtlama yaptınız, yani matematikte olduğu gibi argümanlara dayandınız. [...]

"Ama argümanlar bir mahkemede kanıt oluşturmaz, Doktor Quaresma. Sizin hayranlık verici tanıtlamanız yerine, Borges'in gecenin bir vaktinde evinin duvarından atladığına ve Benfica istikametine doğru ilerlediğine bir tanık bulmuş olsaydınız ve bir başka tanık da Borges'in Quinta Pequena arazisini geçtiğine tanıklık etseydi, sizin en küçük argümanınızdan mantıksal olarak daha zayıf olmasına rağmen, bir mahkemede sizin tüm argümanlarınızdan ve ömrünüz boyunca ileri sürebileceğiniz aynı

nitelikteki tüm diğer argümanlardan daha fazla ağırlık oluştururdu.

"Sorun şu, Doktor Quaresma: Siz bilimsel tarzda düşünüyorsunuz, bense hukuksal olarak düşünüyorum. Sizin argümanlarınız, bir yargıç hariç, herkesi ikna edebilir. Sizin argümanlarınıza göre, herkes Borges'i suçlu bulabilir; yargıç hariç. Bir mahkemede en beceriksiz savunma avukatı bile, son derece şaşırtıcı olan bütün bu çabaları boşa çıkarabilir. Ve bilimsel olarak aptalca ama hukuksal olarak müthiş bir argümanla bunu yok eder: Kanıtlayın, der. 'Kanıtlamak', bu durumda, 'kanıtlamayı kanıtlayan tanıklar sunmak'tır. Velhasılı, Doktor Quaresma, sizin önemli argümanlarınız var, ama en ufak bir tanığınız yok.

"Şunu da eklememe izin verin: İnsan olarak, argümanlarınızın doğruluğuna sonuna kadar ikna oldum. Yargıç olarak ise, sizi dinlemeden önceki gibiyim.

"Anlıyor musunuz, Doktor Quaresma: Zekânız bilimsel, hukuksal değil. Oysa, nedenler laboratuvarlarda değil, mahkeme önünde değerlendirilir. Mantığa inandıran şeyle bir yargıda ikna eden şey aynı değildir. Bunun benim mesleğimin ya da mahkemelerin lehinde bir durum olduğunu söyleyecek değilim, ama böyle.

*

"[...] Benim bakış açımı anlıyor musunuz, Doktor?"

"Sizi gayet iyi anlıyorum. Hemen aklıma gelmemişti. Bunu düşünemediğimden değil, ama içgüdüm beni sadece Vargas Olayı'nı deşifre etmeye yönelttiği için. Yoksa, elbette, davayı yönlendirmeyi dikkate almadım. Böyle düşünmemiştim."

"... Elbette, çünkü bu sizin işiniz değildi. Ama biz hukukçular için, olay bu şekilde kendini gösteriyor."

Guedes:

"Ama nasıl olur? Sanığın itirafı olmadan bir argümanın değeri olabilir mi? Sanığı sorgulasak itiraf eder mi?"

"Burada, doktor, sahte bir psikolojik argümanınız var: İtiraf edecek mi etmeyecek mi?"

Quaresma gülümsedi ve bir an düşündü.

"Faka bastırılırsa itiraf eder; başka türlü itiraf etmez. Size söyleyeyim. Bu Borges entelektüeller kategorisinden –kendince ve kendi düzeyinde, elbette– ama stratejinin temel bir öğe oluşturduğu bir entelektüel ve bir insan. Entelektüeller kategorisi içinde, üst ya da alt düzeydeki bir filozofu bu cinayetteki gibi sapkın bir caniden ayırt eden de budur.

"Şu aşamada, iradesinden kuşku duymadığı bir durumda olduğunu kabul etmeliyiz. Son günler boyunca, heyecanını son derece bastırmış, iradesi duyguları üzerinde büyük çaba sarf etmiş olmalıdır. Artık kendini tehlikeden uzak gördüğünden, iradesi bir nebze düşmüş olmalıdır; epileptoit gerilimi düşmüştür. Şimdi, öne çıkan şey kişiliğinin histerik yanıdır. Katılığı ve iradeyi oluşturan epileptoit tükenmiştir. Eğer mümkünse buradan saldırmak gerekir.

"İmdi, Borges'in aldatmacasının gayet eksiksiz olduğunu vurgulamak gerekir. Fakat, onun kendi açısından, kanaatkâr ve fazla açık yürekli olmadığını unutmayın. Durumu abartmamaya özen gösterdi. Her ihtimale karşı gece bekçisini tanık kıldı. Ama bekçi olayları ancak üstünkörü anlattı. Bu, kayda değer bir maharetin işareti olmakla birlikte, kayda değer olmanın da ötesinde bir mahareti vurgulamaktadır. Nereye kadar gitmek, nereye kadar gitmemek gerektiğini bilen doğru ve kesin bir hesap."

"Ama itiraf edecek midir?" diye sordu yargıç kaşlarını kaldırarak. "Bence, bu tuzağa düşmeyecek kadar kurnaz biri ve bir yargılamada tanıklığın değerini biliyorsa, itiraf etmeyeceğine neredeyse eminim. Bu doğru... Siz, Doktor Quaresma, Borges'in ruh halini gayet iyi tarif ettiniz ve ona dair gayet berrak bir fikir oluşturdunuz. Bize bu konuda bir şey söyleyebilirsiniz... Bu adam itirafta bulunabilir mi? Başka deyişle, onu itiraf etmeye ne yöneltebilir? Bu konuda bizi aydınlatabilir misiniz, doktor?"

"Evet, kesinlikle. Kanıtladığım gibi, Borges zayıf biridir. Canlı ve hızlı tepkiler gösteren sinirli biri. İncelikli ve zeki biri. Bu tür mizaçta birini bir şeyleri itiraf etmeye yöneltmek istersek, Ortaçağ'dan kalma tek bir yol vardır. İşkence."

Yargıç yerinden sıçradı. Gülümseyecekti, ama sonra, sigarasını küllükte ezerek, hafifçe kızardı.

"Artık Ortaçağ'da değiliz," dedi.

Sonra hafifçe susup, tekrar söze girdi:

"Orada burada anlatılan hikâyelere kulak asmamışsınızdır kuşkusuz, doktor. Burada, sorgu odasında mahkûmları itirafa zorlamak için onlara işkence yapıldığı, kötü muamelede bulunulduğu söyleniyor... Bu..."

Ama Quaresma, samimiyetle gülümseyerek onun sözünü kesti.

"Aklımdan bile geçmedi. Üstelik bir şey işitmiş de değilim... Size direkt cevap verdim. Borges gibi bir adamdan itiraf elde etmenin tek yolu işkencedir. Günümüzde işkence olmadığından ya da olmaması gerektiğinden, tek çözüm zihinsel işkence uygulamaktır."

"Zihinsel işkence mi? Nasıl bir şey, zihinsel işkence? Bu da pek hoşuma gitmedi."

"'Entelektüel işkence' dersem belki daha iyi ifade ederim."

*

Doktor Quaresma gülümsedi, sonra masanın üzerini belirten bir işaret yaptı.

"İşte, Vargas Olayı budur."

[...]

Hayatında ilk kez kandırılan birine benzemişti. Bir güvercin gibi ağa düştü.

[...]

"Biraz önce dediniz ki, doktor, argümanlar karşısında olaylar dayanamaz. Bununla birlikte, bir mahkemede, ne bu cümle ne de bunun karşısına çıkardığınız yaygın cümle doğru olur. Adalette olgularla argümanlar bir bütün oluşturur ve bu bütüne –nasıl demeli?– şekil veren şey tanıklıktır. Eğer yalnızca beni ikna etmek söz konusu olsaydı, işler yolunda giderdi, çünkü sizin dediklerinize tamamen ikna oldum. Ama, size kendi kanaatimi itiraf ederken, sizinle sorgu yargıcı olarak konuşmuyorum. Vaka başka bir yargıç tarafından ele alınacaktır; oturuma başkanlık edecek yargıç ve orada bulunacak olan jüri. Ben sizinle bir kişi olarak konuşuyorum, sizi fazlasıyla dikkatle dinlemiş belli bir kültür düzeyindeki biri olarak. Bunu da size büyük bir samimiyetle, eksiksiz bir hayranlıkla söylüyorum."

*

Francisco da Fonseca, Quaresma'ya, "Teşekkür ederim..." dedi. "Hayatım boyunca hiç bu kadar aşağılanmamıştım, ama zevkle aşağılandığıma inanabilirsiniz."

BÖLÜM XIV

GUEDES SOSLU MORİNA BALIĞI

[...]

BÖLÜM XV

NİHAİ İFADE

"Fakat, şu var ki... Şunu açmalıyım," dedi Guedes, kısa bir an tereddüt ederek.

Sonra, zarfı diğerlerinin arasına koydu ve [...] devam edilmesi için işaret etti. Eli bir an havada kaldı.

"İçinde ne olduğunu biliyorsunuz, değil mi?"

Borges'in bakışlarında bir belirsizlik kıvılcımı görüldü.

"Evet, evet, az çok. Bana ait bir şey olduğunu biliyorum, ailemden gelen bir şey."

"Pekâlâ, ben ağzı sıkı biriyimdir, bana güvenebilirsiniz," dedi Guedes. "Dolayısıyla benim görmem pek önem taşımaz."

Zarfı diğerlerinin arasından aldı, elinin altında duran bir zarf açacağına uzandı.

Borges'in gergin bedeninden çığlığa benzer bir ses çıktı. Guedes, zarf açacağı zarfın üzerinde, gözlerini Borges'e dikip, kımıldamadan ona baktı. Ceset gibi bir yüzdü gördüğü. Yitik birinin gözleri vardı karşısında.

Zarf açacağını zarfın üstünden soktu ve bir hareketle yırttı. Zarfın içinde bulunan tek sayfalık kâğıdı çıkarıp açtı. Komutan Pavia Mendes'in açıklamasıydı bu. Bu kâğıdı getirecek kişiye yüzde yirmisini vereceğini –ve diğer şeyleri– belirtiyordu.

Memur Guedes yeniden Borges'e baktı.

"Pekâlâ, bende eksik olan tek şey buydu. Sokak komşunuzun ifadesi... Sizin arka kapıdan çıktığınızı gören kişinin ifadesi. Yol ağzında Vargas'la konuşan kişi olduğunuzu yürüyüşünüzden tanımış olan inzibatın ifadesi. Siz oyalandığınızda Veigaların

odasında uyumak üzere olan Artur Ramalho'nun komşusunun ifadesi. Bütün bunlar yeter zaten, çünkü polis sanıldığından daha etkindir. Ama ben, her şeyin eksiksiz olmasını istiyordum ve eksiksiz olması için de bu belgenin de olması gerekiyordu. Siz, kötü niyetli birinin özeniyle hareket ettiniz, ama gerçekten şansınız yoktu. Her yerde sizi gören tanıklar var; gittiğiniz her yerde sizi gördüler [...], öyle değil mi?"

Kendini iyice kaybetmiş olan Borges omuz silkti.

"Yine de açık olmayan bir şeyler var. Siz bana bugün Porto'ya gitmeyeceğinizi söylediğinizde hemen gidip dosyayı aradım. Ama şimdi her şey tamam. [...]"

[...]

*

"İnkâr mı edeceksiniz? Haydi, siyah sakallı adamın kim olduğunu söyleyin!"

Ama hem belirgin bir sinir gerginliği hem de sakinlikle...

"Madem her şeyi biliyorsunuz, inkâr etmek neye yarar? Devam edin!... Doğrulayın!"

Guedes aniden kocaman sol elini uzattı ve hesaplı bir düşmanlıkla Borges'in omzuna koydu. Borges, sanki bu dokunuş onu küle çevirecekmiş gibi, yıkılmış ve titreyen bir halde, ardındaki iskemleye çöktü.

"Sizi kasıtlı adam öldürmekten tutukluyorum," dedi Guedes güçlü ve ciddi bir sesle. "Hâlâ inkâr edecek misiniz?"

"Anlamaya ya da açıklamaya ne ilmimin ne de zekâmın yettiği herhangi bir nedenle, düşünce ile duyarlılık benim içimde birbirine bağlı değildir. Belki de bu nedenle, sık sık bir şair ya da sanatçı olmayı arzulamışken asla başaramadım. Benim içimdeki en şiddetli duygu bile düşünce alanını işgal etmez; en yoğun

düşünce de duygu alanını işgal etmez. İçimde her zaman iki kişiyi hissettim; düşünen biri ile hisseden biri. İkisi arasında giderek açılan uzamı neredeyse ruhumda görüyorum.

[...]

"Ruhumun derinliklerinde az da olsa tereddüt ettiğimi itiraf etmeliyim; planı hazırlamakta da tereddüt geçirdim. Bana öyle geldi ki, bizi uykusuz bırakan şu planlardan birini hazırlamaktaydım. Hani şu en ufak ayrıntısı bile gayet açık seçik olan, her öğesi gayet düzenli olan ve o uyanıklık anı geçip gün doğduğunda, bunların gerçekleşebilir olduğuna inanmaya cesaret edebilmiş olmamız inanılmaz gelen birçok saçma şey gibi yok olup giden planlardan... Fakat, sonra, kendi kendime dedim ki, genellikle, uykusuz zamanlarda hazırlanan bu planlar kelimenin tam anlamıyla bir saçmalık değil, cüretkâr bir şeydirler. Bu şekilde düşünülmüş, sonradan yapmayı düşünmediğim ama aslında bir başkasının gerçekleştirebileceği bazı şeyleri hatırladım. Gerçekliğin yalnızca bize engeller oluşturmakla kalmadığını, bizi iradesiz de bıraktığını düşündüm.

"Yaşam deneyimim bana gelecekteki vesileler için asla ayrıntılı ya da çok somut planlar yapmamak gerektiğini gösterdi. Gereken şey, genel, soyut, bu basit genel hatlara sıkı sıkıya dayalı bir plan oluşturmaktır. Bu genel hatlar her türlü olumsallığı sınırlandıracak ve sonradan, kendini gösteren şeyin ayrıntısı içinde, maddi fırsata bağlı olarak, somuta geçecek şekilde çizilmiş olmalıdır.

"Benim genel planım, her zaman, intiharın gizemini ileri sürmekten ibarettir. İntiharın gizemini ileri sürmek, intiharı ileri sürmektir, ama bunu zımni olarak ileri sürmektir. 'İntihar mı etti?' demem, 'Neden intihar etsin ki?' derim. Savda bulunmam: şaşırırım. Bunu ileri sürerken, intihar fikrinin verili olduğunu gösteririm. Fakat, başka biri tarafından savlanmış olarak

sunulmasına hep şaşırırım; ve öyle bir sorun, öyle bir gizem yaratırım ki, bütün gizem ve sorunların cazibesine sahip olur.

"Bu, insanlığa hâkim olan psikolojik sorundur. Dedikoduların çoğunda genellikle başkalarının ruhsal karakterinden söz edilir. 'Neden intihar etti?' psikolojik sorusuyla cezbetmek, tamamen maddi olan 'Neden öldürülmüş olsun?' sorusuyla cezbetmekten daha kolaydır. Tabii bu son soru sorulabilirse ya da bunu ortaya atmak bana uygun düşerse...

"Zeki insanlar karşısında belli bir tutum takınırken, daha az zeki olanlar karşısında da başka bir tutum takınmak gibi bir fikrim vardı. Ama, damdan düşercesine, ilk kez gördüğüm insanların zeki olup olmadığını daha ilk anda nasıl ayırt edebilirim?"

"Sahip olduğum bir özellik var. Tek özellik olsa bile... Ben zihinsel anlamda kesinlikle soğukkanlı biriyim. Nefretten içim içime sığmayabilir, arzuyla ürperebilir, korkudan tir tir titreyebilirim, ama ne kendimin ne de elimin kolumun kontrolünü yitiririm; gözlemlerken hiçbir şey benim kafamı bulandırmaz; asla yanlış adım atmam. İşin tuhafı, çok sarhoş olsam bile, ne sendelerim ne de kekelerim. Ve, küfelik sarhoş olduğumda, anlamlı şeyler söylemesem bile, söylemek istemediğim şeyler asla ağzımdan çıkmaz. Bunun irade gücüyle hiç alakası yoktur: Bu benim mizacımdan kaynaklanan doğal bir şeydir.

"Benim asıl kaygım, daha doğrusu, iki temel kaygım, intihar olduğuna inandırmak ve küçücük bile olsa her türlü kuşkuyu benden uzak tutmaktı. Bu amaçla, en azından neyi yapmamam gerektiğini daha baştan beri biliyordum. İntihar olduğunu ben ileri sürmemeliydim. İntihar üzerinde ısrar, yalnızca bu sonuca varmak için ısrar etsem bile, beni zanlı kılardı ya da en azından, güç anlarda, beni zanlı kılmaya eğilim gösterirdi. Ve bir kez zanlı olursam sonrası öngörülebilirdi; çünkü polisiye masallarda zanlı

olmanın şüphelenilmemek anlamına geldiği vaki olsa da, hayatta aynı olmaz.

"Kendime şu soruyu sordum: Polisi bir intihara inandırıp, buna inandırmakta benim çıkarım olduğundan herhangi bir biçimde kuşku duymamalarını sağlamak mümkün mü?

"Daha baştan itibaren, olay bir intiharı düşündürtecek şekilde yönlendirilmişti. Beni kesinlikle ikna edici kılması gereken ilk hareketim, bir intihar olduğuna inanılamayacağı yönündeydi. Sonra, tıp yetkilileri bir intihar olduğunu saptadıklarında, benim tavrım, şaşkınlık belirtecek ve bu koşullarda bir intiharın ortaya attığı sorunu karmaşıklaştıracak şekilde oldu.

"İntiharı bir sorun ya da bir gizem olarak ortaya koyduğum andan itibaren, olay çözülmüş olur ve sorgucu ne kadar zekiyse bu da o kadar kolay olur. Zeki birinin zihnini çelmek aptal birininkini çelmekten her zaman daha kolaydır. Bana göre bunun kanıtı karşımızdadır: Polis memuru Guedes hariç, ne Doktor Quaresma ne de sorgu yargıcı benim aldattığımı düşündü.

"Bir gizemin cazibesi her şeyden daha güçlüdür.

"Suçların en başı kimi zaman belirsizdir. Belki de Carlos Vargas bana, kasıtlı olmasa da hakaret edici olan o üstün havada, daha fazla dikkat göstererek, tam bir küçümsemeden daha beter olan –çünkü tam küçümsemede yine de bir şey vardır– o yarı küçümsemeyle yaklaşmasaydı, cinayet fikri aklıma bile gelmezdi; ne hayal ederdim ne düşünürdüm. Şunu hatırlıyorum, bu fikir aklıma geldiğinde haz duydum. Görünüşe bakılırsa, bu hazzın, somut, yararcı bir hedefi olan ve hazzı olduğu kadar merhameti de dışlayan fikrin kendisiyle alakası yoktu. Artık şimdi hapse kapatılmışım, hastayım, düşkünüm, en ağır cezayı ve sürgünü yiyeceğim kesin. Evet, tekrar ediyorum: Her türlü cinayetin gereksizliğinden dolayı pişmanım; ama cinayetin kendisinden pişman değilim.

"Benim ilk düşüncem, cinayetin bir intihar havasında olmasını sağlamaktı. Ama, düşündükten sonra, kendi kendime dedim ki, bunu pratikte kusursuzca uygulamayı başarsam bile, bu yaklaşım ciddi bir rahatsızlık gösterir; yüzeysel bakmayan bir psikoloğun bunu anlaması kolaydır. İntihardan bir kez kuşkulanıldığında –ve herhangi biri de kuşku duyabilir– cinayet hipotezi düşünülmüş olur ve cinayet hipotezi bir kez düşünüldüğünde, nereye kadar götüreceği kesinlikle bilinemeyecek bir yola girilmiş olunur. Hayır! En basiti, cinayete benzer bir intihar hazırlamaktı. Böylece daha da geliştirilmiş bir soruşturma görünüşteki cinayetin 'gerçek' bir intihar olduğunu keşfedecekti; bir cinayet söz konusu olduğunu kimse düşünmeyecek, bir intihar olduğundan kimse kuşkuya kapılmayacaktı. Başlangıçtaki fikrimizden vazgeçtik; ikincisinden vazgeçmedik. Böbürlenen insan kendini sorgulayabileceği yöne teslim olabilir; daha önce sorgulanmış olan şeyi yeniden sorgulayacak kadar güçlüdür. İlk izlenimden uzaklaşabiliriz; ikincisinden uzaklaşmıyoruz.

"Benim gizli projeme koşullar yalnızca uygun olmakla kalmıyor, onu bütünlüğü içerisinde olumlu anlamda gerçekleşebilir de kılıyordu. Benim istediğim şeye, yol ortasındaki bir intihardan daha uygun ne olabilirdi? Herkes bir cinayet olduğunu saptardı; sonra da, düşündükten sonra, olguları gözden geçirdikten sonra bunun bir intihar olduğu söylenirdi. Daha önce düşünmüş olduğum şey dışında, gayet esrarengiz olan şey, yani o saatte o yerde bir intiharın söz konusu olması da buna ekleniyordu. İnsanın şaşmaz romantizmi, herkesin aklına bir cinayet getirmektense, bir intihar olmasının muhtemel gözüktüğü anda tercihen bir intiharı düşünmeye yöneltir, çünkü intiharda daha büyük bir gizem vardı.

"Bende her zaman için, doğal ve sabit bir nitelik olarak, büyük bir zihinsel soğukkanlılık ve dingin bir düşünce olmuştur. Cesur olamadığımdan ve cesur olduğumu da hayal etmediğimden,

maruz kalınan risk nedeniyle, hatta korku nedeniyle de diyebilirim, ruhumun serserilik etmesine izin vermemek gibi tuhaf bir niteliğim de vardır. Bir yaprak gibi titreyebilirim; ama her zaman çelik bir bıçak gibi düşünürüm.

"Sakindim–öyle yapay ve aynı zamanda doğal bir sükûnetti ki bu sonunda beni sinirlendiriyordu.

"Pinheiro Chagas'ın *Portekiz Tarihi*'nin –kocaman– dört cildini evime aldım. Kitaplarla birlikte çalışma odama kapandım–birinin beni görmesi ya da ilgilenmesi durumunda, geceleyin oraya dönmek için onları orada bırakmak iyi bir nedendi. Patronumun yolculuk çantasına pardösümü ve başka şeyleri koyup çıktım. Ertesi sabah onlarla birlikte geri gelip dört cildi götürecektim. Onları birine vermem gerekiyordu. Beni tanıdıkları Kafe Montanha'da bıraktım ve benim için bir köşeye koymalarını istedim. Böylece, büroya iki kez gidip geldiğim doğrulanacaktı. Çantaya gelince, kimse ona dikkat etmezdi. Zaten çalışma odasında hiç çanta eksik olamayacaktı.

*

"... Sanki kendi şaşkınlığım kendi önüme dikiliyordu. Aniden, çok açık seçik bir halde, cinayet sahnesini görür gibiydim.

"Kendi içimde hemen anladığım şeyi yine de doğru dürüst söyleyemem. Vargas'ı öldürme fikrini asla, o ana dek asla aklımdan geçirmemiştim. Şikâyet etmem için sayısız nedenim vardı, ama içimde daima belirsiz bir şey taşıyordum. Mizacımdaki belli bir hareketlilik, maruz kaldığım hakaretleri düşünmektense unutmamı sağlıyordu. Kimi zaman beni etkiledikleri anda bile unuttuğum söylenebilir. O gün, yine de, benim hissettiğim şey, sanki yeni bir şeymiş gibi Vargas'ı öldürme yönündeki ani niyet olmadı. Hayır: Sanki Vargas'ı öldürme fikri gizli ya da kılık

değiştirmiş bir şekilde ruhumun bir yerlerinde barınıyormuş gibi, uzun süredir yapmayı arzuladığım bir şeyi gerçekleştirme fırsatını nihayet bulmuş olduğumu hissediyordum. Bunu geriye dönük olarak, geriye dönerek hissettim: Vargas'ı öldürmeyi, hissetmeden ya da bilmeden önce de hep istemiş olduğumu hissettim.

"Şaşırmıştım ama heyecanlanmamıştım; yoldaki bir virajın ağzında, denizden gözüken herhangi bir manzaraya bakar gibi kendi içime bakıyordum. Ve o andan itibaren, otomatik olarak –kendimi bu şekilde analiz ettiğim andan itibaren olduğuna inanmak istiyorum– Vargas'ın ölümünü gelecekteki ayrıntıları içinde tasarlamaya başladım. Ben ya da bir başka ben başladı (ama başladı mı demeliyim yoksa sürdü mü?).

"Kendimi kişiliğimden kopmuş hissettim. Sanki bir tiyatro piyesinin olay örgüsünü ya da dokusunu hazırlarmışım gibi bile değildi. Orada artık hiç heyecan yoktu. Uyuma isteği duyup da uykusuz kalındığında ve zihnin, masanın gölgesinin yere vurmasını sağlayan bir ışık gibi, uykulu bedenle çevrili nöbet tuttuğu anda olduğu gibi duyarlılığımı yitirmiştim. Dolayısıyla bunu düşünmenin acısı iyice belirsizleşmişti; ama neden bilmiyorum.

"Bununla birlikte, sanki tek tek düşünüp görüyormuşum gibi, cinayetin filmi hayalimde canlanmıştı. Bizzat uygulamaya koyacağım şeyi planlamaktansa, ben harekete geçmeden olacak şeyi kâhin gibi gördüğümü sanıyordum. Normalde, bu tutum, bir şey gerçekleştirmek gerekeceğinden, doğuştan beri tek bir hareket bile yapamamaya mahkûm olan *minus habens** tutumuydu. Fakat, bunu düşünürken düşündüğüm şey bu değildi. Karanlık bir şey bana bunun, karmaşık irade ve cesaret eksikliği nedeniyle gün ışığında uygulanamayan uykusuzluk hayalleriyle

* Zekâ geriliği olanların (ç.n.).

alakasının olmadığını söylüyordu. İçimde tereddüt eden bir hareket, sanki bir trendeymişim gibi, müteredditi ama ilerleyerek, yazgının kattığı ilave iradeyle yokluğuma dayatılan kaçınılmaz, kolay bir gerçekleşmeye doğru beni götürüyordu.

"Sonunda birleştim (sanki alacakaranlıkta pasif bir şekilde oluşmuş olan şey, güneş ışığında uyanık ve eksiksiz olarak beliriyordu).

"Yapma niyetinde olduğum şeyi pratikte nasıl gerçekleştireceğimi kendime sormaya başladım. Beynim sanki bir başkasının beyniymiş gibi berraktı. Genellikle de hep berraktır ama yine de o an hissettiğim berraklığı başka bir şekilde tarif edemem. Bu anormal bir bilinç berraklığı değildi: Başka birinin bilinç berraklığıydı.

"Yapmak istediğim şeyin tehlikelerini ve güçlüklerini göz önünde bulundurmaya başladım. Fakat –işin tuhaf yanı!– tehlikeler bana korkulacak gibi gelmiyordu. Bunlar yalnızca kaçınılması gereken şeylerdi. Güçlükler bende tamamen zihinsel herhangi bir filmin epizotları gibi etki bırakıyordu. Bilmediğim bir şeyin aralığında, belli belirsiz bir şekilde, deli olup olmadığımı kendime sorar oldum. Ama kendimi gülümserken, yatışmış hissediyordum. Tüm varlığımın kolaylıkla ve iradedışı bir şekilde, pürüzsüz yatay bir düzlemde kaydığını hissediyordum. Çoktan eskimiş bir deneyimi hatırladım. Yazarlık denen –otomatik yazı– o medyumluk biçimini defalarca yaşamıştım... Bütün ruhum, o zaman olduğu gibi şimdi de sağ kolumdaydı. Biraz hissiz, bana daha az ait olan, ama havalı, hızlı, kişilik sahibi kolum.

"Kim bilir ne kadar zaman bu berraklığın şaşkınlığı içinde kaldım. Böyle bir ruh halindeyken, zaman kavrayacağımız bir unsur olmaktan çıkar. Uyanırken olduğu gibi, bu düşüncelerin etkisinden çıktığımda, başka birinin –belki de kendimin– çoktan benim yerime, ben hayal kurmaktayken planı geliştirdiğini saptamıştım.

"Bu planın bana belirişi tuhaftır. Esasen görsel olarak belirdi – önceden gördüğüm giysiler, önceden gördüğüm sokaklar, geceleyin köşe başları, gece bekçisi, gaz lambasının tamamen bittikten sonra hâlâ yanmaya devam ettiği kendi evime sonunda geri dönüşüm.

"Planı detaylandırmayacağım. Yapılışının ayrıntılarına girildiğinde açıkça ortaya çıkacaktır. Başka deyişle: Planı nasıl icra ettiğimi anlatırken olup biteni göstermiş olacağımdan, iki kez aynı şeyi söylemem gerekmeyecek. Zaten, plan ile icrası arasında en ufak bir fark olmadı. Üzerinde iyi düşündüm ve yapmayı öngördüğüm şeyin en ufak ayrıntısını anında değiştirmeye beni mecbur eden tek bir tesadüfi ve öngörülmemiş koşul bile ortaya çıkmadı.

"Patronum aşağıya, çalışma odasına geçmişti. Odanın anahtarlarına sahip kişilerden biri de bendim. Çok güzel bir kumaştan yapılmış koyu renk bir pardösü, tozluklar, eldivenler, koyu renk yumuşak bir şapka, küçük bir seyahat çantası. Başka giysileri de vardı, ama onları hayalimde canlandırmamıştım, çünkü ihtiyacım olan şeyi kendiliğinden görüyordum. Evimde numarasız gözlükler vardı. Bir kere tiyatroda kullanmıştım. Aynı nedenle aldığım siyah bıyıklar, Benfica'da Vargas'a rastlayacağım sıradaki dış görünüşü tamamlıyordu. Duruşum ve vücut yapım patronumunkinden çok da farklı değildi.

*

"Polis memuru Guedes'in beni yakalamak için kullandığı taktik, aşırı yüksek gerilimli anlarda kurnazlığın zekâ üzerindeki iğrenç üstünlüğüne bir örnektir. Beni bulma zekâsına sahip olan Doktor Quaresma'nın ben istemesem bana üstün gelebilecek zekâyı göstereceğini sanmıyorum."

Bu hikâyeyi tamamlamak için bu son ifadeye kısa bir not eklemek belki de uygun düşer. Komutan Pavia Mendes'in icadıyla ilgili olarak, iki temel noktasından birinde kasıtlı bir hata olduğu sonunda kanıtlanır. Diğer nokta doğruydu, ama o da bir yıl önce ve pek az bir farkla José Branco tarafından icat edilmişti. Dolayısıyla Pavia Mendes'in icadı piyasaya sürülebilir değildi.

ÇALINMIŞ PARŞÖMEN

BÖLÜM I

Hırsızlığa uğramış kişi tarafından hırsızlığın ve evdeki durumun vb. anlatımı. Bölüm, esrarın niteliğinin açıkça belirtilmesiyle tamamlanmalı ve Quaresma'nın Jacinto Correia'yı (üçüncü bölümde yapılan) sorgulamasının ortaya çıkaracağı şeyler hariç, esrarın en etkileyici ayrıntıları tümüyle anlatılmalıdır.

Gizemli Jacinto Correia'nın evinden parşömenin çalınması olayı kadar polis soruşturmasını yanıltıcı pek az olay vardır. Bir hatanın, sorgucunun namına bir zarar vermeden ne kadar yanıltabileceğini ortaya koyan pek az olay görülmüştür. Keza Doktor Abílio Quaresma'nın akıl yürütmesine ve incelikli yeteneklerini ortaya koymaya bu kadar müsait pek az olay görülmüştür. Taşıdığı önemi anlayabilmek için bu olayın, Bay Jacinto Correia'nın sekreteri Carlos Domiciano Santos tarafından anlatılması bana uygun geldi. Dolayısıyla sözü ona veriyorum ve bütün olaya başından sonuna dek tanık olmuş olan sekreter, yalnızca belli bir düzen içinde anlatmayı değil, Doktor Quaresma'nın bu olayda oynadığı parlak rolü vurgulamayı da herkesten daha iyi başaracaktır.

Carlos Domiciano Santos'un Anlatısı

Öncelikle, Bay Jacinto Correia'nın evinde sekreterken, bu anlatının konusunu oluşturan Ocak 1908'deki hırsızlığın meydana geldiği koşulları anlatarak başlayacağım.

Önce kendimden ve sekreter olarak Bay Jacinto Correia'nın hizmetine nasıl girdiğimden söz edeceğim. Ardından onun kim olduğunu, evde kimlerin yaşadığını ve evin içindeki diğer koşulları anlatacağım. Böylece okur, bu anlatının kökenini oluşturan olayın cereyan ettiği ortamı kesin bir şekilde kavrayacaktır.

Merhum babamın eski bir dostu, Haziran 1905'te, dostlarından birinin özel sekreteri olmak isteyip istemediğimi bana sordu. Dostu o dönemde sekretere ihtiyaç duyuyordu ve beni iyi tanıdığından, bu görevi yerine getirebilecek yetenekteki ender kişilerden biri olduğumu bildiğinden, beni ona önermeye hazırdı.

Bu tavsiye sayesinde işi kolaylıkla aldım. Bu görevi elde etmenin güçlüğü, Bay Jacinto Correia'nın sekreterinin son derece güvenilir olmasını istemesinden kaynaklanıyordu. Bu elbette alışıldık bir istekti; ama başka nedenler de vardı. İlki, onun yaptığı işlerin, başka işlerden daha fazla ağız sıkılığı gerektirmesi, özellikle ve titizlikle gizli tutulmak zorunda olmasıydı. Diğer neden, Bay Correia'nın çok önemli bir antika koleksiyoncusu ve kolaylıkla şüphe duyan biri olmasından dolayı, evin içinde bulunan değerli ve antika eşyalar konusunda en azından güvenebileceği insanların evinde bulunduğundan emin olmak istemesiydi. Ayrıca, sahip olduğu bu değerli eşyaları korumak için aşırı önlemler de alıyordu. Çok doğal olarak bir sekreterde olmasını istediği koşullardan biri, antika eşyalara çok ilgi göstermemesiydi; çünkü bilindiği gibi, koleksiyoncuların koleksiyonunu yaptıkları şey karşısındaki dürüstlüğüne pek güven olmaz, kuşku verir.

Bu görev açısından yetenekli, ciddi, antika eşyalar alanında bilgili ama koleksiyonlarını yapmayı kesinlikle arzulamayan biri olarak ona tavsiye edilmiş olduğumdan, söz konusu sekreterliği yerine getirmek için gereken farklı nitelikler bende bir arada bulunuyordu–bunu mütevazılığa kaçmadan söylüyorum. Bu nedenle, benim hakkımda yapılan etkili tavsiye desteği sayesinde, Bay Jacinto Correia'nın sekreteri olmayı pek zorluk çekmeden

başardım. Bu görevi Haziran 1903'ten onun öldüğü tarih olan Temmuz 1913'e kadar yerine getirdim.

Görevime bağlı işlerden söz etmeyeceğim, çünkü bunun bir önemi yok. Patronumla her zaman kusursuz anlaştığımı söylemem yeterlidir. Anlatacaklarımın altında yatan olay bir yana, buradaki faaliyetlerimle ilgili, istesem bile, anlatacak ilginç hiçbir şey yok. Ama bu olayın önemi, başka olayların yokluğunu büyük ölçüde telafi etmektedir.

Evde çok az sayıda kişi yaşıyordu. Aileden yalnızca iki kişi vardı: Evin sahibi ile yeğeni Bay Júlio Correia Guedes. Kendisi bugün Mozambik hükümeti genel sekreteridir. Bay Correia'nın bir diğer yeğeni de tatildeyken oraya geliyordu. O da Coimbra'da hukuk öğreniminin ikinci yılındaydı. Ondan daha fazla söz etmeyeceğim, çünkü hırsızlık meydana geldiğinde o şehirdeydi, dolayısıyla bu hikâyeyle alakası yoktur. Glória adlı bir kâhya kadın, üç hizmetçi kadın, iki uşak, bir bahçıvan ve *şoför* vardı. Bendenizin mütevazı varlığından elbette söz etmiyorum.

Eve çok ender ziyaretçi geliyordu, çünkü Bay Correia Guedes dostlarıyla buluşma ya da toplantı yeri olarak kendi evini ender kullanıyordu. Zaten Bay Jacinto Correia yalnızca eski dostlarıyla görüşüyordu. Onların da hepsi kendisi gibi koleksiyoncuydu ve az sayıda olsalar da onu sıklıkla ziyaret ediyorlardı. İçlerinden dördü özellikle hiç sektirmeden ziyaretine geliyordu. Bunlardan ikisi neredeyse her gün geliyordu: Komutan Rangel Vieira ile servetini Brezilya'da yapmış bir şövalye olan, efendinin çocukluk arkadaşı çok zengin Sampaio Veiga.

Bay Correia'nın muhteşem koleksiyonunu oluşturan ender nesneler ve diğer değerli eşyalar evin birçok salonuna paylaştırılmıştı. Ama belli başlıları, en fazla değer taşıyanları, müze diye adlandırılan salonda bulunuyordu. Evin arka kısmında, giriş katında bulunan bu salon, boyu eninden uzun, bir tarafında iki pencere, diğer tarafında ise tamamen arkaya bakan altı

pencere bulunan bir odaydı. Burası son derece sağlam ve normalde olduğundan daha sık demir parmaklıklarla korunuyordu. Ama bu parmaklıklar da yeterli olmadığından, son derece ağır olan iç kapılardan her biri, yine son derece ağır olan eski bir yatay çubukla güçlendirilmişti. Odanın koridora açılan iki kapısı vardı. Kapılardan biri hep içerden kilitli tutuluyor, anahtarı da daima kilitte duruyordu. Odaya girilen diğer kapıda özel bir Yale kilit vardı. Bunun kapanmasını sağlayan anahtar ya da anahtarlar Bay Correia'nın cebinden hiç eksik olmuyordu.

Hırsızlık bu odada oldu.

Odayı süsleyen çeşitli mobilyaların düzenini tarife gerek yok. Bilinmesi gerekenleri tarif etmek yeterlidir. Hemen sağda, girişte, eski iki küçük büfe vardı. Kapıdan itibaren ikincinin üzerinde, salonun o tarafında bulunan iki pencere arasında, duvarın berkitildiği yerde bulunan bir büfenin üzerinde demirden ağır bir kasa bulunuyordu. Çok eski, son derece değerli bu kasa, kim bilir hangi Portekizli işçinin muhteşem bir eseriydi. Bu kasa küçük ama ağırdı. Bir sandık biçimindeydi ve sandıklar gibi iki kilidi, bir kilit köprüsü yardımıyla kapatılan bir kilit dili vardı. İki kilit de iki farklı anahtarla açılıyordu.

Bu kasanın içine Bay Correia çok değerli, çok eski bir parşömen yerleştirmişti. Bu bir armanın sahibi olduğuna tanıklık eden bir parşömendi. Bay Correia bu parşömene, ayrıca o dönemin hikâyeleri üzerine yapmış olduğu kimi araştırmalara çok bağlıydı. Belli bir zamansal simetriye uymak adına parşömeni bu demir kasada saklıyordu: İki nesne de aynı dönemdendi.

Anlatacağım hikâye, bu parşömenin kaybolmasıyla ilgilidir.

BÖLÜM II

Polisin soruşturmaları ve başarısızlıkları. Kilidin incelenmesinin kilidin zorlanmadığını kanıtlamasına ve anahtarların Jacinto Correia'nın yanından ayrıldığını kanıtlamamasına dair. Bu suçu işlemenin kimin işine geleceğini saptamaya çalışan soruşturmanın nasıl boş çıktığına, farklı kişiler hakkında son derece gayrimaddi kuşkularla sınırlı kaldığına dair (çünkü bu kişilerin her birinin bu kuşkulardan kurtulmalarını sağlayacak çok daha mantıklı gerekçeleri vardır). – Bölüm, kuşkuların yöneldiği tek kişi olan hizmetçi kadının âşığının tutuklanmasıyla sona erer. Ama profesyonel bir suçlu olmadığından, müzeye nasıl girdiği anlaşılamadığı gibi, bu hırsızlığı gerçekleştirmesi için birisi tarafından görevlendirilmiş olduğu sonucu da çıkmaz. Keza parşömene sahip olmayı isteyebileceği düşünülen kişilerin hiçbiriyle arasında bağ kurulamaz. Ancak evde bir gece geçirdiği ve yakın dönemde aşırı miktarda para harcadığı; bütün geceyi evde geçirdiği günün hemen ertesinde memleketine (Guarda'ya) (ya da Guarda'nın yakınına) gittiği saptanır. Tutuklandığında önce korkmuş, sonra ise –doğal bir tür sinirlilik hali hariç– tamamen sakinlemiştir. Başka değerlendirmeler de, hırsızlık yapmış olmasının imkânsızlığını kanıtlamaktadır. Polisler, olaya dair herhangi bir şey saptamalarının imkânsızlığından söz etmekte ve "Quaresma'nın olaya el koyması"nın faydalı olacağını ileri sürmektedirler. (Bu bölüme ilginç bir son vermeye çalışmalı.)

Bir gün, çalışma odasında ticari bir mektubu tekrar tekrar okumakla meşguldüm ki Bay Correia son derece heyecanlı bir halde içeri daldı...

"Santos, bir bilseniz neler oldu... Parşömenim çalınmış..."

"Hangi parşömen, Bay Correia? (Çok parşömeni vardı)."

"[...] Hep müzede, kasada saklı tuttuğum... Yaklaşık bir yıl kadar önce, Braga Riti'nden* söz ederken size göstermiş olduğum..."

"Mümkün değil, yanılıyorsunuz, beyefendi... Nasıl olur..."

"Nasıl oldu bilmiyorum... Tek bildiğim, çalındığı... Yerinde değil..."

"Oradan almış olmayasınız, beyefendi... ve..."

"Bakın, benim dalgın biri olmadığımı gayet iyi biliyorsunuz. Benim bir özelliğim varsa, sistemli biri olmamdır. Bu parşömeni oradan almış olsaydım, nereye koyduğumu bilirdim... Siz de biliyorsunuz ki, siz de benim kadar biliyorsunuz ki, incelemek ya da birine göstermek ihtiyacı dışında ben bu parşömeni asla oradan almadım... Sizin de bildiğiniz gibi, her şeyin yerli yerinde olmasını severim... Onu inceledikten ya da gösterdikten sonra her zaman yerine bırakırım..."

"Ama... Bu korkunç bir şey... Bir yanlışlık, bir karışıklık olmasın... Parşömeni son kez ne zaman gördünüz, beyefendi?"

"Bakın, şöyle: Yaklaşık on beş gün önce, Sampaio'yla Braga Riti sorununu tartışırken. Biliyorsunuz, parşömende bu konuda önem taşıyan bir ayrıntı vardır... Parşömeni şimdi bulmak istememin nedeni de Sampaio'nun bana dün söylemiş olduğu ve benim de bugün doğrulamak istediğim bir şey yüzünden. Sonra şey yapacaktım..."

"Ama dün, Şövalye Sampaio size ondan söz ettiğinde, onu almaya gitmediniz mi, beyefendi?"

"Size on beş gündür elimi sürmedim, diyorum!... Dün, gerçekten de, gidip onu alacaktım, ama Sampaio bana 'Bırakın;

* Merkezi Braga şehrinde bulunan köktenci türde Katolik riti.

değmez. Yarın gündüz bakarsınız ve akşam ben geldiğimde bana söylersiniz...' dedi. Ben de öyle yaptım... Bakmaya şimdi gidiyordum..."

"Kasada değil miydi?"

"Hayır. Orda olmadığını söyledim size. Kasayı büfenin üzerinden aldım, köşedeki masaya koydum, açtım, boştu... Ne hissettiğimi bilemezsiniz... Hayatımda hiç böyle bir şey başıma gelmedi... Hiçbir şeyim çalınmadı..."

Sinirli sinirli çalışma odasında bir yukarı bir aşağı yürümeye koyuldu. Sonra şöyle dedi:

"Hemen polisi arayacağım... Telefon açın onlara..."

"Ama... gerçekten de... hiç ihtimal yok..."

"Hiç ihtimal olmayabilir, görürüz... Bu var ve bu da yeterli... Lütfen komiserliği arayın ve bu olayla ilgilenmesi için bir müfettiş göndermelerini isteyin..."

Hemen telefon ettim... Bay Correia'nın bağışlanabilir ama mantıkdışı sabırsızlığının nidalarıyla geçmiş çeyrek saatin sonunda iki polis müfettişi gelmişti.

Müfettişlerin ve benim eşliğimde, evin sahibi müzeye girdi ve durumu iki adama gösterdi. Hırsızlığa dair olayları ve önceden sözünü ettiğim müzeyle ilgili gereken ayrıntıları zaten bildiğimden, müfettişlerin, çok doğal olarak, benim kadar şaşırdıklarını fark ettim. Bu tür bir hırsızlık onlara da ilk başta tuhaf ve açıklanamaz gelmişti.

İkisi de aynı anda konuşacaktı ki, genç olanı sustu ve sözü daha yaşlısına bıraktı.

"Söyleyin, beyefendi, bu parşömenin büyük bir değeri var mı?"

"Üç milyon reis değerindedir, belki daha bile fazla."

"Doğal olarak, satması kolay olmaz, değil mi?"

"Yoo, hayır, yani, olabilir de olmayabilir de. Satılabilir bir şey olarak satmak kolay olur; herhangi bir koleksiyoncu, yeterli

parası olması koşuluyla, gözü kapalı üç, dört milyon reis verir... Ama Portekiz'deki her koleksiyoncu onun bende olduğunu biliyor. Bu onları satın almaktan alıkoyabilir. Tabii eğer..."

"Tabii eğer?..."

"Tabii eğer dürüst davranmayan ender koleksiyonculardan değillerse... Satın alan kişi onun çalıntı olduğunu gayet iyi bilebilir, ama koleksiyonunda bulunmasının cazibesine dayanamayabilir. Anlıyor musunuz: Bu, çalanın ancak sattığında işine yarayan ve kambiyocular sayesinde kolaylıkla bulunabilen bir şirket senedi ya da hissesi gibi bir şey değildir... Bu parşömeni satın alan kimse onu göstermek için değil, tekrar satmak için hiç değil, sahip olmak için alır. Öyle ki, onu bulmak isteğindeyseniz, bana çok güç geliyor. Nasıl çalındığını öğrenebilir miyiz, bilemiyorum, ama bunu bilmek gerçekten gerekli olacak. Şunu unutmayın, bu gördüğünüz kasanın içinde ve bu salonda bulunuyordu. Burada, çok daha küçük, çalınması da satması da çok daha kolay yüzlerce değerli şey bulunmaktadır... Bunu unutmayın..."

"Gerçekten de başka hiçbir şey eksik değil mi?... Baktınız mı, beyefendi?"

"Her şeye parça parça bakmadım, ama sezgim güçlüdür. Başka bir eksik olmadığını bir göz atışta görüyorum."

Bay Correia salondaki vitrinlerin ve bütün nesnelerin önünden geçti.

"Hayır, başka hiçbir şey eksik olmamalı... Tek eksik bu..."

Sonra, sinirli sinirli müfettişlerin yanına geldi...

Müfettişlerin genç olanı sözü aldı.

"Bir şey soracağım, beyefendi. Çalınan nesne çok özel bir şey, yani ancak birkaç kişinin işine yarayabilecek bir şey..."

"Kesinlikle..."

"Pekâlâ. Onu kimin çalmış olabileceğinden kuşku duyuyorsunuz, beyefendi? Bir fikriniz olmalı elbet..."

"Hem hiç fikrim yok hem de çok var... Kimilerinin aklıma hiç gelmemesini tercih ederdim... Yani, kesin fikirlerim, sağlam varsayımlarım yok elbet. Bunlar kuşku, basit kuşkular. Ama bulunduğumuz noktada, insan kimden kuşkulanmamalı bilemiyor..."

"Ama sizce kimin bu belgeye sahip olması gerekir?"

"Koleksiyoncu olarak kime uygun düşeceğini mi soruyorsunuz?"

"Evet, örneğin..."

"Ah, çok insan var. Ama çoğu onu çalamaz. Onların çalmayı başarabileceğini, buraya, özenle kilitlenen bu odaya girip onu çalabileceğini sanmıyorum... İşin esrarı burada..."

"İmada bulunduğunuz ve bu parşömene sahip olmalarının uygun düşeceği bu kişilerin bazıları buraya, sizin evinize geliyorlar mı? Parşömenin nerede olduğunu biliyorlar mı? Bu sorum için özür dilerim, beyefendi, ama..."

"Evet, bu..." diye tereddüt etti Bay Correia... "Ah, bu daha ciddi..."

"Size bu kişilerden kuşkulanıyor musunuz diye sormuyorum. Öğrenmek istediğim şey, eğer bana söyleyebilirseniz, parşömenin burada, bu kasada bulunduğunu bilen bu kişilerin, bütün bu kişilerin kim olduğudur."

"Kaç kişi mi? Hepsini bilmek istiyorsunuz, öyle değil mi?"

"Evet. Gayet iyi olur. Hepsi... Eğer hatırlıyorsanız..."

"Öncelikle, ben. Sonra yeğenim Correia Guedes. Sonra sekreterim, kendisi burada. Bir dakika, diğer yeğenim de var, Coimbra'da öğrenim görüyor. Ve bu tür sorunlarla ilgilenen birkaç dostum..."

"Dostlarınızın adları, eğer sizin için mümkünse?..." Genç müfettiş hızla not alıyordu.

"Düşüneyim... Çok kalabalık değiller... Ona sahip olduğumu, daha doğrusu şu ana dek bende olduğunu bilebilecek insanlar değiller. Nereye koyduğumu bilebilecekleri kastediyorsunuz, öyle değil mi?..."

"Kesinlikle... Sonra diğerlerine geçeriz..."

"Çünkü diğerleri kalabalık... Neyse, sizi ilgilendirene bakalım... Şövalye Sampaio Veiga, eski dostum, en yakın dostum, çocukluk arkadaşım..."

"Koleksiyoncu mu?"

"Hayır, ya da pek az. İş erbabı demek daha doğru olur."

"Bu tür kâğıtlarla ilgilenen biri mi?"

"Fazlasıyla. Ama, açık söylemek gerekirse, onlara sahip olmaktan çok okumakla ilgilenir... Anlıyor musunuz: Araştırma yapmak için gereken şey, belgelere sahip olmak değil, onları inceleyebilmektir. Zaten bu dostum bu belgeyi her istediğinde inceleyebilir. Daha doğrusu, inceleyebilirdi. Buraya gelmesi ve onu görmek istemesi yeterliydi. Daima emrindeydim... Zaten, onunla ben, özellikle bu belgeyle ilgili şeyler hakkında konuşmuştuk. Bugün de onun sorularından birine cevap vermek için bu belgeyi bulmaya gittim ve olmadığını fark ettim."

"Diğerleri kim?"

Bay Correia Komutan Rangel Veiga'yı, Bay Lúcio Pires'i ve diğer dostlarını saydı: Estácio Tomás, Lopes Lima, Luís Cerqueira ve diğerleri. Bunların her birine dair müfettiş, şövalye hakkında sorduğu soruları sormuştu. Bay Correia'nın her soruya cevabı tıpatıp aynıydı. Hepsi dost, hepsi tanış... Bunların hepsi koleksiyoncu ve hepsi de, işin doğrusu, belgeyle ilgilenebilir, ne var ki, içlerinden hiçbiri, Lopes Lima hariç, evin içinde bulunan diğer ender eşyanın herhangi birinden daha çok bu belgeyle ilgilenmez.

"Gerekirse bu konuya tekrar döneriz," dedi müfettiş. "Şimdi, başka bir şey var. Sanırım, bana dediğinize göre, ama emin misiniz diye düşünmenizi isteyeceğim, parşömeni oradan ancak bir, iki saatliğine, o da birine göstermek için çıkartıyorsunuz..."

"Ya da incelemek için. Kesinlikle... Aslında –ama bunun bu olayla ilgisi olmayabilir– yılın iki ayı boyunca burada kalmıyor."

"Yılın iki ayı mı?"

"Aşağı yukarı... Her yıl, temmuz ve ağustos aylarını kuzeyde, Minho'da sahip olduğum bir mülkte geçiriyorum. Oraya gittiğimde, bu salonda bulunan bütün küçük eşyaları, vitrinlerdekileri ve kasalarda bulunanlardan bazılarını kaldırıyorum. Bunlardan bazılarını yukarda bulunan iki büyük sandığa kapatıyorum, diğerlerini de bankada sahip olduğum çeşitli kasalara gönderiyorum. Parşömen kimi zaman yukarıya kimi zaman bankaya gidiyor. Ama bunu yalnızca ben burada olmayacaksam, daha güvenli olsun diye yapıyorum. Oysa her şey buradayken bana daha güvende geliyor, en azından hırsızlığa karşı; yangına karşı da sigortam var... Eşyaları burada tutmayarak, değerlerini kurtarıyorum; çalındığında bu mümkün olmaz... Ama, size söylediğim gibi, yalnızca bu iki ay boyunca parşömen burada olmuyor. Yılın geri kalanında hep burada oluyor."

"Pekâlâ, ben de bunu bilmek istiyordum. Temmuzda ya da ağustosta burada olmamasının bir önemi yok. Buna karşılık, önemli olan tek şey, siz buradayken daima kasaya yerleştirmeyi alışkanlık edinip edinmediğiniz..."

"Evet, her zaman ve mutlaka. Asla başka yerde olmaz, size söz ettiğim, en fazla iki saat dışında..."

Müfettiş not defterini kapattı...

"Tamam," diye sözünü kesti, odayı dikkatle incelemiş olan yaşlı müfettiş. "Şu an için benim gözümde en ilginci bu kâğıdı çalabilecek olanın kim olduğu değil, istediğim hırsızın kâğıdı kasadan nasıl çıkardığına dair bir fikir edinmek. Pencerelerden giremez... Parmaklıklar sık. Sokağa bakıyor olmalarına rağmen, bütün geceyi onları açmakla geçirmiş olması gerekir. Birisi vakit harcayıp parmaklıkları eğelemedikçe, ancak bir kedi içeri girebilir. İçerden kapalı olan bu kapıdan da girmiş olamaz... Buradan olması gerekir, ama bu kilit hiç de fena değil..." Eğilip kilidi inceledi.

"Yale kilit," dedi Bay Correia, "bulabildiğim en kusursuzlarından."

"Kaç tane anahtarı var?"

"İki. Biri her zaman yukardaki sandığın içinde kapalı durur, diğeri de dilediğim zaman kapıyı açabilmem için benim üzerimdedir..."

"Ya bu kasanın anahtarı?"

"Anahtarları... İki tanedir... Her kilit için bir tane... İşte... Onları daima yukardaki bir sandıkta tutarım. Bu kapının ikinci anahtarını tuttuğum sandıkta. Ama daha el altında, bir etajerin üzerinde. Böylece sandığı çok açmak zorunda kalmam, çünkü parşömeni ender olarak incelerim, daha doğrusu incelerdim. Sandığı açmak için başka nedenim yoktu."

"Örneğin, bu anahtarların kopyasını çıkarmak kolay olur mu?"

"Sanmıyorum. Kapının kilidini yaklaşık dört ya da beş yıl önce Amerika'dan getirttim. Dosdoğru buraya geldi. Dolayısıyla bu arada kopyasının alınmış olabileceğini sanmıyorum. Anahtarlar buraya geldikten ve kilit de takıldıktan sonra bu daha da zor."

"Belli olmaz," dedi genç müfettiş... "Sözünüzü kesmeyeyim, beyefendi, lütfen... Demek istediğim, küçük kasanın anahtarlarının kopyasını çıkarmak daha da güç olmalı..."

"Çok daha güç... En azından, aynı ölçüde güç."

"Bu kapıyı açtığınızda, örneğin bu eşyaları dostlarınıza göstermek için açtığınızda, anahtarı kilidin üzerinde bırakır mısınız?"

"Kilitte mi? Hayır. Zaten bu mümkün değil. Anahtarı daima bu zincirde taşırım." Pantolon cebinden, üzerinde birçok anahtarın bulunduğu bir zincir çıkardı. "İşte bu," dedi, tuhaf girintili ve çıkıntılı, sarı, küçük bir anahtarı göstererek.

"Bir şeyi bulup getirsin diye hiç sizin yerinize kapıyı açması için bir başkasını gönderdiğiniz olmadı mı? Örneğin

güvendiğiniz bir hizmetçiyi, hatta burada hazır bulunan sekreterinizi?"

"Hayır, asla... Daima ben giderim. Bu tam anlamıyla bir güvensizlik değildir, ama her zaman ben giderim, çünkü anahtar bende ve bizzat oraya gitmek hoşuma gider."

Müfettiş gülümsedi.

Aniden, kapının iç tarafına baktı.

"Aaa! Bu kilidin içerden açılması için anahtara ihtiyaç yok. Kolu çevirmek yeter..."

"Hepsi bu şekilde yapılmış, sanıyorum... Ama bunun alakası ne?"

Müfettiş salona şöyle bir göz attı, sonra omuz silkti...

"Hiç. Burada birisinin saklanabileceği bir yer olsaydı, alakası olabilirdi. Yani, siz oradayken, kapıyı açık bırakmışken, biri içeri girebilir, saklanabilir, belgeyi çalabilir ve siz kapıyı kapadıktan sonra çıkabilir... Kötü niyetli birinin bu taktiği kullanmasının kolay olduğu zamanlar vardır. Can sıkıcı yanı, saklanacak hiçbir yerin olmaması."

"Evet, her taraf gayet iyi görünüyor. Bir kedi bile burada gizlenmekte güçlük çekebilir..."

Müfettiş Bay Correia'ya baktı, yüzünü buruşturdu ve onaylayıcı gözüken bir hareketi defalarca tekrarladı.

"Sizi temin edebilirim ki beyefendi, bu kadar karmaşık bir olayla çok ender karşılaşıyorum. Demek ki bugün ayın on beşi, ay başından itibaren birisi buraya, nasıl elde ettiği bilinmeyen kopya bir anahtarla bu kapıdan girdi, nasıl elde ettiğini yine bilmediğimiz başka iki kopya anahtarla bu demir kasayı açtı ve içinden ancak çok az sayıda kişinin işine yarayan, satması çok kolay olmayan ve büyük değerine rağmen, bu odada bulunan ve kopya anahtarlara ihtiyaç olmadan çalınabilecek ve kâğıt kadar kolaylıkla taşınabilecek, hatta daha da kolay satılabilecek çeşitli nesnelerin toplamından daha az değerli bir belgeyi aldı... Evet,

gerçekten de, işte, bunu keşfetmek müthiş olur... Bütün şeytanların düğümlendiği bir çanta!.."

*

Miguéis'le ilgili polis soruşturması bir açmaza varmıştı. Onun çilingir olması ve hırsızlıktan adli sicilinin bulunması (iki hapis cezası), evde bir gece geçirmiş olmasına da eklenince, kuşkusuz ki zanlılar kategorisine girmişti.

[...]

20 milyon reis değerindeki bir kasayı, daha kolay satılabilir ve müzenin içine bir kez girdikten sonra hemen elinin altında bulunan değerli nesnelerle doldurup götürebilecekken, kasayı açıp, zengin araştırmacılar hariç başka kimseye satılamayacak bir belgeyi, üstelik menşeini herkes bildiğinden, o araştırmacılara da satmanın çok güç olduğu bir belgeyi içinden çıkarmakla yetinmiş çok tuhaf bir hırsız.

Onun aşk macerası muhtemelen, başından sonuna dek, milyonerin evinde bulunmasının tek açıklamasıydı. Üstelik, hizmetçi kadınla yaşadığı aşk ilişkisinin başından itibaren gerçek adını vermişti, mesleğini, nerede çalıştığını belirtmişti. Önceden bir hırsızlık tasarlamış olsaydı bu saçma olurdu. En azından bu türden bir zihniyet için saçma olurdu. Hırsızlıktan sonra saklanmamış, yanında çalıştığı çilingirde çalışmaya devam etmişti. Eğer hırsızlık bir başkasının yararına işlenmiş olsaydı, o kişinin bir ödeme yaptığı ve muhtemelen –yoksulluğu dikkate alındığında– iyi ödeme yaptığı varsayılırdı. Miguéis'in parası olduğuna dair hiçbir işaret yoktu, şüphe verici miktarda paraya sahip olduğu saptanmamıştı ve geçen haftalarda, kendi ufak tefek günlük harcamaları dışında hiçbir harcamada bulunmamıştı. Çilingirdi ama maharetli biri değildi. Önceki iki hırsızlığında en ufak bir zekâ emaresine rast-

lanmadığı gibi, sanatından yararlanma yönünde hiçbir girişime de rastlanmamıştı: Bir vakada, herhangi bir soyguncu gibi kapıyı zorlayarak bir bakkaldan 70 bin reis çalmış, diğerinde ise kiraladığı evin hanımının içinde çamaşır ve altın bulunan bir valizini çalmıştı. Her ikisinde de mahkûm edilmişti. Ama şansı yaver gitmiş, her iki vakada da genel aftan yararlanmıştı. Bu aflardan biri Kral Emmanuel tarafından kutsal hafta dolayısıyla çıkartılırken, diğeri cumhuriyet tarafından ilan edilmiştir.*

*

Notta elbette imza yoktu. Yalnızca şöyle yazıyordu:

"Aşağıda imzası bulunmayan kişi, uzun uzun düşündükten sonra, beyefendinin antika eşya müzesinden alma fırsatını bulduğu parşömeni... beyefendiye geri vermeyi doğru bulmaktadır. Bu müzeye ondan başka kimse giremeyeceğinden ve açıkça şeref sözü verdiğinden, işlediği suçu, ne şekilde olursa olsun tekrarlama niyetinde olmadığından, beyefendiden rica etmektedir ki, ... parşömenin iadesi karşılığında –ki bu sonuçta bu ona bir lütuftur–, her türlü kovuşturma ya da soruşturmadan vazgeçsin; çünkü, bu soruşturmalar en ufak bir sonuca ulaşamayacağı gibi, yalnızca mizahi bir amaçla bile olsa, kişinin önceki niyetini, az çok eğlenceli bir şekilde tekrarlamaya onu yöneltebilir.

"İşlediği 'hırsızlığa' bir bahis neden olmuş ve sonunda bahis kazanılmıştır. Aşağıda imzası bulunmayan kişi hariç, bu başarıyı kimse tekrarlayamayacağından ve tekrarlamamak yönünde şeref sözü verdiğinden, bu kişi beyefendiye şunu söylemeyi dilemektedir ki [...] müzesindeki nesnelerin güvenliği konusunda içi kesinlikle rahat edebilir ve [...]

---

* Yazarın yanılgısı: Parşömen hırsızlığı 1908'de olmuştur; oysa cumhuriyet 1910'da, yani Kral II. Emmanuel'in, babası I. Charles ve vâris prensin öldürülmesinden sonra tahta çıkışından iki yıl sonra ilan edildi.

"İade daha önce yapılamadı, çünkü bu, herhangi bir polisiye olayda hiçbir şeyden çekinmeyeceğimi kanıtlayabilmekle ilgili bahsin bir parçasıydı.

"Tüm olası kaygı ve şaşkınlıkları ortadan kaldırmak için bu açıklamayı yapıyorum. Bu açıklamayı bizzat yapmamış olmam, bizzat yaptığımda iyi karşılanacağımdan emin olamadığım içindir."

"Birkaç gün önce sizin antika eşya müzenizden çaldığım parşömeni size iade ediyorum. Şunu açıklamalıyım ki, bu iadenin de kanıtladığı gibi, amacım hırsızlık değil, yalnızca bir bahsi kazanmaktı. Bu parşömeni iade ediyorsam, bu aptalca polis soruşturmasının olası şüphelilerine sıkıntı vermekten kaçınmak içindir. Yalnızca bir bahsi kazanmak için yapılmış bu eylem bir daha tekrarlanmayacaktır. Bu konuda tamamen huzurlu olabilirsiniz."

BÖLÜM III

Doktor Abílio Quaresma'nın olaya muzaffer bir edayla dahil oluşu. Müfettişler, yanlarında Abílio Quaresma'yla birlikte Jacinto Correia'nın evine geri dönerler. Okurun bildiği olayları öğrenen Quaresma soruşturmaya başlar. Sorgu, suçun işleniş tarzından yola çıkarak, anahtarın kopyasının nasıl alındığını keşfetmekten ibarettir. Bu kopyayı çıkartan kişi falanca çilingirin patronu Paulo Vasques'tir. Bölüm, bu kopyanın parşömeni kasaya koymadan önce alınmış olmasına Jacinto Correia'nın tepkisiyle noktalanır.

Sorun, şu anki haliyle, yani parşömenin iadesiyle birlikte, iki gün boyunca zihnimizi kısır bir şekilde meşgul etti. En az olası bir ya da iki hipotezi geçici olarak ileri sürmüş olsak da, en ufak bir çözüme varamıyorduk.

İleri sürdüğümüz hipotezlerin neler olduğunu ya da sonunda ortaya attığımız tahminleri belirtecek değilim. Durumu bilen okur, önceden sahip olduğumuz tüm verileri okuyarak, elbette aynı hipotezleri ileri sürebilir, aynı tahminleri hayal edebilir.

Bize göre olgulara en uygun olanı şuydu: Parşömen eve düzenli olarak ya da en azından sık sık gelen biri tarafından çalınmıştı. Bu kişi, parşömeni çalmakla ilgilendiğine göre, antikaların ya da belki de yalnızca tarihsel belgelerin cezbettiği biri olmalıydı. Belki de hırsızlığın ortaya çıkmayacağını ya da nispeten bu kadar çabuk ortaya çıkmayacağını veya soruşturmanın bu kadar hızlı olmayacağını ve polis tarafından –(sonuçta) bir işe

yaramasa da– bu kadar sabırla sürdürülmeyeceğini ummuştu. Hatta, soruşturma sonucunda kimliğinin açığa çıkma ihtimalini, belki uzak ama gayet somut bu tehdidi göze alacak kadar sağlam sinirleri de olmayabilir. Bu nedenle suçlu (eğer suçlu olarak adlandırılabilirse), nesnel açıdan muhtemelen yanlış ama (mizacına kıyasla) güçlü bir keşfin eli kulağında olmasından kaçınabilmek için parşömeni iade etmişti.

Bu hipoteze geçici olarak bağlı kaldık; çünkü bu olaydaki olguların tamamına en uyumlu gözüken şey buydu. Ama yine de yeni bir sorun, yeni bir kaygı ortaya çıkıyordu. Hırsız kimdi? Benimsenen hipotez nedeniyle, olasılıklar az sayıdaki kişiyle sınırlanmış olduğundan –çünkü kontu ziyaret etmeyenlerin sayısı çoktu–, geriye, bunlardan hangisi olduğunu bulmak kalıyordu. Ayrıca, kafamızda bir şüphe daha dolanıyordu. Hırsızlığın nasıl işlenmiş olduğunu tahayyül edemediğimizden, herhangi bir başka nesne üzerinde tekrarlanma olasılığı her zaman mevcuttu. Müzeye, tahmin edemediğimiz bir şekilde girmeyi başarmış ve parşömeni almış olan kişi, yine bizim bilmediğimiz yollardan yararlanarak yeniden içeri girebilir ve herhangi bir nesne üzerinde benzer ya da farklı bir başka başarı kazanabilirdi. Bu durumdan kaynaklı belirsizlik bizi tedirgin ediyordu.

Değeri kendinden menkul basit bir parşömen yerine, örneğin, kopyası ya da fotoğrafı da kendisi kadar değer taşıyan bir icadın planları söz konusu olsaydı, sorun bambaşka olurdu ve bunlar gerektiği gibi kopya edilmiş olacaklarından yerine iade edilmesi hiç anlam taşımazdı. Ama böyle değildi.

Uykusuz bir gecede aklıma gelen ve beni fazlasıyla heyecanlandıran hayal mahsulü aşırı bir hipotez de bir kenara bırakılmıştı. Parşömenin şifreli, daha doğrusu görünmez bir mürekkeple oluşturulmuş gizli bir yazının taşıyıcısı olabileceği fikri aklıma gelmişti; bu yüzden kopyası çıkartılamaz ya da fotoğrafı çekilemezdi. Hayal ürünü olsa da bu hipotezin saçma olduğu söylenemezdi.

Bu hipotezi konta söylediğimde etkilendi; ama bilinen her yöntemle titizlikle gerçekleştirilen bir inceleme sonucunda bu fikri destekleyecek hiçbir şey ortaya çıkmadı.

*

"Sizinle konuşmak isteyen bey geldi."

Uşağın bana uzattığı kartvizitin üzerinde, elime aldığımda, pek açık seçik olmayan şu sözleri belirgin bir şaşkınlıkla okudum.

Abílio Quaresma
bulmaca çözücü

"Kim bu adam? Neye benziyor?"

"Herhangi biri işte..." dedi uşak tereddütle.

"Giyimi nasıl? İyi giyimli mi?"

"Hayır, beyefendi, ama bir işçi olmadığı gibi sıradan biri de değil."

"Pekâlâ, içeri girsin."

Bir süre sonra kapı açıldı. İçeri giren kimse uşağın naif tarifini gerçekten de yalanlamıyordu.

[...]

[...]

Onu selamladıktan sonra oturması için rica ettim. Oturdu. Kısa bir sessizlik oldu. Sessizliği Doktor Quaresma böldü:

"Ben buraya Müfettiş Vieira'nın davetiyle geldim," dedi. "Çözülecek bir sorununuz olduğunu söyledi. Ben de, bir şeyler ortaya çıkarıp eğlenmek için bunu yapmak istiyorum."

"Bu kadar basit değil."

"Basit olsa beni heyecanlandırmaz."

Ortalama Portekizlilerden biraz uzun boylu bir adamdı. Zayıf, neredeyse iskelet gibi denen türden, epeyce kambur, melankolik biriydi. Yıpranmış bir hali vardı. Solgun yüzü hem zayıflığın hem de depresyonun neden olduğu derin kırışıklıklarla doluydu. İlk bakışta, simasında belli belirsiz bir asimetri hissediliyordu. İleri düzeydeki şaşılığı; ince ve renksiz dudaklı, hareketsizken düzgün ve soğuk gözüken, hafifçe felçliymiş gibi kasılan ağzı; ve zayıf insanlara özgü bir şekilde, uzun boynunun üzerinde düz ve sağlam duramayan başı merkeze alınmadıkça, daha derinleştirilmiş bir analiz bu simayı yerli yerine oturtmakta güçlük çekerdi. Yüzü uzundu, çenesi çökük ve zayıf. Solgun ve tereddütlü bir ifadesi vardı. İnce ve kartalsı burnunun nispeten çıkık halini ve orantısız bir boyda olmasa da yine de nispeten öne fırlamış, çehresinin alt kısmının silikliğiyle tezat oluşturan alnının güçlü hâkimiyetini bu durum iyice vurguluyordu.

Düzeltilmemiş, seyrek bir sakalı vardı. Saçları da dağınık ve kötü kesilmişti, onlar da seyrekti. Her ikisinin de rengi açık kestaneydi. Gözleri kahverengiydi; koyu değil açık renkti. Sözünü ettiğim şaşılıktan başka, belirsiz, dalgın bir ifade okunuyordu gözlerinde. Ateşli ve heyecanlı bir iç konsantrasyonun ifadesiydi bu.

Adamın bütün dış görünümünden –duruşundan giysilerine dek– bıkkınlık ve bezginlik okunuyordu. Bunun nedeni olabilecek özel bir ahlaksızlık ya da kötü alışkanlık işareti görülmüyordu. Bu adamın her hali, asla sıradan denemeyecek, ama her fırsatı kaçıran, hiçbir şans olasılığını elinde tutamayan, ama suç işleyecek itkisel bir enerjiye sahip olmayan, ahlaksızlık edecek bir dirimselliği olmayan, bohem bir *teklifsizliğin* doğallığı için gerekli sevinci içinde bulamayan, yaşamı ıskalayan biri olduğunu ortaya koyuyordu.

Genellikle ihmalkâr insanların ve duygularını göstermeyenlerin tercih ettiği griye akraba renklerden birindeki buruşuk giysisi, karşımda duran adamın kolu kanadı kırık ve zayıf görünümünü tamamlıyordu.

Her şeye rağmen onda sempatik [bir şey] de vardı. Belki de bu, bariz zararsızlığının ya da neredeyse kel, soğukkanlı alnından, yüzünün düşünceli ifadesinden, bakışının sakince analitik ifadesinden yansıyan bu alışılmadık üstünlük işaretiyle bu zararsızlığın muhtemel bağının meyvesiydi.

Bulmaca çözücü Doktor Abílio Quaresma karşıma böyle çıkmıştı ve ben de onu böyle değerlendirmiştim.

Sohbetimiz boyunca, son derece önem taşıyan birkaç ilave ayrıntıyı not edebildim. Sesi gerçekte utangaç insanların hafifçe titreyen, biraz alçak sesiydi: Ama dış dünyayı oluşturan her şeye ve herkese karşı gösterdiği ilgisizlik öyle mutlaktı ki bu utangaçlık asla bütünüyle kendini göstermiyordu.

Fiziksel tavrında da aynı tezat vardı. Beceriksiz ve *sakardi**– başka türlüsü beklenemezdi zaten. Ama bu adam için öyle ya da böyle olmanın hiç önem taşımadığı öyle belirgindi ki, bu *sakarlık* mutlak bir *teklifsizlik* görünümü almıştı.

Hiç durmadan puro içiyor, birbiri ardına yakıyordu. Uzun paltosunun sağ iç cebinden sürekli yeni bir puro çıkartıyordu. Cebinden çıkarır çıkarmaz yırttığı yüzüklerine bakıp, bunların koyu renkli, 25 reislik sıradan Peralta markasından olduğunu fark ettim.

Elleri uzun ve kemikliydi, tırnakları kemirilmişti. İnsanlara sanki yokmuşlar gibi bakıyordu.

Konuşurken nezaket kalıplarından ya da törensel ifadeden tamamen yoksundu.

İçeri girdiğinde derhal elimi sıktı.

"Siz Carlos Cerqueira'sınız,** değil mi? Evet, ben buraya Bay Sampaio Costa'nın verdiği bilgiler üzerine geldim. Bana ilginç

---

* İtalik olarak yazılmış sonraki iki kelime gibi bu da metinde Fransızcadır.

** Yazar, sekreterin adı konusunda tereddütlüdür. Önce Carlos Domiciano Santos, sonra –burada– Carlos Cerqueira, biraz daha ötede de Pereira diye adlandırır.

bir probleminiz olduğunu ve çözülmesini istediğinizi söyledi. Yapacak bir işim olmadığından, başkalarının çözemedikleri şeylere çözüm bulmakla uğraşıyorum. Gazetelerdeki bulmacaları çözmeye son verdiğimden beri, bu şekilde çözmeye devam ediyorum."

Bu paradoksal cümleyi, sanki paradoksal bir yanı yokmuş, dünyanın en doğal şeyiymiş gibi söyledi.

Ziyaretinden dolayı ona teşekkür ettim, ama problemin bu kadar hafiflikle ele alınamayacağını ona hemen açıklamaya çalıştım. Tersine, tuhaf bir güçlüğü vardı ve yalnızca çok sabırlı ve bu türden araştırmalar yapmaya alışkın bir soruşturmacı bence bu sorunu açık seçik görebilirdi. Bu lafı etmiştim ama aslında karşımda duran ve hiçbir şeyi takmaz gözüken adam, hırsız izi aramak için çatılarda dolaşacak ya da Mouraria veya Alfama semtlerinde* soruşturma yürütecek birine hiç benzemiyordu.

Doktor Quaresma gülümsedi ve yavaşça sakalını sıvazladı.

"Sandığınız gibi değil. Benim soruşturmalarımın –deyim yerindeyse– fiziksel olduğunu, insanları takip ettiğimi, suç mahallini incelediğimi ve olay yerinde önlemler aldığımı sanıyorsanız, yanılıyorsunuz. Genellikle problemleri evimde bir iskemleye oturarak çözerim. Ya da Peralta purolarımı rahatça içebileceğim bir yere oturup, saf zevzeklikler hakkında akıl yürüten insanların kof zaferi ve skolastiğin şanı olan soyut nitelikteki bu akıl yürütmeyi işlenen suçun incelenmesine uygulayabileceğim herhangi bir yerde çözerim."

Sonra, ben bütün bu söylediklerini anlayabilmek için düşüncelerime gömülmüşken, o sözüne devam etti:

"Lütfen sözlerimi iyi anlayın. Hiçbir şey için özel yöntem yoktur. Her yöntem, hangisi olursa olsun, uygun düşebilir, yeter ki *aşırı* benimsensin, ilkelerine kesinlikle sadık kalınsın ve

* Lizbon'un o döneminde adı kötüye çıkmış olan ve halktan insanların oturduğu semtler.

başka herhangi bir yöntemden gelen her öğe kesin olarak dışlansın. Ben ki, tabiatım gereği öznelliğe ve akıl yürütmeye eğilimliyimdir –böyle doğmuşum–, her durumda yöntem olarak akıl yürütmeyi kullanırım; gözlemden ya da deneyime benzer bir şeyden farklı olarak, doğrudan doğruya akıl yürütmeyi, –yalnızca akıl yürütme, sadece akıl yürütme– kullanırım. Saptamaya başladığım bir iki basit olgudan yola çıkarım, çünkü yalnızca akıl yürütme sayesinde bunların gerçekten olgu olduğuna emin olmaya başlarım. Buradan yola çıkarak, gözlerim kapalı, yalnızca analiz ve sentezle, hakikati keşfe giderim. Benim geniş düşünme deneyimimde, çok az sayıda olan özel durumlar dışında, her zaman başarı kazanıyorum. Başarımın tek nedeni, akıl yürütmekten başka bir şey yapmamam, kendi içsel yolumdan asla uzaklaşmamamdır.

"Gözlemin, dikkatin, konsantrasyonun temel olduğu söylenir genellikle. Ben buna inanmıyorum. Dikkat, gözlem, konsantrasyon ve deneyimleme, içgüdüsel bir sebatla tek bir yöntemi uygulayamadıklarından, kendi doğal zayıflıklarını birçok yöntemin kullanımıyla telafi etmek zorunda kalanlar için temeldir. Onların bir şeye varmasının tek yolu budur. Sırf dikkatin bile istenen her şeyi verdiğine eminim. Ben, yapım gereği dikkatsiz biri olduğumdan, dikkati kullanmayı düşünmem; onu geliştirmeyi de düşünmem, çünkü doğanın bizim yapmamızı istemediği şeyi yapmayı istemek daima saçmadır. Mizaç gereği alkoliksem, değişmeye çalışmadan içerim. Nasıl ki dikkatin yöntem olarak yettiğine iknaysam, konsantrasyonun da tek başına yettiğine, gözlemin de tek başına yettiğine iknayım. Ben bu iki yöntemden ne birine ne diğerine başvururum; bunun nedenini siz de biliyorsunuz. Çünkü ben tabiatım gereği gözlemlemeyi bilmem; çünkü düşüncemi herhangi bir konuya asla yoğunlaştıramadım. Eğer sürekli akıl yürütüyorsam, bunun nedeni, akıl yürütmek için, akıl yürüttiğümü düşünmek zorunda olmamamdır.

Nefes alır gibi akıl yürütüyorum. Buna en ufak bir değer atfetmiyorum. Mütevazılık bu."

Purosunun izmaritini fırlattı, cebinden bir diğerini çıkardı, yüzüğünü yırttı, dişleriyle ucunu kesti ve yaktı.

"Şimdi," dedi sonunda, "güç problemleri çözme meziyetlerim hakkında sizi bilgilendirdiğime göre, sizi meşgul eden problemi çözmek için mevcut verileri lütfen dinleyin..."

Quaresma elini kaldırdı, henüz söze başlamayacağını belirten bir işaret yaptı.

"Konuya girmeden önce," dedi, "bir şeyin, bizim aramızda ve dostça, iyice anlaşılmasını isterim."

"Söyleyin, söyleyin," karşılığını verdim.

"Size söylediklerim hakkında ne düşünürseniz düşünün, benim için önemli değil."

Bu uyarıyı öyle belirtti ki, doğallığında, olabilecek en nazik şey diye kabul ettim.

*

"... Sonra, metafizikçi olmayı düşündüm; en azından kendi kullanımım için bir evren yorumu inşa etmeyi düşündüm. Bu, yine de, benim sınırlı zihnimin egemen olduğu, entelektüel utanmazlığın basitçe ve aniden ortaya çıkışı oldu."

"Nasıl yani, neden entelektüel utanmazlık?"

"Şu nedenle: ... Akıl yürütmeye kendini veren, gerçekten kendini veren bir insan bu akıl yürütmenin çıkış noktası olarak olgulara –en azından bir olguya– ihtiyaç duyar. Oysa, metafizikte, yola çıkabileceğimiz *en ufak olgu* yoktur. Evren sistemi bir olgu değildir, çünkü bu sistem bütün olguların toplamıdır ve biz, bütün olguların toplamının, *olgu olarak* ne olabileceğini bilme imkânına sahip değiliz. Yaşamın olguları arasında yönümüzü

bulmaya yarayan görecelik ölçütümüz yoktur. Yanılsama olasılığı evren sistemi 'olgusu' içinde ortadan kaldırılamaz, çünkü bir denetimde bulunmamızı sağlayan olgunun yanında başka olgu yoktur. Diğer olgular karşısında belirli bir olgu ya gerçektir ya da değildir; evren sistemi gerçekdışı olabilir...

"Böylece, her metafizik sistem, kendini akıl yürütmeye adayan insan için, entelektüel olarak bir olanaksızlıktır.

"Aynı şekilde, her türlü sanatsal çalışma umudundan da vazgeçmek zorunda kaldım. Muhtemelen bende bulunmayan vasıflardan artık söz etmiyorum. Kendini akıl yürütmeye adayan bir insanın kendini sanata vakfetmesinin imkânsızlığını ima ediyorum yalnızca.

"Her çalışan, doğal olarak, kusursuzluğu arar. Olgular üzerine akıl yürütenin kusursuzluk ölçütü, sonuçlarının gerçekle çakışmasıdır. Sanat emekçisinin, eserinin kusursuzluğunu ya da güzelliğini değerlendirmesini sağlayan gerçekten kişisel en ufak ölçütü yoktur. Sanat eseri için kesin ölçüt yoktur. Bu nedenle, akıl yürüten insan için sanat eseri erişilmezdir."

"Bilim gelişme gösterdi."

"... Pek az," diye sözümü kesti Quaresma.

"Az mı?" dedim şaşkınlıkla. "Ama, azizim doktor, son kırkelli yılda bilimin ne kadar ilerlediğini görüyorsunuz!"

"Dostum, ne kadar ilerleyebileceğini görüyorsunuz. Bay Pereira, siz de benim gibi bilimin, özellikle de modern bilimin –ama özünde bütün bilimin– gelişimini derinlemesine ve titizlikle analiz etseydiniz, yapılmış olan her şeyin yapılabilecek olandan az olduğunu anlardınız. Peki, neden, biliyor musunuz? Kısmen, yanlış gözlemlendiğinden; kısmen, yanlış gözlemlerken fazlasıyla gözlendiğinden; ve kısmen de fazlasıyla gözlemde

bulunulduğu için. İçebakışçılığın geçersizliği bilimin ilerlemesini son derece engelledi... Ne diyeceğinizi biliyorum –itirazlar geldiğini hep görürüm. İçebakışçı yöntemler rağbetteyken bilimsel alanda daha da az ilerleme kaydedildiğini söyleyeceksiniz. Bunu kabul etsek bile, Bay Pereira, kabul etmek için eskiden olduğu gibi günümüzde de ilerlemenin *toplumsal olarak* mümkün olduğunu *sosyolojik olarak* kanıtlamak gerekir ki bu bana imkânsız gelmektedir. Hatta kabul etsek bile, sizin argümanınız zayıftır, çünkü, azizim Pereira, vaktiyle psikolojide kullanılan içebakış yöntemi içe baktığı için başarısız kalmış değildir. Nesnel olanın başarısız kalması gibi, kaba olduğu için ve uygulaması ilkinden daha güç olduğu için başarısız oldu. Dinin dayattığı çok [...] uzlaşımların ve *sınırların* iki yönteme, dış gözlemden çok da öznelliğe –çünkü özneldir ve zihinle temastan doğar– getirdiği her engelden söz etmiyoruz. Çünkü, sevgili dostum, içebakış yöntemi zihnin zihne uyguladığı nesnel yöntemden başka bir şey değildir. Doğrusu, söz konusu nesnel yöntem kadar nesneldir; tamamen içeriyi gözlemler. Ne yazık ki, modern kuşakların kafasına dışsal gözlemi –yanlış da olsa– kazımış olan toplumsal-zihinsel koşullar içsel gözlemi de paralel olarak *onların kafasına kazıyacak* türde değildi. Biz böyle biz olduk... Sırası gelmişken, psikoloji meraklısı romancıların, zihni analiz eden modern eleştirmenlerin genellikle neden gerici olduklarını biliyor musunuz?"

"Bunu fark ettim, doktor, ama Fransa'da... Ribot, Bourget..."

"Ama neden gericiler biliyor musunuz?"

Başımla hayır anlamında işaret ettiğimden:

"Azizim Pereira, çünkü içebakış yöntemine geri dönüş onları materyalizmden saptırdı. Ama onların hatası diğerlerininki kadar büyüktür; bu iki tür hatayı sosyoloji açıklar. Bunaklık yozlaşması... Çünkü bunlar ve diğerleri marazi yöntemleri takip ederler, bunlar hastalıklı ruhsallıklardır, ilerlemeleri de eksiktir, geriye dönüşleri de eksiktir."

"Yöntemimize geri dönelim... Sizin bakış açınızdan, dostum, doğru yöntemi oluşturmanın gözlemlemekten, ardından da çıkarsamaktan ibaret olduğunu söylüyordunuz... Öyle değil mi?"

"Çok ve *iyi* gözlemlemek."

"Evet, çok ve iyi gözlemlemek, çok ve kötü gözlemlemekten daha iyidir. Ama daha iyisi, çok *gözlememektir*."

"Bak hele!"

"Evet, gerçek akıl yürütmeye girişen kişi, eğer bir şeye varmak istiyorsa gözlem yapmamalıdır. Yalnızca görmeli, ama herhangi bir kişinin görebileceği şeyi görmelidir. Bu nedenle *görmek* diyorum, *gözlemlemek* değil. Olguların bir tür konturlarını algılamalıdır; tümdengelim yoluyla ayrıntıları kavramayı bilmek akıl yürütmeye özgüdür."

"Tıpkı bir tabloyu çerçevesinden başlayarak tümdengelim yoluyla öğrenmek gibi..."

"Tam değil: Bu, figürün konturunun figürüdür. Ama metaforunuzu korumak isterseniz, onu iyi incelediğimizde şunu gözlemleyebiliriz: Doğada tablo resme uyarlanmıştır..."

"Evet. Ne diyordum, sizin yaklaşımınız, söylememe izin verirseniz, bana biraz gereksiz geliyor. Onu... nasıl demeli, tek yanlı, dengesiz, akıl yürütmenin sınırlarına fazla bağlı ve olguları pek dikkate almayan bir şey olarak görüyorum."

"İyi incelemediğiniz için. Aslında gayet dengelidir. Olgulara göstermem gereken dikkati gösterdiğim gibi, akıl yürütmeye de gösteriyorum. Problemi başından ele alalım. Başlangıçta olgu yoktur..."

"Olgu yok mudur?..."

"Yoktur, yalnızca olguların yorumları vardır. Beyin *sonradan* işlesin diye görmekten ya da gözlemlemekten bahseden kişi, psikolojiden fazla anlamıyor demektir; çünkü yalnızca görme olgusu, dışarda olup biten hakkında beynin çalışmasından ibarettir. Basitçe ve yalnızca bakışta bilinçaltı akıl yürütmeler, fikir

çağrışımları, bilinçdışı tümdengelimler ve sonuçlar vardır. Olgular mı?... [...]

"Ama bu alıntıları bir yana bırakıp, olayı analiz edelim... Öznenin nesneyle ilişkisi *hakikat* açısından üç türlüdür. Örneğin her insan üç farklı biçimde *öznedir*. Öncelikle, metafizik olarak ve bütün evrenle uyum içinde, *herhangi bir nesnenin* olduğuna inandığı için öznedir. Bunu geçelim, çünkü bu yalnızca metafiziği ilgilendirir. İkinci olarak, bu nesnenin, duyular gibi, belli bir şekilde, sinir sistemi tarafından yapıldığını sanır, bu nesne onun için, özne için bir nesne olur. Bütün bunlar onunla aynı duyumlara sahip olacak varlıklarla uyum içindedir. Son olarak, bu nesne onun için de başka herhangi biri için de kesinlikle aynı değildir, çünkü, her şeyin farklılığı yasası nedeniyle, hiçbir sinir sistemi bir diğerine denk değildir. Dolayısıyla kimsenin nesnel hakkındaki mefhumu bir başkasınınkine benzemez. Bundan ne sonuç çıkar? Sonuçlar aşikârdır. Nesnelin ilk derecesinde, bütün insanlar hemfikirdir, çünkü, her biri özne olduğundan, hepsi de bir nesneye inanırlar. İkinci noktada, hemfikirdirler; her biri *aynı şekilde* –yani aynı duyularla– özne olduklarından, hepsi de bu nesneye ortak *genel* bir biçim verir. Ama üçüncü derecede hemfikir değillerdir, çünkü, her biri özne olsa da ve aynı biçimde özne olsa da, deyim yerindeyse, aynı (yetenek) derece(sin)de değillerdir. Birinci nokta bizi ilgilendirmez. Dışsal bir gerçeğe inanıp inanmamanın nedenleriyle işimiz yoktur.

*

"Herhangi bir suç hakkındaki soruşturmanın hedefi o suçu işleyeni bulmaktır. Bunu bulabilmek için, olası üç yoldan birini ya da birden fazlasını tutarız. Suç nasıl, ne zaman, ne amaçla işlendi? Bu üç soruya cevap vermeye çalışırken, temel sorunun cevabına erişebiliriz.

"Çoğu zaman –en azından genellikle– hedefe erişmeye çalışmanın bir yolu yoktur. Hırsızlık suçlarının çoğunda hedef bellidir. Basit anlamda, çalınan şeyi, bu ister para olsun ister kolaylıkla paraya çevrilebilir nesneler, ele geçirmekten ibarettir. Yine çoğu durumda, suçun ne zaman işlendiğini saptamak hiç işe yaramaz. Tabii eğer özel koşullar suç işleme fırsatını yaratmışsa, bu başka. Genellikle, meçhul bir suçluyu bulmanın en dolaysız yolu, suç işlerken kullanılan yöntemdir. Çünkü, suçu işleyenin ruh hali suçu işlemek için kullanılan yönteme yansır. Kimi zaman, ele geçen fırsat, kullanılan yöntemin bir ayrıntısı olur. Başka deyişle, fırsat seçimi, kullanılan yönteme bağlı olarak yapılır.

"Bir suçun işlenebileceği herhangi bir koşul üzerine yürütülen bir soruşturmada biz mantığı kullanırız, akıl yürütmenin üç evresini takip ederiz: Gerçekten bir suç var mı? Suç ne zaman, nasıl ve ne amaçla işlendi? Sonuç olarak, kim işledi? Her soruşturmanın akışı budur.

"Herhangi bir konu hakkında," dedi Quaresma, "soruşturma esasen akıl yürütmelerin tam güvenilir olmasına bağlıdır. Bu ise üç şeye bağlı olur: (1) Söz konusu durumda, *olguların* ne olduğunun önceden belirlenmesi; yani kusursuzca açık olduğunda kimsenin itiraz edemeyeceği gerçeklik ayrıntıları; (2) "bütünsel olgu"nun, yani, ikinci olarak, bu önsel olgular arasındaki ilişkinin oluşturduğu olgunun ne olduğunun belirlenimi; (3) bu son noktadan yola çıkıldığında, olayın bütünsel tarihi nedir? Yani bir tümevarımdan diğerine, eleyerek, karşılaştırarak, ayıklayarak ilerleyip, uygun şekilde ve adım adım analiz edildiğinde, bütünsel olgunun doğal olarak vardığı sonuç nedir?

"Yalnızca duyularımızla değil, aynı zamanda zekâmızla da görürüz. Şimdi, kendi içinde anormal olan halüsinasyon hipotezini de eleyerek, normal deneyime gönderme yapıyorum.

Bir örnek: Sokakta yürürken, kaldırıma düşmüş bir adam gördüğümde kendi kendime gayriihtiyari sorarım: Bu adam neden burada yatıyor? Bu noktada bir akıl yürütme hatası, dolayısıyla fiili bir hata olasılığı vardır. Bu adamın buraya *düştüğünü* ben görmedim. Benim için bir *olgu* olan şey, burada *yatıyor* olmasıdır. Örneğin başka bir yerde düşmüş ve buraya taşınmış olması mümkündür; birçok başka şey de mümkündür. Basit gözüken şeyin ne kadar karmaşık olabileceğini size gösterebildim sanıyorum. Herhangi bir sorunu ele alabilmek için gereken şey, kelimenin gerçek anlamıyla *veriler* ile *sonuçları* –bunlar ne kadar dolaysız, ne kadar aşikâr, bize ne kadar içgüdüsel gelse de– daha baştan titizce ayırmaktır.

"Bu sorun, tanıklık sorununu da sıkı sıkıya içerir. Tanıklıkların birikmesiyle doğrulamaya öncülük eden içgüdüsel ölçüt, yalnızca olası yanılsamaları ya da hakikati iradi bir şekilde çarpıtma olasılıklarını ortadan kaldırmaktan değil, aynı zamanda *sonuç* öğesini *olgu* öğesinden de yok etmekten ibarettir; çünkü bir 'olay'a tanıklık etmiş otuz kişinin anlatısında ortak olan şeyin olgular olması ve ayırt eden şeyin de her birinin bundan çıkardığı içgüdüsel sonuçlar, olaya tanık olurken neredeyse eşzamanlı olarak çıkartılan dolaysız sonuçlar olması doğaldır.

"Kuşku durumunda, kesinlikle güvenilir verilerden yola çıkmak için, geçici de olsa bunları ortadan kaldırmamız gerekir."

*

"Önce olgulara bakalım," dedi Doktor Quaresma. "Önce bu olaydaki tartışmasız olguların neler olduğunu saptayacağız. Bunlardan yola çıkarak, kendi akıl yürütmemizi tamamen güvenilir bir şekilde düzenleyebilmek için bunları saptamamız gerekir. İlk olguyu ele alalım. Bu olgu, parşömenin kasadan bu ayın başı ile on beşi arasında kaybolduğu mudur?"

"Kesinlikle," dedi Bay Correia.

"Bu noktada kuşku olamaz, kaybolduğu dönem bu, değil mi? Örneğin, onu son kez gördüğünüzde, gördüğünüz şey gerçekten o parşömendi, başka bir kâğıt değildi, öyle mi?"

"Parşömeni gördüm ve onu inceledim. Bu noktada en ufak bir kuşku olamaz."

"Pekâlâ. Parşömen kaybolduğuna göre, ya başka bir yere konulduğu için ya da çalındığı için kaybolmuştur. Başka bir yerde olabileceği hipotezi buraya uymuyor, çünkü parşömenin bulunduğu yer, ona gösterilen özen ve sizi iyi bakmaya yönelten koşullar bu hipotezi dışlamaktadır. Demek ki, bulunamayan parşömen bu ayın –yaklaşık olarak– 1'i ile 15'i arasında çalındı."

"Kesinlikle."

"Eğer çalındıysa, nasıl ve kim tarafından çalındı? Önce, ne şekilde çalınmış olabileceğini inceleyelim. Bunu saptarsak, hırsızın nasıl biri olabileceğini araştırmakta bir adım atmış oluruz; çünkü bir şeyin çalınma şekline bakarak, bu suçu işleyenin kişiliği hakkında bir şeyler belirlenebilir.

"Siz, Bay Correia, siz şunu ileri sürüyor ve garanti ediyorsunuz ki, ve ben sizin belleğinize güvenilebileceği kanısındayım, hırsızlığın cereyan ettiği yaklaşık on beş gün boyunca, müzenize ender olarak girdiğiniz gibi, daima tek başınıza girdiniz ve orada olmadığınız tek bir an bile kapıyı açık bırakmadınız."

"Kesinlikle böyle diyorum ve bundan tamamen eminim."

"Pekâlâ. Bu durumda hırsızlık gayet incelik gerektiren bir yöntemle değil, kapıları zorlamak ya da maymuncuk kullanmak gibi yöntemlerle işlenmiş olmalı. Müzeye iki kapıdan giriliyor, çünkü pencereler demir parmaklıklı ve oradan girmek imkânsız. Kapılardan biri daima içerden kilitli, anahtar kilitte ve kapalı tutulan, yukarda [ve] aşağıda dört tane sürgülü kilit var. Buradan girmek de imkânsız gözüküyor. Dolayısıyla diğer kapıdan girilmiş olması gerekir. Sizde bunun, üst kattaki bir sandıkta duran ve

Yale bir kilitle kapanan bir başka anahtarı daha var. Göründüğü kadarıyla bu fabrikanın imal ettiği en iyi kilitlerden biri."

"Bütün bunlar çok doğru, ama..."

"Şu an için ama yok... Ben kendi akıl yürütmemi ortaya koyuyorum... İzin verin devam edeyim. Bir kilidi açmanın üç yolu vardır. Zorlayarak. Anahtar yerini tutan herhangi bir aletle açarak. Ve bir anahtar yardımıyla. Bu ya kopya bir anahtardır ya da hileyle elde edilmiş gerçek anahtardır. Bu kapı zorlanarak açılmadı. Anahtar yerine geçen herhangi bir aletle de açılmadı, çünkü kilidin incelenmesi –zaten bu şekilde açılması çok kolay olmayan bir kilittir– içinde hasar olmadığını gösteriyor. Böyle açılsaydı hasarsız olamazdı. Dolayısıyla, kilit anahtar yardımıyla açılmıştır. Kopya bir anahtarla, tekrar ediyorum, ya da herhangi bir şekilde elde edilmiş asıl anahtarla.

"Bu iki hipotezi inceleyelim. Kapıyı asıl anahtarlardan biriyle açmak için, hırsızın ya Bay Correia'nın hep üzerinde taşıdığı anahtarı ya da yukarda, hep sandık içinde duran anahtarı ele geçirmiş olması gerekir. Bu sandık, gizli gözlü bir sandık, değil mi?"

"Evet."

"Ya bu sandığın anahtarı?"

"O burada, müzenin anahtarıyla aynı tomarda."

"Pekâlâ. Sandıktaki anahtarı alabilmek için, ya kapıyı açmakta kullanmak amacıyla ya da kalıbını çıkarıp kopyasını yapmak amacıyla, hırsız, yukarda bulunan sandığın kilidinin sırrını keşfetmek zorunda olmanın dışında, zorlanarak açılamadığında, bu sandığın da anahtarını elde etmek durumundadır. Oysa, bu anahtar müze kapısının diğer anahtarıyla aynı tomarda olduğundan, anahtar tomarını ele geçirebilmiş olsaydı, sandığın anahtarını sorun etmezdi, çünkü kapının diğer anahtarı da onda olurdu, böylece ihtiyaç duyduğu kalıbı alabilirdi. Doğal olarak ortaya çıkan bir diğer sorundan ise söz etmiyorum. Müzenin

diğer anahtarının yukarda, sandığın içinde olduğunu hemen hemen hiç kimsenin bilmiyor olması..."

"Gayet doğru, kesinlikle doğru. Onun yukarda olduğunu bir tek ben biliyorum. Yalnızca ben, başka kimse bilmiyor."

"Dolayısıyla kapı bir anahtar yardımıyla açılmış olmalı ve bu anahtar ya sizin hep üzerinizde taşıdığınız anahtardır ya da bu anahtardan yola çıkarak kopyalanmış bir anahtardır. Hırsızlığın kesinlikle işlenmiş olması gereken on beş gün boyunca bu anahtarları ne yaptınız?"

"Her zaman yaptığımı. Hep üzerimde taşıdım, yanımdan ayrılmadılar. Uyuduğumda da onları güvenlik nedeniyle belirli bir yerde saklıyorum. Benden başka birinin bu yeri bilmesi mümkün değil."

"Size inanıyorum. Bu durumda, kapıyı anahtarla açmış olan hırsız, sizin üzerinizdeki anahtarla açmadı. Tek bir çözüm kalıyor, ki bu da ister istemez doğru çözüm olmalı: Hırsız kapıyı, sizin üzerinizdeki bu anahtardan kalıbı çıkartılmış kopya bir anahtarla açtı."

"Ama..."

"Sözümü kesmeyin. Sözü edilen on beş gün boyunca, bu anahtarlardan asla ve asla, kesinlikle ayrılmadınız. Uyuduğunuz zaman hariç. O zaman da kimsenin nerede olduğunu bilemeyeceği yere saklıyordunuz. Güvenilir biri bile olsa, müzenin temizliği için de kimseye vermediniz. Öyle değil mi?"

"Temizlik yapılırken kapıyı ben açıyorum. Zaten temizlenecek pek bir şey olmaz."

"Çok iyi. Demek ki anahtarın kalıbı söz konusu on beş günde alınmadı. Bu dönemden önce, başka bir zaman alınmış olması kesin."

"Ama..."

"Bir kez daha sözümü kesmemenizi rica ediyorum... Ben kendi düşüncelerimi ortaya koyuyorum... Lütfen, size ara sıra

sorduğum sorulara yanıt vermekle yetinin. Kalıp üzerinizde taşıdığınız anahtardan alındı ve bu aydan önce, hırsızlığın işlendiği on beş günden önce alındı. Bu koşullarda, hırsız –hırsız ya da onun başvurduğu başka biri– asla üzerinizden ayırmadığınız müze anahtarına nasıl sahip olmuş olabilir? Olası üç yöntem vardır. Sizin bir dalgınlığınızdan ya da unutkanlığınızdan yararlanarak; üzerinizde taşımadığınızda –örneğin uyurken– bu anahtar tomarının nerede olduğunu keşfederek; ya da bu anahtara el koyabilmek için kurnazlık türünde herhangi bir yönteme başvurarak.

"Soruşturma burada güçleşiyor, çünkü artık bu aydan önceki tanımsız bir dönem söz konusu olduğundan, sizin belleğinize bu ay meydana gelen olaylar konusunda olduğu gibi güvenemem. Bununla birlikte, vazgeçmeyelim. Uyurken anahtarları sakladığınız yer, sizin onları saklarken, örneğin bir kapının tepe camından görülmenizin mümkün olduğu bir yer midir? Ya da hassas bir kulağın anahtarların şıngırtısını saptayabileceği bir yer midir?"

"İkisi de değil. Yeri söylememeyi tercih ederim..."

"Elbette... Bilmek istemiyorum... Tek öğrenmek istediğim şey, sorduğum şey..."

"Bu durumların ne birinin ne de diğerinin olabileceği bir yer."

"Pekâlâ. Bu hipotezi bir yana bırakalım. Geriye iki hipotez kalıyor. Ve bu noktada sizin belleğinize hırsızlığın meydana geldiği yakın dönemdeki kadar güvenemeyeceğimi söylemiş olsam da, Bay Correia, belleğinizin olası zayıflıklarını asgariye indirmeye çalışacağım. Söylediğiniz gibi, anahtarlar daima üzerinizde. Alışıldık durum bu; onları bir an unutmanız için ya da bu anahtarlara gösterdiğiniz dikkati gevşetmeniz için anormal bir durum olması gerekir. Ben size anormal durumların farklı kategorilerini sayacağım ve siz de bana, bu durumların her biriyle ilgili olarak, anahtarlarla ilgili, herhangi birinin kalıbını almasına

imkân tanıyacak bir şeyin başınıza gelip gelmediğini hatırlayıp hatırlamadığınızı söyleyeceksiniz.

"Bu durumda, üç tane anormal olasılık vardır. Öncelikle, anahtar tomarına yönelttiğiniz dikkatle ilgili bir anormallik olabilir. Sizi etkilemiş olan, bu anahtarlar karşısında olası dikkat eksikliğine neden olabilecek en ufak bir anormal durumu hatırlayın. Örneğin bir hastalık, ciddi bir kaygı, herhangi bir nedenle bu dikkat eksikliğine yol açabilecek ivedi bir aciliyet..."

"Bu tür hiçbir şey olmadı."

"Hiç mi olmadı?"

"Hiç. Ben hasta olduğumda –ender olurum–, anahtarlar yukarıdaki sandığı konulur. Başıma çeşitli aksilik ve dertler gelmiş olduğu doğru olsa da, gayet iyi anlayacağınız gibi bu anahtar mevzusu benim hayatımda sıradan, normal bir şey. Aksilik ya da dert, diyelim iştahımı kesse de yıkanmayı bana unutturamaz ve bu anahtar tomarını taşımam kadar sıradan bir şeyi etkileyebilecek dert ya da aksilik olamaz. Buna o kadar eminim ki, bu türden bir şeyin tek meydana geldiği zamanı kesinlikle hatırlıyorum. Yedi yıl önce oldu. Coimbra'da bulunan yeğenime öfkelenerek, bir güzel haşlamak için odamdan pantolon gömlek çıkarken, düğmeme iliştirmekte olduğum anahtarları, o hışımla yatağın üzerine fırlatıp atmıştım. O zaman bile orada ancak iki dakika kaldılar. Orada durdukları süre boyunca odama kimse giremezdi. Belki gayet iyi hatırlıyor olmam tuhaf gelebilir..."

"Hayır, bana tuhaf gelmiyor. Kuşkucu yapınız, az bulunur eşyalarınızın bulunduğu salonun anahtarlarına gösterdiğiniz özel dikkat, bütün bu küçük ayrıntılar konusunda sizin belleğinize güvenmemi sağlıyor. Oysaki benzer konularda başka birine güvenemezdim. Ya da daha önemli ama sizin bildik kaygılarınızla ve karakterinizin temel özellikleriyle alakasız başka şeyler konusunda da size güvenemem. Fakat, başka bir hipotezi ele alalım. Anahtarları koyduğunuz yer konusunda anormal bir durumun

meydana geldiğini varsayalım. Siz buradayken geceleri anahtarları her zaman aynı gizli yere mi koyuyorsunuz? Örneğin yolculuğa çıktığınızda? Dışarı çıktığınızda ve tesadüfen bir arkadaşınızın evinde geceyi geçirdiğinizde?..."

"Seyahate çıktığımda, yukardaki sandıkta kilitli kalırlar ve yalnızca sandığın ve valizlerin anahtarını yanıma alırım... Dostlara gittiğimde ise geceleri asla onlarda kalmam. Yolculuklarım hariç... Evet, bu durumda, söylediğim gibi, sandıkta kilitli kalırlar."

"Geriye, anahtarın kalıbının hileye başvurarak alınması kalıyor. Hipotezlerin aşama aşama dışlanmasıyla, benim akıl yürütmem beni bu nihai sonuca götürmüyor olsa bile, size sorduğum sorulardan sonra bu sonucu bana dayatacak bir başka koşul ortaya çıkacak. Kapının kopya bir anahtarla açıldığı kesin olduğuna göre, anahtarın kalıbı da hep üzerinizde olan anahtardan alındığına göre, hırsızın –ya da başka birinin– sizin anahtarlarınıza el koyabileceği en ufak bir durum bile hatırlamadığınıza göre, anahtarları onun eline verdiğinizi ya da almasına imkân tanıdığınızı size tamamen unutturacak kadar kurnazca yollara başvurmuş olması kesindir. Eğer böyle olduysa, hilebazın ellerine anahtarları verdiğinizi değil ama bu hilenin ortaya çıkabildiği sohbeti hatırlamanız gerekir. Bilmem iyi anlatabildim mi: Sözünü ettiğim kişinin ellerine anahtarları düşünmeden vermeye sizi yönelten hile, *ne yaptığınızın farkına varmadan* anahtarları başkasının eline bırakmanızı sağlayacak kadar ustalıklı olmalıdır. İmdi, eğer ne yaptığınızın farkında değildiyseniz –yoksa anahtarları kimsenin eline bırakmazsınız–, anahtarları birinin eline vermiş olduğunuzu tamamen unutmuş olmanız çok doğaldır. Bunu ise ancak *anahtarlarınızı bırakmaya sizi yöneltmiş olan kurnaz sohbeti size hatırlatabilirsem* gerçekten hatırlayabileceksiniz. Beni anlıyor musunuz?"

"Evet, anlıyorum," dedi koleksiyoncu, belirgin bir tereddütle.

"Dolayısıyla," diye devam etti sözüne Quaresma, "anahtarla-

rınıza yönelik bu dikkat eksikliğinin her açıdan *doğal* olması için, doğuştan güvensizliğinizi bütünüyle yitirmeniz için şart olması gereken sohbet türünü size göstereceğim. Bu sohbetin ne olabileceğini hayal etmek güç değil. Siz koleksiyoncusunuz, eski ve ender şeylere meraklısınız. Aynı zamanda her kuşkuyu dışarda bırakacak şekilde sizin dikkatinizi çekmenin en kolay yolu, size antikalardan, ender nesnelerden söz etmektir. İmdi, söyleyin bakalım –çünkü ben bu tür şeylerden çok haberdar değilim–, eski anahtar ya da eski kilit koleksiyonunuz, veyahut bu tür bir başka koleksiyonunuz var mı?..."

"Evet, bir tane var..." Aniden Bay Correia'nın ifadesi değişti, bir çığlık attı ve masaya bir yumruk indirdi. Quaresma'ya tuhaf bir şaşkınlıkla bakıyordu... "Buldunuz! Kahrolası! Buldunuz! İnanılır gibi değil... Bu olayı hatırlamam için kilitten söz etmeniz yetti. Yaklaşık bir yıl oldu, belki daha az, buraya, bir dostumun, Lopes Lima'nın getirdiği biri geldi, Vasques adında biri, yanılmıyorsam, civarda bulunan büyük bir mekanik kilidin sahibi. Benim eski kilit koleksiyonumu görmek istemişti... Koleksiyonu ona gösterdim. Sempatik bir adamdı. Koleksiyonum hakkında bana çok kompliman yaptı. Sonra kilitlerden söz etmeye başladı ve kilitlerin tarihine dair muhteşem bir konuşma yaptı. Ta bilmem ne zamandan Yale'e kadar... Bize, Lopes Lima'yla bana, kilitlerin kusursuz bir hal almasının farklı ayrıntılarını gösterdi ve bunu yapabilmek için benim anahtarlarımı istedi. Yale üzerine de uzun bir nutuk çekti. Evet... elinde herhangi bir şey varsa, benim anahtarımın kalıbını almakta kullanabileceği balmumu ya da buna benzer bir şey, kalıp alacak zamanı oldu, hatta daha fazlası... Tam dediğiniz gibi: Bu adamdan kuşkulanmak nereden aklıma gelirdi ki? Hiç kuşku uyandırmamıştı! Çünkü konuşması gerçekten ilginçti. Konusunda yetkili ve bilgili birinin konuştuğu gayet iyi görülüyordu... Ama, aslında, bu adamın bu olayda ne işi olabilir? Bu hikâyede yeri ne? Kilitlerimi çalsaydı, tamam...

Ama bir parşömen!... Ya buraya nasıl girdi... Doğru olabilir mi," dedi müfettişlere dönerek, "hırsız mı o?"

"Öyle birini hiç işitmedim," dedi genç olanı. Yaşlısı da olumsuz bir baş hareketiyle onu onayladı.

"Tamam, tamam," dedi Quaresma. "Bizi ilgilendiren konuya dönelim... Öncelikle, doğrulayıcı bir ayrıntı gerek. Bu adam, bir ara, Yale anahtarı temizledi mi?"

"Temizledi mi?... Bilmem... Bir dakika, doğru; evet, evet, çok doğru... Bir ara, Yale'in çalışmasındaki kusursuzluktan, modern nesne olarak Yale anahtarın güzelliğinden söz etti ve anahtarı temizledi, bir anlamda aşkla, dipteki bir masanın üzerinde bulunan bir bezle..."

"Balmumunun hiçbir şekilde hissedilmemesi için," diye açıkladı Quaresma müfettişlere. Onlar da anladıklarını belirtmek için başlarını salladılar.

"Evet," diye devam etti bulmaca çözücü, purosunun izmaritini küllüğe bırakıp cebinden yenisini alırken. "Evet... O halde, devam edelim..."

Ama tam o anda, aniden, Bay Correia sözünü kesti:

"Özür dilerim, ama araya girmeliyim... Sanırım her şeyi yeniden tartışmayı gerektirecek bir şey var. Çünkü bu hırsızlık ile Vasques arasında bir ilişki olmasını güçleştiriyor..."

"Nedir?"

"Şu ki, Vasques buraya geldiğinde, parşömen henüz demir kasada değildi. Yukarda, benim büyük sandıktaydı. Ancak on beş gün sonra parşömenin kendisiyle aynı dönemden kalma bu kasada olması fikri bana ilginç geldi. Vasques buraya geldiğinde, bu kasayı alalı aşağı yukarı bir ay olmuştu ve henüz parşömeni içine koyma niyetinde bile değildim..."

"Bu can sıkıcı," diye haykırdı yaşlı müfettiş, umutsuz bir halde. "Gerçekten her şeyi keşfettiğimizi sanıyorduk ki hepsi göçtü..."

Doktor Quaresma hızla araya girdi:

"Belki bir şeyi hatırlarsınız... Vasques buraya, müzeye, yalnızca kilitleri görmeye mi geldi?"

"Yalnızca kilitleri."

"Ama başka şeyler de gördü. Müzenin geri kalanını gördü mü?"

"Hayır. Şöyle bir bakmış olabilir. Diğer objelerden söz etmek aklıma bile gelmedi. Onu kilitlerin ilgilendirdiğini gördüm ve onlara dair bize o kadar çok şey anlattı ki..."

"Nasıl? Demir kasaya bile bakmadı mı?"

"Hayır, hatırladığım kadarıyla... Hatta size garanti bile verebilirim. Onu görmüş olmalı, çünkü gayet belirgin, ama ona dikkat etmediğine yemin edebilirim... dikkat etmek ne demekse..."

*

Komutan Sampaio masaya bir yumruk indirdi.

"İşte, bütün düşünceleriniz suya düştü!" diye haykırdı, yarı umutsuz yarı muzip bir tonda.

Sakalını sıvazlamaya devam eden Quaresma hariç, bizler sıkıntılı sıkıntı içinde birbirimize baktık.

BÖLÜM IV

Müfettişler gidince Quaresma sorunu bütünüyle çözdüğünü ve tam da her şeyi karartıyor gözüken cümlenin ona çözüm anahtarını verdiğini belirtir. Ama müfettişlerin gitmelerine izin vermiştir, çünkü Bay Correia hakikati öğrendiğinde belki de suçlu ya da suçlular hakkında şikâyette bulunmak istemeyecektir. Quaresma bunu onun karakterinden ve koleksiyoncu olmasından çıkarmaktadır. Fakat, kendi akıl yürütmesine devam etmeden önce, dinleyicilerine küçük bir eğlence borçlu olduğunu düşünmektedir. (Öncelikle, Vasques'in, eski anahtarlardan ve kilitlerden söz ederken, eski obje koleksiyonu yaptığını söyleyip söylemediğini sorar. Jacinto Correia, hayır, cevabını verir. Koleksiyoncuysa gidip görmek için kendisi doğal olarak ona bu soruyu sormuştur, ama Vasques koleksiyoncu olmadığını, sadece bakmayı sevdiğini, eski hiçbir şeyin koleksiyonunu yapmadığını söylemiştir: "Ben, eski bazı şeyleri görmeyi sevsem bile, modern bir insanım.") Bölümün geri kalanı bütünüyle eyleme ayrılmıştır. Paulo Vasques'in gelişinden ve onunla geçen tartışmadan ibaret bölüm, onun bayılmasına neden olan kasayla ilgili cümleyle sona ermektedir.

"Baştan alalım," dedi Doktor Quaresma. Sanki koleksiyoncunun beklenmedik gözlemi onun akıl yürütmesinin düz hattını hiç bozmamış gibi. "Elimizde bir olgu daha var. Akıl yürütmemizi beslemek için olguları yavaş yavaş biriktiriyoruz. Şimdi biliyoruz ki, anahtarın kalıbı, parşömen demir kasaya konmadan alındı. Meşgul olduğumuz olay açısından tamamen esrarengiz gözüken bu yöntem konusundaki olası hipotezlerin neler olduğuna bakalım.

"Müze anahtarının kalıbını alan adam, bunu, elbette, bu müzeye kaçak olarak girme amacıyla yaptı. Bu girmenin, herhangi bir hırsızlıkta bulunmaktan başka hedefi olamazdı. Bu hırsızlık hakkında kaç hipotezde bulunabiliriz? Ya bu genel bir hırsızlık olabilir, yani bu adamın amacı, özel bir şeyi çalmayı düşünmeden, yalnızca uygun bir fırsat bulduğunda birkaç obje çalabilmek için anahtarın kalıbını çıkarmak olabilir. Ya da özel bir şeyi çalmak olabilir, yani adam çalmaya niyetlendiği obje kafasında belliyken anahtarın kalıbını almış olabilir. Akıl yürütmenin geri kalanını olup biten olayla ilişki içinde yapalım: Çalınacak obje ya parşömendi ya da herhangi bir başka obje."

"Parşömen zaten!..." diye bağırdı yaşlı müfettiş. "Bunu neden tartışalım ki, parşömenin çalındığını herkes biliyor..."

"Şu an için bilinen tek şey, bilinen şeyi bilmeden akıl yürüttüğümüzdür. Dış öğeleri katmadan akıl yürütmemizi sürdürelim. Şimdi, yapılmasını gerekli gördüğüm analizin sağladığı imkâna bakalım biraz.

"Önce, anahtarların kalıbının, belli bir anda ve nasıl olduğunu bilmemiz gereken bir şekilde, herhangi bir objeyi çalabilmek için alındığı hipotezini inceleyelim. Bu objenin ne olması gerektiğine sonra bakarız. Elbette bu plan, ya orada bulunan mali bakımdan en değerli ya da eskilik bakımından en değerli objeyi çalma niyetiyle hazırlanmış olabilir. İlk hipotezi bir yana bırakıyoruz, çünkü çalınan obje, mali olarak konuşursak, müzede bulunan en değerli obje değil. Taşıması en kolay, satması en kolay ya da kaybolması en az fark edilebilecek bir obje de değil, çünkü müzenin kasalarında alınması bir o kadar kolay, parşömen kadar küçük boyutlarda, üstelik Bay Correia'nın daha az sıklıkla baktığı ve bütün bu açılardan, çalınmaya parşömenden daha uygun başka objeler de var. Hipotezin diğer yüzünü ele alalım: Anahtar, ender olması bakımından büyük değer taşıyan, belirlenecek herhangi bir objeyi belli bir anda çalmak için edinilmiş olamaz mı? Yani satmak için değil, sahip olmak için?

*

sansasyonel ara

Doktor Quaresma, bizim şaşkınlığımıza aldırmadan, sakalını sıvazlamaya devam ediyordu. Sonunda, yüzü gülerek, bize hitap etti:

"Bu olgu ortaya çıkana dek, bu olayı gayet mantıklı bir şekilde açık görüyordum. Ama bu olguyu öğrendiğimden beri..."

"Yolunuzu tamamen yitirdiniz mi?..." diye araya girdi komutan.

"Hayır: Sorunu tamamen çözdüm."

Sonra, bizim şaşkın bakışlarımız altında, omuzlarını hafifçe silkerek ekledi:

"Sonuçta, olabilecek çok basit bir olay. Her zaman olduğu gibi akıl yürütmemin doğru yolu izlediği kesin. Ama çok hızlı ilerlemiyordu. Şimdi, gözümüzün önünde bu olgu varken, tam hedefe isabet etti... Nihayet akıl yürütmemizi sonlandırabileceğiz... Hayır, biraz bekleyin... Beni öyle dikkatle dinlediniz ki, düşünce tarzımın monotonluğunun küçük bir sansasyonla kesilmesini hak ediyorsunuz. Bay Vasques'in sahibi olduğu çilingire telefon edelim ve Bay Jacinto Correia adına, Bay Correia'nın satın almış olduğu çok ilginç eski bir kilidi incelemek için buraya gelmesini isteyelim... Şirketin adı ve telefon numarası bu rehberde olmalı..."

Rehberi etajerden aldım ve aradım.

"İşte... Adamın adı Paulo Vasques. Minerva Çilingir. Telefon..."

"Pekâlâ: Eğer izin verirseniz, Bay Correia, size belirttiğim şekilde onun adına telefon etmenizi rica edeceğim. Sizi temin ederim ki," deyip sustu Quaresma, koleksiyoncunun bir hareketine cevap vererek, "bunu yapmakta en ufak bir tehlike olmadığı gibi, üstelik, ilginç bir sahne de yaşayacağız. Bay Paulo Vasques'in burada bulunması birazdan yaşayacaklarınız açısından çok gerekli."

Telefon ettim ve aradığımız kişi telefona bizzat cevap verdi. Ben, Bay Correia adına, bana belirtilen talepte bulundum. Çilingir derhal gelme vaadinde bulundu. Teşekkür ettim, telefonu kapattım ve bekleyemeye başladık. İtiraf etmeliyim ki, ben bu kadar muğlak ve çözülmez bir şey hiç beklemiyordum.

Purosuyla ilgilenmeye son veren Quaresma şunu belirtti:

"Onu burada, müzede bekleyeceğiz. Onunla konuştuktan sonra beni takdim edersiniz Bay Correia ve ona bir kilit konusunda değil, benim söz edeceğim bir olay konusunda danışmak istediğinizi söylersiniz. Sonra siz bir şey demeyin: Bırakın ben konuşayım ve sizlerden, beyler, her biriniz için beklenmedik ve belki de açıklanamaz olacak söyleyeceklerim karşısında şaşkınlığa düşmemenizi rica ediyorum. Gerisi, size bu eğlenceyi sunmak için yarıda kestiğim akıl yürütmemin devamıdır."

Ayağa kalktık ve müzeye gittik. Ender objelerle dolu bu salonun ortasında, Quaresma ilgisizce durarak, pencerelerden birinden, avluda bulunan ama var olmayan bir şeye boş boş bakmakla yetindi. Biz hepimiz –bunu hissediyordum– ona bir şey sormak için can atıyorduk ama her birimizdeki bu coşkunun ardından onu dizginleyen aynı açıklanamaz çekince geliyordu.

Nihayet, uşak çilingirin geldiğini duyurdu. Bir süre sonra içeri girdi. Uzun boylu, hoş bir adamdı. Zeki ve nazik bir hali vardı. Yapılan öneriden olsa gerek, yüzünden belli belirsiz bir kaygı okunuyordu sanki.

Evin sahibiyle konuştu ve Bay Correia onu hemen Doktor Quaresma'yla tanıştırıp, doktorun söylemesini istediği açıklamayı ekledi.

Doktor Quaresma çilingirin elini hararetle sıktı. Çilingirin yüzünden, kendisine söylenen şeyin tuhaflığı nedeniyle, kaygı okunuyordu.

"Sizinle tanıştığıma çok memnun oldum. Siz, Bay Vasques, bu olaya bir açıklama getirebilecek tek kişisiniz, kesinlikle tek.

Bana dostça söyleyin, aramızda kalacak: Her şeyi bozan bu parşömen oldu, değil mi?"

Çilingirin benzi tamamen attı, konuşmaya çalıştı, ama Quaresma'nın nazik gülümseyişi, ne olursa olsun (çünkü o an için bir şey anlayamıyordum) yöneltildiği kişi için korkunç olduğu muhakkak olan bu soruyla bunalmış biri için açıkça şeytaniydi.

"Hangi parşömen?" diye sonunda geveledi Vasques.

"Haydi, haydi, şaka yeter artık. Her şeyin ortaya çıktığını görmüyor musunuz?"

Çilingir öne doğru bir adım attı, benzi bembeyaz oldu ve hemen tutmuş olmasaydım, bir külçe gibi yere düşecekti.

BÖLÜM V

Doktor Abílio Quaresma'nın sonuçlandırıcı akıl yürütmeleri

Hepimiz Bay Correia'nın bürosunda oturuyorduk. Doktor Quaresma, Vasques'i oraya getirttikten sonra, sorunun ilk kısmını çözmesini sağlamış olan önceki düşüncelerini Bay Vasques'e hitaben biraz özetle tekrarlayıp akıl yürütmesine devam etti. Bütün bu süre boyunca ben de Bay Correia da elbette son derece sabırsızdık; çünkü, aptalca gözükse bile, sorunun çözümünün ne olduğunu henüz açık seçik anlayamıyordum.

Doktor Quaresma akıl yürütmesini özetledikten sonra, sözüne devam etti:

"Doğru akıl yürütebilmek için, analizimizin bize kesinlikle tartışılmaz olduğunu gösterdiği bir olgudan hareketle, bundan çıkartılabilecek sonuçlara varıyoruz. Sonuçlar ortaya çıktıkça yavaş yavaş başka olgular da gün ışığına çıkar ya da karanlıkta kalmış bazı noktalar aydınlanır. Böylece, akıl yürüten kişi, yeni olgulara sahip oldukça, işlem tabanını adım adım genişletir ve sorunun çözümüne yaklaşır.

"Gördüğünüz gibi, örneğin, müzenin kapısının, Bay Correia'nın üzerinde taşıdığı anahtardan elde edilmiş kopya bir anahtarla açıldığı ve bu anahtarın onun ellerine diplomatik yollardan geçtiği saptamasına vararak, anahtarın kalıbını çıkartanın, belleği benim akıl yürütmemle tazelenen Bay Correia'nın derhal hatırladığı koşullarda Bay Paulo Vasques olduğu sonucuna hiç tartışmasız vardım.

"Bu koşulları hatırlayınca, iki olgu daha gün ışığına çıktı. Bunlar, göreceğiniz gibi, benim akıl yürütüşümün bir sonraki güzergâhında bana hizmet edecektir. Bu olgular şunlardır: İlki, Bay Vasques'in, müzedeyken, kasaya yaklaşmadığı, hatta bakmadığıdır. İkincisi ise, Bay Vasques'in eski kilit ya da muhtemelen başka herhangi bir şey koleksiyoncusu olmadığıdır.

"Yalnızca Bay Vasques'in Bay Correia'ya bu yönde verdiği bir cevaba dayanan, üstelik yalan olabilecek bir cevaba dayanan bu sonuncu noktayı bir olgu olarak aktarmam size tuhaf gelebilir. Ama bunu olgu olarak kabul etmem için nedenlerim var. İlki, eğer Bay Vasques bir şey koleksiyoncusu olsaydı, bu elbette sanatıyla ilgili olurdu ve eğer koleksiyoncu olsaydı, belli bir yetenek ve ustalıkla bunu yapardı. Bu durumda, Bay Correia gibi yaşlı ve zeki bir koleksiyoncu onu, ismen bile olsa, koleksiyoncu olarak kesinlikle tanırdı. Sonra, Bay Vasques'in, örneğin kilit koleksiyoncusu olsaydı, müzeye girebilmek için koleksiyoncu olduğunu söylemesinden daha doğal bir şey olamazdı; çünkü bunun hiç riski yoktu, ne kendisi için ne de niyetleri için. Eğer söyleseydi, müzeye girmesi, zaten buraya girmesini sağlamış olan basit teknik ilgiden kesinlikle daha rahat olurdu. Buna, Bay Vasques'in, döneminin sanatçısı olarak çok haklı bir şekilde yararlandığını sandığım ve özellikle söz konusu sanatta koleksiyoncununkine karşıt bir zihinsel kategoriyi ortaya seren ününü de ekleyelim. Dolayısıyla, Bay Vasques'in kilit ya da herhangi bir başka şey koleksiyoncusu olmadığı olgusunu kesin kabul etmemiz için gerekenden fazla nedenimiz olur.

"Kanıtlamamın küçücük bir noktasını aydınlatmaya bu kadar zaman ayırıyorsam, titiz ve dikkatli bir analize tabi tutmadan, hızlı bir incelemeye ya da düşünmeyi beceremeyen insanların sezgi adını verdikleri şeye başvurarak, en ufak bir sorun üzerinde bir fikir oluşturduğumu düşünmenizi istemediğim içindir.

"Dolayısıyla, bu iki olgu benim kanıtlamamın saptadığı şeye gelip eklenmektedir. Şimdi, elimizdeki bu iki veriyle hangi sonuçlara varmanın mümkün olduğunu görelim. Yeni edindiğimiz iki olguyu, gerekecekleri zamanı bekleyerek bir yana bırakalım ve kanıtlamamızın yolunu izleyelim.

"Anahtarın kalıbı Bay Paulo Vasques tarafından Minerva çilingirinde çıkarıldı. Bu kalıp ne amaçla alındı? Olasılıklar üç tanedir: Kendisinin ya da bir başkasının, bir vesile doğduğunda müzeden herhangi bir obje alması için; ya da oradan herhangi bir obje değil, özel bir obje almak için; ya da diğer ikisinin sentezinde var olan bir hedef için –örneğin kalıp yalnızca müzedeki bir objeyi herhangi bir zamanda alabilmek için– çıkartıldığından, özel bir objeyi alma yönündeki ilave ihtiyaç sonradan ortaya çıkmış olabilir.

"Üç hipotezi tek tek inceleyelim. Öncelikle, anahtar kalıbının, yalnızca müzenin bir anahtarına sahip olma, sonra da henüz belirlenmemiş bir objeyi oradan alma amacıyla çıkartılıp çıkartılamayacağına bakalım. Hırsızlık, kalıbın alınmasındaki kaçınılmaz hedef olduğundan, bu hırsızlık ya basit bir hırsızlıktır ve bu durumda ya kalıbı alan tarafından gerçekleştirilmiştir ya da onun mensup olduğu bir çete tarafından, veyahut bir koleksiyona yönelik hırsızlıktır ve mali amaçlı değildir. Bu hipotezde, ya bizzat koleksiyoncu kalıbı almıştır ya da anahtarın kalıbının alınması işiyle görevlendirdiği biri tarafından. İmdi, müzede hırsızlık yapma fırsatı çok olmadığından, (çünkü, kalıbın çıkartılmış olması bile önemli bir gelişme olmakla birlikte, birinin hırsızlık yapmak için müzeye girmesini sağlamak da gerekmektedir ki bu kolay değildir), müzeye ilk giren birinin kasada bulunan parşömenden başka bir şey götürmesi çok doğaldır; en azından, kasada bulunan küçük ve değerli şeylerden birini götürür. Çünkü eğer ilk kez giriliyorsa, aynı riski göze alarak birçok başka küçük objeyi götürmek çok kolayken, parşömenden, yalnızca

parşömenden başlanmış olması düşünülebilir bir şey değildir. Demek ki, kalıbın alınma amacı, belirli bir obje hedeflenmeden, yalnızca hırsızlık işlemek niyetiyle hırsızlık değildir. Bu durumda niyet, bir koleksiyonu tamamlamak mıdır? Böyleyse, ya kalıbı bizzat koleksiyoncu almıştır ya da başka biri. Kalıbı gerçekten alan kişinin koleksiyoncu olmadığını biliyoruz: Ama bu amaçla bir hırsızlık planladığını varsayalım. Bu durumda, belirli bir objenin hırsızlığı olur. Şu an ileri sürdüğümüz hipoteze göre ise durum bu değildir. Bu durumda, planlanan hırsızlık, koleksiyoncu olan başka biri adına belirsiz bir nesnenin hırsızlığı mıdır? Objenin belirsiz olması için, hırsızlığı havale etmiş olan bu koleksiyoncunun çok sayıda şeyin koleksiyoncusu olması gerekir ve olayımız açısından anlaşılması zor bu durumda, kuşkusuz müzeyi yavaş yavaş kendi evine aktarmaya niyetlenmiş olamaz. Dolayısıyla üçüncü hipotez temelden bozulur ve onunla birlikte, kalıbı çıkartan kişinin, anahtarın kalıbını aldığında belirli ve sarih bir ya da birçok objeyi çalmayı amaçladığı hipotezi de çöker.

"Üçüncü hipoteze gelelim. Anahtarın kalıbı gerçekten de bu amaçla mı alındı? Yoksa yalnızca herhangi bir zaman, tamamen güvenli koşullarda ve belirli bir objeyi isteyen herhangi biri ortaya çıktığında bir hırsızlık planlayabilmek gibi muğlak bir niyetle mi alındı? Belli bir objeyi isteyen kişi kalıbın alındığını, kimin tarafından alındığını nasıl bilebilir? Eğer bu kalıbın alınması için birini o görevlendirmişse, daha önce çürütmüş olduğumuz önceki hipotezin üçüncü alt hipotezine geliriz. Eğer bunu yapmakla görevlendirmemişse, söz konusu hırsızlığı işlemenin ona önerildiği hipotezine varırız ve bu durumda, yine vazgeçtiğimiz önceki hipotezin bir diğer alt hipotezine dönmüş oluruz. Söz konusu objeyi müzeden çıkartmayı, gerçek bir mali imkân sağlanmadan ya da bir satış olasılığı olmadan, kalıba sahip olan kişi istemişse, kalıbın belirgin bir hedef olmadan alındığı hipotezi kalır elimizde ve zaten bir yana bıraktığımız önceki hipoteze varırız.

"Bu durumda, tek geçerli ve sağlam hipotez, kalıbın, belirgin bir objeyi belirli bir anda müzeden çıkarma yönünde önceden tasarlanmış bir hedef doğrultusunda alındığıdır. Bu çözüm, diğerlerinin dışlanmasıyla vardığımız çözümse eğer, bu hipotezin lehine olan tek tek olgular vardır. Örneğin, kalıp almanın planlanmasındaki titizlik.

"Şimdi bilmemiz gereken şey, müzeden çıkarılması düşünülen objenin ne olduğudur. Bu saptamaya bizi üç koşul yaklaştırabilir. İlki, kalıbın alınma vesilesi: Bay Vasques müzeye girmeden önce, bir diğer objeden daha kısa süre önce müzeye girmiş bir obje varsa, bir başkasının değil bu objenin çalınacak olması daha muhtemeldir. İkinci olarak, kalıbı alanın kişiliği: Müzede mevcut objeler arasında, Bay Vasques'in kişiliği ile onun arasında en fazla ilişkinin en kolay kurulabileceği objenin çalınacak obje olması mümkündür. Üçüncü olarak, Bay Vasques'in müzenin içindeki tutumunu dikkate almak gerekir: Hırsızlık yapıldığında, sonraki olası şüphelerden kaçmak için azami önlem alması gerektiği kesindir ve bu koşullarda, hedeflenen objeye mümkün olduğunca az bakmaya, en az dikkat göstermeye çaba sarf etmelidir. Bu nedenle, bakmadığı bir objenin hedeflenmiş olma olasılığı çok daha yüksektir. Üstelik bu objeye bakması da gayet doğal idiyse, bakmamış olduğu bu durumda olasılık daha büyüktür.

"Ben bu hipotezleri, teşebbüs hipotezleri olarak adlandırıyorum; çünkü bu hipotezleri ileri sürerek, bir yaklaşım teşebbüsünde bulunuyoruz. Kanıtlama açısından bir gevşeklik oluşturmayan bu teşebbüslere, ancak bir sorunun temel olgularını kavrayışımda yeterince ilerlediğimde başvuruyorum. Evet. Devam edelim..."

"İşte, elimizdekiler. Vesile açısından: Bir obje, yani demir kasa müzeye kısa süre önce, bir ay önce girmişti. Bay Vasques'in objeyle ilişkisi: Kilitler bir yana, demir bir kasa bir çilingirin hayranlığını uyandırabilecek bir eserdir, onun mesleki kişiliğine

herhangi bir başka objeden daha yakındır. Müze içindeki tutuma gelince: Mesleğine ait ve gayet görünür olduğundan görmemesine kesinlikle imkân olmayan bu esere bakması doğalken, kasaya asla yaklaşmamış olduğu ve asla onu görmüş gibi yapmadığı gerçektir. Dolayısıyla, kesin olarak şu sonucu çıkartabiliriz: Çalınmaya niyet edilmiş obje demir kasaydı; çünkü, teşebbüs hipotezlerinin tek tek her biri çok fazla ağırlık taşımasa da, etkileri kümülatif olduğunda, hepsi gayet belirgin biçimde (birincisi ve üçüncüsü gibi, çünkü ikincisi daima daha belirsizdir) aynı yöne işaret ettiğinde, durum bambaşka olur."

Doktor Quaresma purosunun izmaritini atıp cebinden bir başkasını çıkardı ve yaktı. Bay Correia ile ben bu beklenmedik ama ortaya serilen olgulara bakıldığında ve Vasques'i bayıltan, güler yüzlü uyarı dikkate alındığında sonuçta anlaşılır olmaya başlayan kanıtlamayı şaşkınlıkla izliyorduk.

Doktor Quaresma purosunun iyi yanıp yanmadığından emin olduktan sonra sözlerine devam etti:

"Kasa ne amaçla çalınacaktı? Şu iki amaçtan biri için: Ya satmak ya da saklamak. Eğer saklamak içinse, ya bizzat Bay Vasques saklayacaktı ya da onu anahtarın kalıbını çıkartmakla görevlendiren kişi tarafından saklanacaktı.

"Satılmak için mi? Onu satmak, güvenilir bir alıcı yoksa, son derece risklidir ve mevcut durumda bir para aktarımı gereklidir. Dolayısıyla, saklanmak içindir. Peki, anahtarın kalıbı alan tarafından mı? O, koleksiyoncu değildir ve koleksiyonculuğa böyle başlaması da normal değildir. Dolayısıyla kasa üçüncü bir şahıs için çalınmış olmalıdır. O zaman, ya bu kişinin onu bu koşullarda satın alacağı kesindi ya da bizzat plan o kişi tarafından hazırlanmıştı ve anahtar kalıbının alınması da yerine getirilmesi gereken bir görevdi.

"Bu ne tür bir kişiydi ve kim olabilirdi? Ya kasayı tekrar satmak için istemiş biridir –başka bir ülkede satma imkânı olan ya da özel bir kolaylığa sahip biri– ya da kasayı kendinde tutmak için istemiş biri. Bu hipotezlerin herhangi birini hemen elemek mümkün olmadığından –çünkü, meçhul şahsın kasayı satmakta varsayımsal bir kolaylığı olduğunu ileri sürdüğümüze göre, şimdi en kolay hipotez elenmesi pek de mümkün olmayan hipotez halini almaktadır–, bu ikisinden en muhtemel olanını seçiyoruz. Bu kuşkusuz ki ikincisidir; çünkü ilki, şimdi imkânsız olmasa da, hâlâ olasılıktan çok uzak gözükmektedir. Ne tür biri bu kasanın evinde olmasını ister? Şu iki tür kişiden biri: Ya bir koleksiyoncu ya da, koleksiyoncu olsun veya olmasın –şu an için bunun pek önemi yoktur– bu kasaya sahip olacak biri. Bu hipotezlerden birine yönelmemizi sağlayacak olumlu bir olgu var mıdır? Evet, bir tane var: Bay Correia'nın bu kasayı Bay Carlos Alvalade'den güçlükle satın almış olması, sahip olmak için ödemek zorunda kaldığı yüklü meblağ ve –içinde bulunduğu güç duruma rağmen– satıcının uzun süredir kendi ailesinde bulunan ve onun için her şeyden önce büyük bir duygusal değer taşıyan bir kasadan ayrılmaktan belirgin bir şekilde hoşnutsuz olması.

"Dolayısıyla, bütün bunlar hırsızlığın ardında Bay Alvalade'nin bulunduğunu düşündürtmektedir. Kanıtlama bizi buraya yönelttiğine göre, onu hırsızlığa yaklaştıran bir başka koşul varsa, bu olguya kesin gözüyle bakabiliriz. İmdi, hırsızlık ile Bay Alvalade arasında muhtemel bağ kuran bir olgu vardır. Hırsızlık ile Bay Alvalade arasında *kurulan* bu yakınlaşma olmasaydı, bu olgu başlı başına belki önem taşımazdı.

"Hizmetçi kadının âşığı olan, bu hırsızlık nedeniyle tutuklanıp sonra serbest bırakılan genç adam, hırsızlığı işleyenin kendisi olması için gereken bütün koşulları gerçekten haizdir; o yüzden de polis onu hemen tutuklamıştır. Aşk hikâyesinin hırsızlık sürecini sınırlandıran günler arasında bulunan bir dönemde

sona ermesi; son zamanlarda parası olması; hemen memleketine gitmiş olması, onu en azından zanlı kılmaktadır. Adli sicilinin kısmen bulunmaması, karakoldaki rahatsız tutumu, mizacı, onun ille de hırsız olduğunu gösterir şeyler değildir; sağlam ahlaklı olduğu söylenemese de, en azından profesyonel hırsız değildir. Eğer çalmışsa, ihtiyaçtan yapmayacağından, arzuladığı şeyi elde etmek için ondan yararlanan birinin baskısıyla, onun emri altında yapmıştır.

"Her şey bizi hırsızlığın Carlos Alvalade tarafından yaptırılmış olabileceğine yöneltiyor. Bu çocukla onun arasındaki en ufak bir yakınlaşma –çok küçük olsa bile– hemen özel bir önem edinir. Dikkatinizi üzerine çekeceğim bir nokta var. Her ikisi de Vila do Conde'den. Polis soruşturmasından bunu zaten biliyorsunuz. Bu son derece kuşku verici bir çakışmadır. Bu koşullarda, sürdürdüğümüz kafa yormanın bu noktasında, bu bir çakışmanın da ötesinde, kesin bir kanıttır."

"Ama hâlâ bir şey anlamıyorum!" diye haykırdı Bay Correia.

"Bekleyin, anlayacaksınız. Çok uzun sürmeyecek...

"Bildiğimiz gibi Carlos Alvalade size sattığı kasayı geri almak istiyor. Dostları ya da tanıdıkları aracılığıyla, müzenizin kapısını açacak bir anahtar elde etme ve sonra da birisinin kasayı çalmayı başarma imkânı var. Bu imkânlara sahip olduğunu kanıtlayan şey, onlara sahip olmasıdır.

"Pekâlâ. Fakat kasa hırsızlığı derhal kuşku uyandırır. Başka bir şey çalmadan kasanın çalınması, başka bir şeye değil kasaya sahip olmak isteyen birini düşündürtür hemen; dolayısıyla sıradan bir hırsız değil, yalnızca kasada gözü olan biri gelir akla. İmdi, Alvalade'nin kasaya yönelik sevgisi bilindiğine göre, en sersem polis bile bu ikisi arasında bir bağ kurardı. Bu koşullarda, elbette, bu şekilde kuşku uyandırmayacak bir hırsızlık yapabilmenin tek yolu, yetkin bir atölyede, bu kasayı mümkün olduğunca kusursuz taklit eden demir bir kasa yaptırmaktı.

Uzmanlar dikkatle incelediğinde onun bir taklit olduğunu ortaya çıkarsalar bile, tesadüfi bir göz atış bunu fark edemezdi. Sizin de fark etmeyeceğiniz açıktır. Onu satın aldığınızda elbette kasanın sahiciliğinden kesinlikle emindiniz.

"Bu noktada, iki olgu arasında bir yakınlık da hemen kurulabilir: Anahtarın kalıbını çıkarmış olan adam, ülkenin en önemli ve en ünlü çilingirlerinden birinin sahibidir.

"Peki, kasanın bu taklidi ne zaman yapıldı? Taklidi yaptıran kişi kasasına hep bağlılık gösterdiğinden, en ufak ayrıntının bile ihmal edilmemesi için, kasanın buraya, müzeye girişinden sonra olmadığı açıktır. Sonradan sık sık yapılan ziyaretler sırasında bile bu imkânsızdır. Kasa buraya gelmeden önce, dolayısıyla satılmadan önce yapılmış olmalıdır. Bu demektir ki, zaten sonradan değiştokuş edilme niyetiyle satılmıştı. Bu noktada, fazlasıyla ihtimal dahilinde olan bu varsayımın doğrulanmasını, bu kasayı satın almaya niyetlendiğiniz dönem ile Alvalade'nin size onu satmaya razı olduğu dönem arasında aylar geçmesinden çıkartıyorum. Poliste mevcut notları inceleyince bunu öğrendim. Taklidi yapabilecek yetenekte bir sanatçı bulununca, gerçekten çok özenli bir taklit yapmaya yeterli süredir bu.

"Peki, bu değiştokuş gerçekleşti mi? Kasanın sahici olup olmadığını saptamasını birisinden isteyebilirdim ve her şey çözülürdü. Fakat ben harekete geçmektense kafa yormayı tercih ettim, sonunda istediğim her şeyi elde edebildim.

"Değiştokuşu kanıtlayan bir olgu var: Artık bildiğinize göre, hırsızlığı gerçekleştiren genç adam hakkında öğrenilen şeylerden birinin, burada, sizin evde olduğu gece, oldukça büyük bir paketle içeri girdiği ve aynı paketle dışarı çıktığıdır. Bundan daha az kuşku çekici bir şey olamaz–özellikle bir kâğıt hırsızlığı söz konusu olduğunda. Fakat vardığımız noktada bundan daha kuşku verici, hatta ikna edici bir şey de olamaz. Açıkça ortadadır ki, ilk paket sahte kasaydı, ikincisi de çalınmış olan asıl kasa.

"İşte sorunun çözümü. Ama elbette ne Alvalade'nin ne de eve yabancı herhangi bir kimsenin öngörebileceği bir koşul olmasaydı bu durum ortaya çıkmazdı, siz de asıl kasayı saklayamazdınız. Bu koşul, sık sık inceleme gereği duyduğunuz bir parşömeni demir kasaya yerleştirmenizdir. Parşömen çalınan kasada olduğu için çalındı. Çok şanslısınız, Bay Correia, bu küçük ayrıntı olmasaydı, bildiğim en güzel hırsızlık teşebbüslerinden biri suya düşmüş olmazdı... İyi konuştum mu, Bay Paulo Vasques?"

"Hepsi doğru," dedi çilingir.

Purosunun külü gömleğinin göğsüne düşerken, "*Quod erat demonstratum*,"* diye sözlerini sonuca bağladı Quaresma.

* "Kanıtlanmak istenen de buydu!" anlamına gelen Latince ifade.

DOKTOR REIS GOMES'İN KAYBOLMASI

[I – DOKTOR REIS GOMES]

Lizbon'da vuku bulmuş en esrarengiz, en şaşkınlık verici olaylardan biri, hiç kuşkusuz, Doktor Reis Gomes'in 7 Şubat 1907 gecesi Dos Fanqueiros Sokağı, 34 numaranın merdiveninde kaybolmasıydı. Polisiye türden soruşturmalarda, hayal gücü kuvvetli yazarların halk için yazdıkları romanlarında bolca bulunanlara benzer, bu kadar kafa karıştırıcı bir olayla ender karşılaşılmıştır.

Yukarda belirtilen evin dördüncü katındaki bir hastanın yatağına çağrılan Doktor Reis Gomes, arabanın kapısı ile çıktığı kat arasında, çıkış noktası ile varacağı nokta arasında hiç kapı sesi işitilmeden, kaç kat çıktığını ve nereden itibaren artık çıkmaya devam etmediğini saptama imkânı olmadan kayboldu; evet, tamamen sırra kadem bastı.

Bu kısa özet, herhangi bir biçimde kabul edilmeyecek kadar saçma gelecektir. Okur, dikkatle okuduğunda, bu saçmalığın, kaçınılmaz olarak, açıklamanın kısalığından kaynaklandığını ve daha fazla ayrıntıyla anlatıldığında, bu konunun az da olsa birazcık aydınlanabileceğini sanabilir. Durum böyle değildir. Anlatmaya başlayacağım ayrıntılı hikâyede okur, bu şaşkınlık verici olayda ne kadar çok şey bilinirse o kadar az şeyin bilindiği, paradoksal sonucu çıkartacaktır.

Önsöz olarak bunları söyledikten sonra, Doktor Reis Gomes'in kaybolduğu gün meydana gelen olayları anlatacağım.

Paris Tıp Fakültesi'nden mezun olan Óscar Reis Gomes, öğrenimini 1901 yılı civarında tamamlamış ve Portekiz'e dönerek,

Lizbon Medikoşirurji Okulu nezdinde diplomasını geçerli kabul ettirdikten sonra bir muayenehane açmıştı. Lizbon'da oturan herkes Ouro Sokağı'yla Vitória Sokağı'nın köşesinde, ikinci katta, Progresso Kırtasiyesi'nin üzerindeki tabelasını muhakkak bilir.

Doktor Reis Gomes, nispeten kısa bir sürede nispeten önemli miktarda bir müşteri edinmeyi başarmıştı. Kalp hastalıkları uzmanıydı. Engebeli arazisi ve mecburen farklı fiziksel çabalar gerektirmesi nedeniyle Lizbon'un kalp krizi şehri olduğunu söyleyenler hep olmuştur. Sonuçta, Doktor Reis Gomes'in hastaları arasında kalp krizi geçirenler eksik olmazdı. Kaybolduğu yıl, hekimlik ünü Lizbon çevresinde iyice yayılmıştı. Bilim dünyasının seçkin bir insanı olarak görülmese de, becerikli ve vicdanlı biri olarak kabul edilirdi. Bilgisi çok geniş olmasa da, en azından oldukça yeterli görülürdü. Tıptaki gelişmeleri yakından takip ederdi. Nazik ve güven verici tavırları vardı. Meslek dışı yaşamında tıp kariyerine zarar verebilecek en ufak bir şey yoktu.

Reis Gomes 1905 yılında Baron-Barones Rio'ların biricik kızıyla evlenmiş, baronla barones de o yıl ölmüştü. Evlendiğinden beri Lapa semtindeki Bela Vista Sokağı'nda, Estrela yokuşunun neredeyse tam köşesindeki bir evde otururdu. Düzenli ve gayet kurallı yaşamı tümüyle evi ve muayenehanesi arasında geçerdi. Lizbon'dan çok ender ayrılırdı. Yazın bile oradaydı. Mesleği dışındaki tek meşguliyeti huzur verici nitelikteydi: Pul koleksiyonu yapardı ve muhteşem bir koleksiyona sahipti.

Bizi birbirimize yakınlaştıran ve kayboluşunun tanığı olmama –tabii eğer, özü gereği, gözle görülmemiş bir şeye tanık olmak mümkünse– neden olan şey, bu merak alanı olmuştu.

Ben Doktor Reis Gomes'le, anlattığım olaydan kısa süre önce tanıştırıldım. Sanırım 1906 yılının ağustos ayı sonunda tanışmış olmalıyız. Yanlış hatırlamıyorsam, João Franco hükümetinin iktidardaki ilk aylarından biriydi. Kafe Havaneza'nın kapısı

önünde, bir öğleden sonra, muayenehanesinden evine giderken tanışmıştık. Birbirimizden hoşlandık. İkimizin de pul koleksiyoncusu olduğunu tesadüfen keşfetmemiz bu kendiliğinden gelişen sempatiyi iyice güçlendirdi.

Sonraları sık sık karşılaştık. Neredeyse her zaman da o belirttiğim yerde. O, muayenehanesinden Estrela istikametine giderken hemen hemen hep aynı vakitte oradan geçiyordu, ben de çoğu zaman orada olurdum. İki kez evine gitmiştim. Birinde pul koleksiyonunu görmek için; diğerinde de bu koleksiyonu zenginleştiren yeni pullar aldığında. Karısıyla hiç tanışmadım. Sanırım bu vesilelerden hiçbirinde evde değildi. Doktor Reis Gomes de benim eve bir kere, koleksiyonumu görmeye geldi. Bunun dışında, karşılaşmalarımız ve sadece pullar üzerine değil, başka konulara da dair olan uzun sohbetlerimiz, ya Havaneza'nın kapısının önünde ya da akşamları, Baixa'dan geldiği ve Kafe Martinho tarafında benimle karşılaştığında olurdu.

Doktor Reis Gomes'le kısıtlı ama samimi ilişkim böyleydi.

Bütün bu ayrıntıları "girizgâh" olsun diye anlatıyorum. Yoksa bu hikâyede geçen olayda herhangi bir önem taşıdıkları ya da taşıyacakları yok.

Beni kimin tanıştırdığını hatırlamadığım Doktor Reis Gomes'i, zaman zaman akşamları gidip satranç oynadığım Edebiyat Kulübü'nde tanıdım.* Kaybolduğunda, yaklaşık bir iki yıldır onu tanımaktaydım. Çok sık karşılaşmıyor ya da karşılaşmaya çalışmıyor olsak da, birbirimizden hoşlanmıştık. Sanırım bunun da, birine sempati duymadaki anlaşılmaz doğallıktan başka nedeni yoktu. Bizi yakınlaştıran şey politika değildi, çünkü zıt görüşlerdeydik ve politika hakkında konuşmazdık. Benim vakit ayırdığım ama onun önemsemediği satranç da değildi bizi birleştiren. Sohbetlerimizin dikkat boşluklarının *raylarında*

* Pessoa tanışmanın iki versiyonunu vermiştir. Ve daha ötede, iki kişinin politik görüşleri yer alacaktır.

seyrettiği durumlar hariç, ortak ilgimize ve karşılıklı muhabbetimize yol açan şey, ikimizin de ateşli ve deneyimli birer pul koleksiyoncusu olmamızdı. Benim koleksiyonum iyiydi, her zaman da öyledir, ama onun koleksiyonu daha da iyiydi; belki bugünkü (ve bu son yılda değer kazanmış) koleksiyonumdan değil de onu tanıdığım dönemdekinden iyiydi.

Reis Gomes'in özel yaşamı hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyorum. Nerede oturduğunu, kiminle yaşadığını –yukarda söylemiştim– ancak sonradan, olay hakkında soruşturma yürütülürken öğrendim. Hakkında hiç dedikodu ya da kayda değer bir şey işitmemiştim, ona dair çok ender imada bulunulurdu. Doktorluğu hakkında daha önce aktardıklarım söylenirdi. İnsan olarak söylenenler ise daha da azdı. Eğlence düşkünü biri değildi; en azından, açıkça bilinen bir şey yoktu. İnsan içine pek sık çıkan biri değildi. Vaktini evinde ve hastalarıyla meşgul olarak geçiren bir araştırmacı da sayılmazdı. Kuşkusuz çok meşguldü; fakat toplantıların farklı aşamalarındayken gelirdi. Kulübe ender gittiği de, sık gittiği de söylenemezdi; her seferinde uzun uzun oturduğu da vaki değildir. Rahat yaşadığı ve çok sayıdaki hastası sayesinde hayatını iyi kazandığı bilinirdi. Daima özenli ve zarif giyinirdi; belirtilebilecek tek ayrıntı, eski mücevherler taktığı ve bunları sık sık değiştirdiğiydi. Onu, takılmayacak kadar korkunç ama alıcı bulabilen eski zamanın antikalarıyla gördüğümü hatırlıyorum.

Reis Gomes'in kaybolmasının şaşkınlık verici gizemini kamuya açıklarken, olayın tuhaflığını ve gizemini açık eden akıl yürütmelerin derinliği ve olayların inceliğini açıklamadaki ustalık karşısında doğal bir utangaçlığa ve haklı bir kuşkuya kapıldım. Gizemi, ne meydana geldiği şekliyle ne de tamamen çözümleniş tarzıyla net bir şekilde aktarabileceğimi hissediyorum. Olayı kesinlikle anlatabilmek, nasıl meydana geldiğini ve

ardından olanları anlatabilmek için, soruşturmayı, onun üzerine düşen neredeyse şeytansı [...] baştan sona aktarabilmek için elimden geleni yapacağım. Fakat gizeme vücut ve yaşam vermeyi, Quaresma'nın argümanlarını benim anlatımımda canlı ve hoş kılmayı –üzgünüm– başaramayacağım.

Okurun, eğer elinden gelirse, beni bağışlaması için bu ön açıklamayı yaptıktan sonra, başlangıçtaki şaşkınlık verici olaydan soruşturmanın nihai sonuçlarına dek tüm sürece yakından eşlik ettiğimden, en azından yakından bir tanıklıkta bulunabileceğim hikâyeme geri dönüyorum.

[II – KAYBOLMA]

7 Şubat 1907 gecesi Chiado Sokağı'ndan yavaş yavaş evime giderken, hızla aşağı doğru inen Reis Gomes'e rastladım. Konuştuk ve neredeyse on beş gündür beni görmemiş olduğundan (o sırada ben Porto'daydım), beni gördüğüne çok sevindiğini, koleksiyonculukla ilgili, onu şaşırtmış tuhaf bir olayı bana anlatmak istediğini söyledi. Durumu kötüleşmiş bir hastayı görmesi için çağrıldığı Fanqueiros Sokağı'na kadar ona eşlik edebilir miydim? Seve seve gelebileceğimi söyledim, çünkü acelem yoktu. Yolda konuşabileceğimizi söyledi ve eğer onu aşağıda beklemek istersem, ziyareti uzun sürmeyecek olduğundan, ardından uzun uzun sohbet fırsatı bulurduk; özellikle de varlığından beni haberdar etmiş olduğu tuhaf olaya dair.

Bir işim yoktu; kabul ettim. Chiado Sokağı'ndan aşağı indik, Nova do Almada Sokağı'ndan döndük, Conceição Sokağı'nı kesip Fanqueiros Sokağı'na vardık. Reis Gomes'in hastasının oturduğu ev oradaydı. Yürürken politikadan söz ettik. Pek yakında göreceğimiz Franco diktatörlüğünün arifesinde, o dönemin başat konusu politikaydı. Tuhaf pul olayını dostum daha uygun bir vakte, hastasını gördükten sonraya saklamıştı.

Politika hakkında önemsiz, başı sonu olmayan sıradan laflar ettik. Politik görüşlerimiz neredeyse aynıydı –ikimiz de cumhuriyetçiydik–,* dolayısıyla ilginç ya da insanı kapıp götüren bir sohbeti besleyecek görüş ayrılıklarının dürtükleyiciliği yoktu. Fanqueiros Sokağı'na böyle vardık. Conceição Sokağı'ndan

* Karışık bir dönemde, rejim muhalifleri.

geçip Fanqueiros Sokağı'na vardığımız anda saatler gece yarısını çalıyordu.

Fanqueiros Sokağı, 34 numaraya geldik. Dördüncü katın cumbalı penceresinin yarı açık camında biri bekliyor olmalıydı, çünkü henüz oraya varmıştık ki yukardan seslendi:

"Doktor, değil mi?"

"Evet, evet," dedi Reis Gomes aşağıdan.

"Giriş kapısı açık," karşılığı geldi, "şimdi açtım. Kapıyı itin, lütfen. Ben merdivene ışık tutacağım."

"İnmenize gerek yok," diye seslendi Reis Gomes. "Yukardan yakmanız yeter. Merdiveni çıkabilirim. İyi biliyorum."

Bunun üzerine kapıyı itti, kapı açıldı.

"Ben sizi burada bekliyorum," dedim, kaldırımda kalmaya hazırlanarak.

"Hayır. Hiç olmazsa içeri girip biraz bekleyin. Uzun süre kalmayacağım."

Giriş kapısından girdim. Yukardan, açılan bir kapının sesi işitildi. Doktor Reis Gomes, merdivenleri iyi tanıyan birinin rahat adımlarıyla hızla yukarı çıktı. Ben, açık duran giriş kapısının yakınında durup sigara içmeye başladım. Aşağı yukarı iki dakika geçmişti, belki daha az, yukardan, birinin bağırarak seslendiğini işittim:

"Doktor! Hey, doktor! Hemen gelmiyor musunuz? Arkadaşınız da çıkabilir isterse, siz büyükanneme bakarken burada, yukarda bekleyebilir."

Şaşkınlık içinde yukarıya doğru bağırdım:

"Doktor çoktan çıktı, bayan. Varmadı mı hâlâ?"

[III – SORUŞTURMA]

Komiser Santos'un hafifçe rengi attı.

"Nasıl olur? Şimdi de başka gizemler mi çıktı başımıza? Adamın tekinin yok olup gitmesi yetmiyormuş gibi, şimdi de aynı adam aynı anda iki yerde mi bulunuyor?"

"Saçmalamayın!" diye sözünü kesti Komiser Guedes. "İki olayın birbiriyle ilişkisi yok. Bir adamın esrarengiz şekilde kaybolması, soruşturmamız gereken bir sorundur, çünkü bir adam esrarengiz bir şekilde kaybolabilir. Bir adamın aynı anda iki yerde birden bulunması –üstelik de birbirinden uzak yerlerde– soruşturma konusu değildir, çünkü sorun değildir. Bir insan aynı anda iki yerde bulunamayacağına göre, bu mümkün değildir. Böyleymiş gibi gözüküyorsa, bizi aldattıkları ya da bizimle alay edildiği içindir. Ya iki ayrı kişi söz konusu ya da taraflardan birinde bir taklit var. Söyleyecek başka bir laf yok."

Sabırla dinlemiş olan Santos omuz silkti ve yorum yaptı:

"Çok güzel, Guedes, çok güzel. Fakat, vakalardan birinde, daha doğrusu, birbirine bağlı gözüken her iki durumda da kesinlikle anormal ve şaşkınlık verici iki durumla karşılaşmak beni etkiledi. Hepsi bu."

"*İki* durumdaki anormal ve şaşkınlık verici koşullar nelerdir? Madalena Sokağı'ndaki* olay gerçekten şaşkınlık verici ve anormal. Bunun bir açıklaması olmalı. Ben henüz bilmesem de, bir açıklama olmalı. Diğer olay ona benzemiyor. En azından Félicien Brisson ile Reis Gomes'in aynı kişi olduğu henüz kanıtlanmadığı

* Önceki bölümde kaybolma Fanqueiros Sokağı'nda meydana gelmişti.

için. Oysa, aynı anda birinin Lizbon'da, diğerinin Paris'te bulunuyor olması, onların farklı kişiler olduğunu ve gizemli bir şey olmadığını derhal kanıtlıyor. Brisson'un Reis Gomes'e fiziksel olarak benzemesi ve işledikleri suçta ortak hiçbir noktanın (en azından göründüğü kadarıyla) olmaması, onların kimliklerine inanmamızı sağlar. Sonra, burada Reis Gomes'le ilgili esrarengiz bir olay meydana geldiğinden, siz gizemi Brisson'a bağlıyorsunuz, ki onun, Reis Gomes olayına katmazsanız istisnai hiçbir yanı yok."

"Hem Fransız polisinin hem de İspanyol polisinin soruşturma sonuçları elimizde. Mükemmel soruşturmuşlar. Ayrıntılı olarak belirtilmiş..."

"Ya sonuç, bayım?"

"Reis Gomes ile Félicien Brisson'un özdeşliği eksiksiz biçimde saptanmış."

Komiser Santos her şeye rağmen ürperdi ve Guedes'e, belli belirsiz zafer kıvılcımları taşıyan bulanık bir gözle baktı.

"İmkânsız bu!" dedi Guedes.

Ama renginin attığını herkes fark etmişti.

Komiser Bastos* yorum yaptı:

"Birbirine eklenen iki gizem var."

"İki gizem falan yok," diye sözünü kesti Guedes. "İki olay arasında, aynı kişi etrafında dönüyor olması dışında, en ufak bir benzerlik yok. Buna da benzerlik diyemeyiz. Bir adamın, nerede yok olduğu görülmeden bir merdivende kaybolması bir gizemdir. Bir adamın aynı anda iki yerde birden olması gizem değil, imkânsız bir durumdur."

"Peki, Ferdinand Brisson kim?"

"Ben nereden bileyim? Kim olmadığı ise belli. Doktor Reis Gomes değil, çünkü Doktor Reis Gomes 8 Mart** günü Lizbon'daydı. Şimdi, 8 Mart günü Lizbon'da bulunan adamın

* Komiserin adı değişiyor.

** Yazarın bir sürçmesi daha. 7 Şubat diye belirtmişti.

kimliği konusunda kuşkular varsa, yani Madalena Sokağı'ndaki evin merdiveninde kaybolan adam olur da Doktor Reis Gomes değilse, bu durumda, Brisson'un Reis Gomes'le aynı kişi olabileceğini kabul ederim. Yoksa, işimiz tımarhanelik!"

"Bizi bu kadar yakından aldatabilecek ve herkesin gözü önünde Reis Gomes yerine geçebilecek biri olduğunu nasıl kabul edebiliyorsunuz?"

Bastos, bunu derken, sinirli halini belli ediyordu.

"Bu... Birbirine son derece benzeyen ikizler vardır, hatta ikiz olmadan bile son derece benzeyenler bulunur. Birçok kişi gözlemlemeyi bilmez. Görülen ve işitilen şey konusunda sizin sandığınızdan daha fazla karışıklık mümkündür. Evet, tıpatıp benzer ikiz vakalarının ender olduğunu biliyorum. İkiz olmamakla birlikte birbirine tıpatıp benzeyen insanlara ise daha ender rastlanır. Fakat bir insanın aynı anda iki yerde birden bulunması ender bile olabilecek bir şey değildir: Mümkün olamaz."

"Siz, karıştırılacak kadar birbirine benzeyen iki kişi olduğu hipotezini kabul etmekten yanasınız..."

"Aynı adamın aynı anda iki yerde bulunduğu hipotezindense, öyle mi? Elbette. Daha iyi bir hipotez! Lafı bile edilmez..."

"Bütün bunlar son derece esrarengiz..." Komiser Bastos bunalmış bir halde masanın üzerinden dosyaları aldı ve kapıya doğru yöneldi. Guedes peşinden gitti.

"Esrarengiz olmasına esrarengiz! Kimse bunu inkâr etmiyor. Ama esrarengiz olmasıyla mucize olması arasında fersah var. Şu an için anladığımız, durumun anlaşılmadığı. Ve şimdilik tek elimizdeki de bu –lanet olsun!– ve yeterli..."

*

Komiser Guedes gülümseyerek Bastos'a baktı.

"Eee, Santos, gizem kalmadı mı dersin?"

Komiser Santos da Guedes'e baktı, ama gülümsemedi.

"Bu olaya beş kişi karıştı. Hiçbiri mali yarar sağlamadı, ikisi tutuklandı, bir diğeri delirdi, diğer ikisi ise intihar etti. Peki, gizem nerede kaybetti oyunu?"

Santos bir an sustu.

"Her şey kolayca açıklanıyor, biliyorum. Ama, işte sonuçlar... Doğru mu değil mi?"

Guedes gülümsemeyi kesti. Yargıç ciddi ve ifadesiz bir yüzle Santos'a baktı. Quaresma ilgili bir ifadeyle gözlerini ona dikti. Ben ürperdim.

"Okült olayları karanlık amaçlarla bu şekilde kurcalamak bir işe yaramadı, öyle değil mi?"

*

"Olgu denebilecek tek şey, şu an için elimizde bulunan..."

"Kaybolma," diye sözünü kesti Ferreira.

"Hayır, gerçekten kaybolma değil," diye ona itiraz etti Quaresma.

"Kaybolma gizemi," diye düzeltmeye çalıştım.

"O da değil," karşılığını verdi Quaresma. "Açıkçası, *kaybolmanın görünür gizemi* olayı. Durum şu. Gizem sonunda açıklığa kavuşabilir; gizemle birlikte de kaybolmanın şekli ve amacı açığa çıkabilir. Fakat, başlangıç olgusu olarak hep kalacak olan şey, kaybolmanın görünür gizemidir. İmdi, soruşturmanın başında olduğumuzdan, başlangıçtaki bu olay üzerinde duralım. Gerçekten tartışmasız olan tek şey, başka deyişle, şu an için sahip olduğumuz tek gerçek olgu budur."

"Kuşkusuz," dedi müfettiş. "Bu olguyu soruşturduğumuzda nereye varıyoruz?"

"İşte bunu göreceğiz," karşılığını verdi Quaresma.

[III – ABÍLIO QUARESMA'NIN AKIL YÜRÜTMESİ]

"Olay basit. Bu şekilde kaybolmanın tek anlamı, kaybolma üzerine mümkün olduğunca vurguda bulunma, mümkün olduğunca az aranma niyetidir. Bu, birçok kişi arasında doğrudan ilişki olmasını gerektirir; çünkü, örneğin polisin ve yetkililerin gözünde kaybolmak için gayet basit bir şekilde, kaybolmanın nereden başladığı bilinmeden kaybolmuş olmak gerekir–hatta bu daha iyidir. Dolayısıyla, kaybolmanın, insanlar –bunların kim olabileceğini henüz bilmiyoruz– kesinlikle açıklanamaz bir şey olarak kabul etsin diye, kesin ve gayet kafa karıştırıcı bir şey olarak değerlendirsinler diye yapılmış olduğunu kesin kabul ediyoruz.

"İmdi, Doktor Reis Gomes'in zekâsında biri tarafından bunun gerçekleştirilmiş olması bizi derhal bir sonuca yöneltiyor: Diğer kişilerin düşük entelektüel durumu ile onların gözünde Doktor Reis Gomes'in sahip olabileceği prestij. Bu kişiler zeki olsalardı, kaybolmanın esrarengiz niteliği onları şaşkın bırakırdı; fakat yeterince eğitimli olmayan kişilerde kaçınılmaz olabilen batıl inançlı bu korkuya neden olmazdı. Eğer bu kişiler üzerinde doktorun prestiji olmasaydı, kayboluşunun esrarengiz niteliğinden az çok kuşku duyarlardı, çünkü 'gerçekte böyle olmuş olamaz' diye düşünürlerdi.

"Oysa, Doktor Reis Gomes'in bir tür gizli cemiyet kurmak için birlikte olduğu kişiler oldukça dar bir cemiyet oluşturmuş olmalıdır. Örneğin masonluk gibi, oldukça önemli soruşturma imkânlarına sahip olan, hatta uluslararası nitelikte bir cemiyet

olamaz. Bu insanlar –kaybolma hakkında ne düşünürlerse düşünsünler– belli bir noktaya kadar polisinkinden daha kesin ve daha doğru bir soruşturma yürütebilirlerdi.

"Dolayısıyla Doktor Reis Gomes'in bir tür gizli cemiyete mensup olduğunu ve bu cemiyetin de aşağı soydan ve düşük entelektüel düzeyden kişilerden oluştuğunu, bunların batıl inançlı olduklarını varsayabileceğimizi ve gizem karşısında korkuya kapılmaya yatkın olduklarını ve onların yanında doktorun prestij sahibi olduğunu düşünebiliriz. Bütün bunlar, lideri ya da liderlerinden biri Doktor Reis Gomes olan bir topluluk ya da suç çetesi olduğu sonucuna varmamıza yeterlidir.

"Bu cemiyetin şefi oydu elbette. Çünkü bu kaybolmayı bu kadar ustalıklı ve bu kadar büyük bir psikolojik sezgiyle hazırlamış olan kişi, böyle bir topluluk ya da çete içinde, hırsızlıkları ya da cinayetleri *planlayan kişi* olmalıdır. Yardımcıları ya da yardımcısı aracılığıyla, baskın yapılacak yerler hakkında ayrıntıları topluyor, planı hazırlıyordur; planın uygulanması için bütün emirleri de o veriyordur, sonra da diğerleri uyguluyordur.

"Bu kadar mükemmel yetenekte biri, kendini alelacele tehlikeye atmaz. Dolayısıyla, tek bir yardımcıyla ya da şef yardımcısıyla –böyle adlandırabiliriz– hareket edeceğini düşünüyorum; birden çok değil. Önlem alarak buluşmanın en az şüphe uyandırıcı olacağı bir yerde buluşuyor olmalıdır. Kendisi doktor olduğundan, bu amaç için bir muayenehaneden daha iyisi olamaz. Fakat Ouro Sokağı'ndaki muayenehanesini kullanmamalıdır. Çünkü çok görünür bir yerdir, az kişi girip çıkar –çok yaygın olmayan hastalıkların uzmanı doktorların muayenehanesi böyledir– ve doğal olarak, ilk muayene için beş bin reis, sonrakiler için iki bin beş yüz reis ödeyebilen sınıflara mensup olmayan birinin –görünümünden bu anlaşılabilir– biraz fazla sık tekrarlanan gelişi şüphe uyandırırdı. Dolayısıyla, bu kişiyle poliklinikte buluşması kaçınılmazdı. Bu amaç için bir polikliniğe ihtiyaç

duyduğundan, oraya girebilmeye ısrarla çalışmış olması gerektiği sonucunu da çıkartıyorum.

"Bununla birlikte, bu şekilde planlanmış kayboluşunun gereken etkiyi yaratabilmesi için sahip olunması gereken nüfuz ve söz konusu kişilerde olduğunu varsaydığımız açıkça batıl inançlı karakter yakından incelendiğinde, ayrıca, bu kişilerin birden çok olması gerekliliği, kuşku uyandırmaya en az yatkın olmaları gerektiği ve aynı anda birden çok kişiyle konuşabilmenin rahatsız edici olmaması gerektiği hesaplandığında, çıkardığım sonuç, Doktor Reis Gomes'in poliklinik ziyaretçilerinin kesinlikle bir erkek ve bir kadın olduğudur. Böylece, her şey açık seçik ortaya çıkabilir.

"... İşin içinde bir kadın olması muhtemeldi. Bununla birlikte sadece bir kadın olması mümkün değildir. Yoksul görünümlü bir çiftin ihtiyaç durumunda sık sık polikliniğe gitmesinde kuşku verici pek bir şey olmadığından –hatta hiçbir şey olmadığından–, çetenin şef yardımcılarının bir erkekle bir kadın olduğu sonucunu çıkartıyorum. Muhtemelen sabıkalı, ama bir süredir pek hapse girmemiş bir adam ile sıradan ama çok kurnaz bir kadın.

"Bütün olgular, ortaya koyduğumuz haliyle bütün olgular kesin bir akıl yürütmeyle incelendiğinde şu sonuca varıyoruz.

"Her ihtimale çare bulmak için, bir erkekle bir kadının polikliniğe sık sık birlikte gitmeleri doğal olduğuna göre, en doğal şey, kadına adamın eşlik etmiş olması, *hasta* olanın adam değil kadın olması ise; ayrıca şu sonucu da çıkartıyorum ki, çiftten biri polikliniğe gittiğinde, giden adam değil kadın olmalıdır–bir iki ender ziyaret hariç. Dolayısıyla, kadının nispeten zeki biri olması gerektiği, âşığı ya da kocası üzerinde belli bir etkisinin olması gerektiği sonucu da çıkartılabilir.

"Fakat bu kadar ustalıklı, deneyimli oldukları açık hırsızların, sabıkalı olması şarttır. Fakat, Doktor Reis Gomes kadar usta biri tarafından yönlendirildikten sonra, artık yakalanmıyor

olmaları gerekir, çünkü yakalanmalarıyla bütün çarkın aniden durma ve yakalanmanın doktora kadar uzanma tehlikesi vardır. Dolayısıyla olaylar en yakın iki suç ortağının olası yakalanmasını önleyecek şekilde yönlendirilmeliydi.

"Bu durumda, bir süre hapis yatmış ve sonradan –bir iki kez zanlı konumuna düşmüş olsalar da– artık yakalanmaz olmuş, suçlu bir çift –hırsız elbette; çünkü başka tür bir suç olamaz– bulmamız gerekiyor. Bu çift, özellikle kadın, Santa Marta Sokağı'ndaki poliklinikte defalarca görülmüş olmalıdır.

"Şimdi kaçışın nedenine gelelim. Doktor Reis Gomes'in kendi konumunu kesinlikle çok güvenli bulmuş olması pek mümkün değildir. Deneyimli ve elbette kriminoloji konusuyla ilgili bir psikolog böyle düşünemez. Olası bir kaçışı göz önünde bulunduruyor olmalıdır. Bu kaçışa ne yol açabilir? Hapse atılma riski. Bu durumda, bu kadar karmaşık bir kaybolma başarmak gereksizdi, çünkü, doktorun sorumluluğu bir kez saptandığında kaybolmanın nedeni de anlaşılırdı, doktor aranır olurdu, yurtdışında aranırdı ve orada bulunma riski olurdu... Hayır: Olay bambaşka olmalıydı. Doktor Reis Gomes uzun süredir kaçma niyeti besliyor olmalıydı. Şu iki şeyden biri: Ya kaçabilecek parası uzun süredir vardı ya da bu paraya sahip olması gerekiyordu. Eğer uzun süredir varsa, tutuklanma riskine maruz kalmamışken, neden kayboluşunu yine de böyle düzenlemişti? Yalnızca kendisiyle işbirliği içindeki insanları bulaştırmak için mi? Aynı noktaya geldik. Burada ya da yurtdışında aldığı risk aynıydı. Yakalanma riski yoksa, bu insanlarla ilişkisini neden aniden kesmişti? Neden? Aklımıza tek bir olasılık geliyor: Onu tehdit ediyorlardı. Fakat, onunla aynı risk içinde olmaları dışında, esrarengiz tavrının başarısına güvenebilmek için onlar nezdinde sahip olması gereken prestij dolayısıyla vardığım fikirle bu uyuşmamaktadır.

"Geriye tek bir hipotez kalıyor. Reis Gomes, kaçmak için, risk alma ihtimallerinden tamamen uzakta olmak için, önemli bir

miktar paraya el koyma fırsatının çıkmasını beklemişti. Bu miktarın yeterince önemli olabilmesi için, muhtemelen çalınmış ama suç ortaklarıyla henüz paylaşılmamış bir para olması gerekir. Bu durumda, kaybolması için, bu parayı elde ettiğine göre bunu yapabilecek uygun koşullara sahip demekti. Bu kaybolmanın nedeni ise, paralarını aldığını suç ortaklarından saklamak zorunda kalmasıydı. İhbar edilme tehlikesi yoktu, çünkü onlar da işin içine karışmış olurlardı ve ayrıca onlar –kaçmak istiyor olsalar da– ortadaydılar, doktordan daha görünürdüler. Geriye, intikam tehlikesi kalıyordu ve bunu önlemek için, doktor, bu insanları etkileyecek şekilde esrarengiz biçimde kaybolmaya çalışmalıydı [...].

Pessoa: Portekiz edebiyatının matruşkası, içinden durmadan yazarlar çıkaran bir buzdağı. Hayattayken sıradan bir şair olarak tanınıyordu, ama ölümünden sonra bulunan, farklı müstear isimlerle yazmış olduğu, devasa bir örümcek ağını andıran taslakları nadir edebi dehalardan birinin bu dünyadan geçip gitmiş olduğunu gösterdi.

Edebiyat tarihinin en ilginç dedektif karakterlerinden biri olma potansiyelini taşıyan Doktor Abílio Quaresma, akıl yürütmeyi baş tacı eder, satranç ve mantık problemlerine meraklıdır. Polisin ve adli makamların çözemediği vakalara müdahil olup suç dünyasının bulmacalarını çözmekten kendini alıkoyamaz. Bu ilginç karakter hakkındaki eskiz notları da Pessoa'dan kalan taslaklar arasındaydı.

Taslaklardan hareketle bir araya getirilen Doktor Quaresma'nın dedektiflik maceralarından seçilen üç tanesi, okurlara Lizbon malikâneleri ve sokaklarında çözülecek gizemler sunar. Polisiye bir öykünün nasıl yazılabileceği üzerine bir ders haline gelen bu öykülerde Quaresma sahneye çıktığı anda Pessoa'ya özgü zihinsel yetenekler göz kamaştırmaya başlayacaktır.



KIRMIZIKEDİ
www.kirmizikedikitap.com
₺ 15
ISBN 978-605-4764-22-8
9 786054 764228